

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ГАЛЬЧИНСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції

(2 листопада 2023 р., м. Київ)

Київ 2023

УДК 32:33.001.361"2023"
Г-17

<https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023>

Електронну версію видання розміщено на: <http://niss.gov.ua>

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації посилання на видання є обов'язковим

За загальною редакцією *Я. А. Жаліла*, доктора економічних наук, старшого наукового співробітника, заслуженого економіста України

Упорядник *А. Л. Дешко*

Збірник містить тези, надані учасниками конференції.
Тези подано в авторській редакції.
Упорядники збірника можуть не поділяти позиції та думки авторів.

Інтернет-сторінка конференції:

На сторінці конференції розміщено:

Біографію А. С. Гальчинського
Бібліографічну довідку
Статтю пам'яті А. С. Гальчинського
Програму конференції
Звіт про конференцію
Репортажні фотоматеріали
Збірку тез конференції

ЗМІСТ

<i>Біографічна довідка – Анатолій Степанович Гальчинський (1935–2022)</i>	6
<i>П. Гайдуцький, Я. Жаліло, І. Макаренко – Науковець-економіст, який випереджав час</i>	7
<i>Інформаційне повідомлення – Міжнародна наукова конференція «Гальчинські читання»</i>	10
<i>О. В. Богомолів – Вступне слово</i>	14
<i>С. І. Пирожков – Вступне слово</i>	16
<i>П. І. Гайдуцький – А. Гальчинський – учений епохи трансформації</i>	18

ПАНЕЛЬНІ ЗАСІДАННЯ

ОНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ДОБУ

<i>Ахновська І. О., Душак А. В. – Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «розвиток»</i>	23
<i>Базиліук Я. Б. – Переосмислення стратегії економічної безпеки України в умовах глобальних трансформацій</i>	26
<i>Белінська Я. В., Шевчук О. І. – Аналіз світових тенденцій економіки в умовах глобальної волатильності</i>	29
<i>Болгов В. Є., Летуца М. В. – Досвід, етапи та перспективи євроінтеграції України</i>	32
<i>Бондаренко Р. М. – Диджиталізація: науково-методичні підходи до визначення</i>	34
<i>Валевський О. Л. – Становлення політики ідентичності в контексті європейського вибору України</i>	37
<i>Вальчун І. О. – «Принцип невтручання» як нова економічна доктрина України</i>	40
<i>Варналій З. С. – Соціальна безпека людини – найвища соціальна цінність в Україні</i>	42
<i>Вербицька Г. Л. – Становлення інноваційної моделі розвитку економіки України</i>	45
<i>Гедіков В. В. – Вплив Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на розвиток цифрового середовища в Україні</i>	47
<i>Єфименко Т. І. – Countering Financial Security Threats Under Martial law, Peacebuilding and Nation’s Recovery</i>	49
<i>Заїка Ю. – Шляхи реалізації вибору в умовах трансформації та модернізації національної соціально-економічної системи</i>	52

<i>Зіборова О. О.</i> – Подолання стереотипів соціальної нерівності як умова розвитку інклюзії в Україні	54
<i>Краус Н. М., Краус К. М.</i> – Інституціонально-еволюційний контекст та антропологічний вимір інноваційної економіки	57
<i>Лупенко Ю. О.</i> – Реалізація ідей сучасної земельної реформи в Україні	59
<i>Макаренко І. П., Штанько Л. О.</i> – Природа капіталу	62
<i>Радченко О. Д.</i> – Економічні доктрини в епоху криз: зміна чи розширення парадигми?	65
<i>Савченко С. О.</i> – Інтереси в історії економічних ідей	68
<i>Щербакова О. А.</i> – Кліматичні зміни та «зелений» перехід – чому це важливо для України	71

НОВІТНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ КРИЗ

<i>Андрухович Д. Р.</i> – Поняття ефективності в системі державної допомоги суб'єктам господарювання	76
<i>Белінська Я. В.</i> – Токенізація фінансових активів: тенденції, проблеми і можливості для розвитку вітчизняних ринків капіталів	79
<i>Бірюк Д. О.</i> – Передумови цифровізації фінансової системи України	82
<i>Гладких Д. М.</i> – Синергетичний підхід до забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки	84
<i>Корнєєв В. В.</i> – Цифровізація фінансового сектора: інституційні зміни й перспективи	88
<i>Мищенко В. І., Науменкова С. В.</i> – Проблеми забезпечення фінансової стабільності в умовах гео економічної фрагментації	90
<i>Подлесна В. Г.</i> – Воєнно-економічні аспекти циклічних криз світової економіки	93
<i>Прозоров Ю. В.</i> – Рада НБУ як інститут незалежності центрального банку при проведенні суверенної монетарної політики	96

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

<i>Бистряков І. К., Клиновий Д. В., Петровська І. О.</i> – Механізм фінансування реконструктивного розвитку критичної інфраструктури	100
<i>Болгов В. Є., Харечко І. В.</i> – Заходи по відновленню промисловості та забезпеченню стійкого економічного розвитку України	103
<i>Бородіна О. А.</i> – «Зелений» водень та ніаршоринг – інвестиційні маяки повоєнного відновлення економіки України	105
<i>Гречана С. І.</i> – Ефективне відновлення територій, що постраждали від збройної агресії Росії: виклики для ключових стейкхолдерів	109

<i>Жаліло Я. А.</i> – Інституційне забезпечення економічного відновлення в Україні	112
<i>Кічурчак М. В.</i> – Просторовий розвиток сектора інформації та комунікації в Україні: інноваційна стратегія повоєнної економічної відбудови	115
<i>Плотніков О. В.</i> – Економічне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки	118
<i>Попова О. Л.</i> – Європейські орієнтири для сталого відновлення агропродовольчої системи в Україні	121
<i>Рогозян Ю. С.</i> – Наукові аспекти оцінки результативності й ефективності розбудови територій відновлення в умовах глобальних трансформацій	125
<i>Снігова О. Ю.</i> – Визначення завдань повоєнної реконструкції промисловості України	127
<i>Собкевич О. В.</i> – Щодо реалізації програми релокації підприємств в Україні	130
<i>Цуканов В. Г.</i> – Роль операційної ефективності підприємств в умовах економічного відновлення України	134
<i>Чеботарьов Є. В., Глінковська-Краузе Б.</i> – Світовий досвід розробки і реалізації політики повоєнного відновлення: перспективи імплементації в Україні	136
<i>Шовкун І. А.</i> – Трансформація інноваційної активності підприємств під час війни	140
<i>Додаток</i> – Основні наукові та публіцистичні праці А. С. Гальчинського	143
<i>Summary</i>	147

**Анатолій Степанович Гальчинський
(1935–2022)**

Видатний український науковець-економіст, державний діяч,
доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
почесний доктор Національного інституту стратегічних досліджень

А. С. Гальчинський народився 3 листопада 1935 р. у м. Богуславі на Київщині.

У 1964 р. закінчив економічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

У 1970 р. закінчив аспірантуру Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

У 1975–1988 рр. завідував кафедрою політекономії Київського педагогічного інституту іноземних мов.

У 1988–1991 рр. – професор кафедри політекономії Інституту політології та соціології управління.

У 1991–1992 рр. завідувач кафедри грошових і валютних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1992–1994 рр. – завідувач відділу міжнародних валютно-фінансових проблем, головний науковий працівник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

У 1994–2005 рр. – радник Президента України з питань макроекономічної політики. Одночасно, з грудня 1996 р. по липень 1997 р. був заступником голови Адміністрації Президента України з економічної політики.

У 2000–2005 рр. – директор Національного інституту стратегічних досліджень, у цей же час був головою Ради Національного банку України.

У 2005–2008 рр. – науковий директор Інституту стратегічних оцінок.

Автор понад 150 наукових праць.

НАУКОВЕЦЬ-ЕКОНОМІСТ, ЯКИЙ ВИПЕРЕДЖАВ ЧАС

Пам'яті Анатолія Степановича Гальчинського

Земний шлях *Анатолія Степановича Гальчинського* закінчився 6 жовтня 2022 р. Україна втратила видатного економіста, мислителя, реформатора, політичного і державного діяча, який зробив неоціненний вклад у становлення і розвиток Української державності, вітчизняної економічної науки. Анатолій Степанович поєднував у собі таланти економіста, соціолога і політолога. Доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, автор понад трьох сотень наукових праць з актуальних проблем економіки, велику частку свого життя він присвятив науково-педагогічній роботі. Працюючи на високих державних посадах, постійно відчував реальний пульс актуальних подій як радник-практик, а думками науковця-теоретика завжди випереджав свій час.

А. С. Гальчинський народився 3 листопада 1935 р. у м. Богуславі на Київщині. Трудовий шлях починав на комсомольській роботі, закінчив економічний факультет Київського університету, Вищу партійну школу в Києві, захистив кандидатську дисертацію в московській Академії соціальних наук при ЦК КПРС. На той час така освіта відкривала широкі можливості для кар'єри у сфері партійного і державного управління. Проте жага до пізнання нового, розуміння сутності речей і процесів, можливості самостійного мислення, яка супроводжувала А. С. Гальчинського протягом усього життя, спонукала вирватися з цієї рутини. У 1975 р. Анатолій Степанович розпочав свій шлях науковця, спочатку як завідувач кафедри політекономії Київського інституту іноземних мов, з 1988 р. – як професор Інституту політології, з 1991 р. – як завідувач кафедри грошових та валютних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка і завідувач відділу міжнародних валютно-фінансових проблем Інституту світової економіки Національної академії наук України.

Глибока трансформаційна криза, в яку поринула Україна після здобуття незалежності, сформувала запит на фундаментальне наукове обґрунтування шляхів розвитку молодій державі. У 1994 р. до нових інститутів влади, створених революціонерами-романтиками, прийшли управлінці-прагматики, яким належало побудувати нову державу і нову економіку. Того ж року А. С. Гальчинський був запрошений на посаду радника Президента України, якій віддав понад 10 наступних років свого життя. Це був дуже важкий період для економіки, яка перебувала в глибокій кризі, й дуже відповідальний для керівництва держави, адже єдиною можливістю виходом з кризи було розгортання в Україні ринкових реформ, для проведення яких не підходили жодні, навіть випробувані в постсоціалістичних країнах, шаблони, і чимало критично важливих питань доводилося вирішувати вперше. Дуже багато залежало від креативності та ініціативності фахівців, які займалися цими завданнями. Саме таким, креативним та ініціативним, був Анатолій Степанович Гальчинський. Очоливши робочу групу з підготовки економічної програми Президента «Шляхом радикальних економічних реформ» (1994 р.), він узяв на себе відповідальність за вироблення програмного документа, який заклав основи переходу від «дикого капіталізму» початку 1990-х років до організованої ринкової моделі, на тривалий час визначив концептуальні засади реформування національної економіки. На основі

ліберальної парадигми реформування ним була реалізована стратегія виходу з кризи 1998 р. і забезпечення прискореного економічного зростання на основі впровадження стратегій інноваційного розвитку.

А. С. Гальчинський став «головним архітектором» глибоких системних перетворень, у результаті яких економічне зростання сягнуло найбільших значень за всю попередню і наступну історію незалежної України. Економічні досягнення 2000–2004 рр. авторитетні західні аналітики назвали «українським економічним дивом».

Чимало ініціатив із розв'язання гострих проблем у процесі реформування належало саме А. С. Гальчинському. Ідеться про грошову, банківську, бюджетну, земельну, пенсійну та інші реформи. Як член численних робочих груп і комісій – Конституційної, з грошової реформи, з розробки Національної програми розвитку сільгоспвиробництва, аграрної та земельної реформи, Вищої економічної ради Президента України, член і голова Ради Національного банку України тощо – він фундаментально, не лише на методичному, а й на організаційному і виконавчому рівнях, послідовно доводив бачення реформи від ідеї до результату. Важко назвати проблему, якою йому не доводилося б займатися. Переказують його улюблену фразу: «Не фах робить людину шанованою, а людина вшановує професію своєю працею». За спогадами колег, на кожній роботі А. С. Гальчинському були притаманні надзвичайна вимогливість до себе і підлеглих, надвисока відповідальність як за справу, якою йому доводилося займатися, так і за долі людей, які працювали під його керівництвом, скрупульозність і наукова глибина в підходах до проблем, що потребували вирішення, надзвичайні чіткість і прагматизм у формулюванні цих рішень.

Одним із найважливіших напрацювань Анатолія Степановича стало обґрунтування стратегії євроінтеграційного курсу України, яке дістало відображення в Посланні Президента України «Європейський вибір» (2002 р.). Уже тоді під його керівництвом і за безпосередньої його участі було визначено стратегічні пріоритети створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі на основі забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальної переорієнтації економічної політики. Європейська мрія набула прагматичних політичних вимірів. Це визначило шлях на наступні десятиліття не лише для державної політики, а й для українського суспільства. Тож значна частка справи А. С. Гальчинського дістала відгук у надіях і сподіваннях, що підняли мільйони людей на Євромайдан у 2014 р., у прагненнях українців самим будувати своє життя в спільному європейському домі, завдяки яким уся країна постала проти рашистської навали у 2022 р.

У 2002 р. як радник Президента України А. С. Гальчинський очолив Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). Під його керівництвом значно зросла роль Інституту в обґрунтуванні стратегії державної політики в зовнішній і внутрішній сферах. Державна політика здобула якісне наукове підґрунтя. Зокрема, саме за ініціативою нового директора на НІСД було покладено завдання організаційного, методичного і наукового супроводу підготовки щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Інститут координував роботу наукових груп, які здійснювали наукове опрацювання актуальних проблем розвитку країни у сферах економічної політики, державного устрою, зовнішньої політики, національної безпеки. Розширилася публічна діяльність НІСД, у комунікаційних заходах, які проводилися в його оновленій конференцзалі, неодноразово брали участь перші особи держави, вітчизняні й зарубіжні державні та громадські діячі, провідні науковці.

Володіючи колосальним багажем практичних знань у сфері державної політики, А. С. Гальчинський не полишав педагогічної діяльності. Він став співавтором низки підручників: «Основи економічної теорії» (1995 р.), «Основи економічних знань» (1999 р.), «Економічна теорія» (2007 р.), які неодноразово перевидавалися; особисто підготував навчально-методичний посібник «Теорія грошей» (1988 р.) і курс лекцій «Економічна методологія. Логіка оновлення» (2010 р.).

Анатолій Степанович увесь час перебував у пошуку нового, тримав руку на пульсі сучасної світової економічної думки. Завершення роботи на державній службі надало йому змогу цілком поринути в наукову творчість. Саме в цей час він створив свої найголовніші наукові праці, спрямовані на пізнання нового постіндустріального світу, який уже не могли описати традиційні концепції індустріалізму. Про новаторство підходів ученого в цей період свідчать назви його фундаментальних наукових праць: «Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи» (2006 р.), «Криза і цикли світового розвитку» (2009 р.), «Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань» (2013 р.).

Вибудовуючи принципово нову концепцію постіндустріального світосприйняття в економічній науці, А. С. Гальчинський довів, що постіндустріальна економіка набуває ознак дисипативного гетерогенного середовища, яке містить різноякісні структурні утворення, що взаємодіють за принципами самоорганізації складних систем. Відтак він запропонував застосовувати поняття «синергетична економіка», в якій макросоціоекономічна рівновага формується в умовах пріоритетності горизонтальних зв'язків, домінує принцип самоорганізації кожного окремого елемента економічної системи і постає принципово важливе завдання конвергенції системи – досягнення конструктивної взаємодії її різноякісних елементів. При цьому функціональне послаблення раціональних економічних детермінантів і зростання ролі суб'єктивного начала світової економіки він розглядав як прояви інерційного відставання організаційно-економічних відносин від якісних змін у техніко-економічному розвитку, які інтернаціоналізували відтворювальні процеси.

Відповіддю на нові виклики А. С. Гальчинський вважав максимальне розширення інформаційної мережі, яка значною мірою заступатиме роль традиційних ринкових механізмів і забезпечуватиме оптимальні умови для самоорганізації економічних систем, утворення принципово нової нооекономіки, яка спиратиметься на засади соціоцентризму і соціальної рівноваги.

Сьогодні, в умовах героїчного протистояння рашистській навалі, як ніколи актуально сприймається громадянська позиція А. С. Гальчинського: «Я завжди був і залишаюся на позиції конструктивного націоналізму, націоналізму... української політичної нації». «Державність без національної ідентичності свого народу, – наголошував він, – не має перспективи. Це держава без внутрішніх потенцій суспільного прогресу, а тому й без свого майбутнього». І ще: «У політиці євроінтеграції ми маємо виступати в ролі суб'єкта, а не об'єкта... Європа зацікавлена в інтеграції України у свої структури не як штучно зліпленого європеїзованого сурогату, а такою, якою вона є, – з її природними цінностями і гідностями. Розширення різноманіття – чинник... зміцнення креативного потенціалу європейського цивілізаційного простору». Передбачення професора Гальчинського виправдалося. Наразі Україна виборола свою суб'єктність у європейському просторі, статус кандидата в члени ЄС, право на рівних стати членом єдиної європейської родини.

Так сталося, що останній рік життя Анатолія Степановича припав на часи розв'язаної путінською Росією загарбницької війни проти України. Останньою мрією професора Гальчинського, якою він ділився з близькими, було створити програму відродження післявоєнної України. На жаль, цій мрії не судилося збутися. Проте праці вченого, в яких осмислено сутність прийдешнього світу, місця в ньому України і, за його професійним звичаєм, ґрунтовно опрацьовано бачення способів необхідних суспільних перетворень, житимуть і, поза сумнівом, сформулюють основу стратегії відродження, яка буде створена і вже твориться учнями і продовжувачами наукової справи Анатолія Степановича Гальчинського.

*П. Гайдуцький, д-р екон. наук;
Я. Жаліло, д-р екон. наук;
І. Макаренко, канд. екон. наук.
«Економіка України», № 11, 2022 р.*

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ГАЛЬЧИНСЬКІ ЧИТАННЯ» *Інформаційне повідомлення*

Другого листопада 2023 р. у Національному інституті стратегічних досліджень відбулася Міжнародна наукова конференція «Гальчинські читання». **Організатори конференції: НІСД, Інститут стратегічних оцінок, Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби КНУ імені Тараса Шевченка, Економічний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут еволюційної економіки.** Конференцію присвячено пам'яті видатного українського науковця, державного діяча, доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки Анатолія Степановича Гальчинського (1935–2022 рр.).

У своїй вітальній промові директор Національного інституту стратегічних досліджень д-р. філол. наук **Олександр Богомолов** наголосив на лідерській ролі Анатолія Гальчинського у створенні та впровадженні економічних та соціальних реформ 90-х років ХХ ст., які визначають і сучасну українську реальність, назвавши А. Гальчинського «українським Бальцеровичем». А також відзначив його значний внесок у розвиток української економічної науки. «А. Гальчинський є прикладом успішного поєднання теоретичних знань і практичного їх втілення, доводячи, що ефективна теорія є ключовим фактором для досягнення практичних результатів», – зазначив О. Богомолов.

Сергій Пирожков, академік НАН України, віцепрезидент НАН України, перший директор Національного інституту стратегічних досліджень (1992–1996 рр.) у вступному слові відзначив важливість історичного контексту діяльності А. Гальчинського, звернув увагу на його ініціативи у сфері формулювання стратегії держави в якості радника Президента, зокрема започаткування щорічних послань до Верховної Ради, підготовку інших концептуальних документів державної політики. Зазначена важлива роль А. Гальчинського у розвитку та зміцненні Національного інституту стратегічних досліджень, коли він перебував на посаді його директора у 2002–2004 рр. Доповідач відзначив вагомий науковий доробок А. С. Гальчинського та підкреслив, що він завжди розглядав Україну як суб'єкт європейського цивілізаційного простору.

Дякуючи всім учасникам міжнародної конференції за їхню працю та внесок у вивчення спадщини Анатолія Степановича Гальчинського, С. Пирожков висловив сподівання, що конференція сприятиме розвитку поглядів та підходів, які він заклав у своїй науковій та практичній діяльності.

С. Пирожков проілюстрував почуття патріотизму та відданості Україні, які переживав А. С. Гальчинський, висловом Івана Франка «Мій український патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то важке ярмо, яке доля положила на мої плечі».

Павло Гайдуцький, д-р. екон. наук, академік НААН, директор Інституту стратегічних оцінок, говорячи про Анатолія Степановича, відзначив його активну участь у процесі трансформації в Україні, зокрема в грошово-банківській та бюджетній сферах. Він наголосив, що А. Гальчинський поєднував у собі ролі теоретика і практика, активно впроваджуючи теоретичні засади у реальну діяльність. Автор також зазначив важливий внесок А. Гальчинського у стабілізацію фінансової системи України, зокрема під час фінансової кризи 1998 р., коли саме він ініціював низку важливих стабілізаційних заходів.

Доповідач зазначив, що у А. Гальчинського майже 50 років тривав період власної трансформації. Він підтримував радикальні реформи, проте також розумів обмеження й реалії, які могли вплинути на їхню реалізацію. Між тим, навіть попри певні сумніви, Анатолій Степанович не відмовлявся від ідеї реформ та не відступав від їх запровадження. Зокрема, він підтримував ідею швидкої грошової реформи, проте розумів труднощі її уведення через низку чинників, зокрема – імпорт інфляції з Росії. Також підтримував поширення приватної власності на землю, проте у контексті обставин був змушений погодитися на її сертифікатну приватизацію.

П. Гайдуцький наголосив, що А. С. Гальчинський був не лише вченим, а й реформатором та державником, якому вдалося реалізувати численні реформи в Україні під час президентства Леоніда Кучми.

Захарій Варналій, д-р. екон. наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, розповів про роки співпраці з А. С. Гальчинським та відзначив його фундаментальний внесок – як ученого, державного діяча і реформатора. Доповідач наголосив на важливості збереження пам'яті та наукового спадку А. Гальчинського, який важливий і для майбутнього України. З. Варналій відзначив важливість започаткованого Анатолієм Гальчинським розроблення комплексу стратегій для реалізації економічних реформ в Україні, який завершив тривалий період відсутності стратегічного бачення впродовж багатьох років до 2004 р. Наголосив на вагомих позитивних результатах в економіці на початку 2000-х років завдяки впровадженню концепціям економічних перетворень.

Завершуючи, доповідач висловив надію, що «Гальчинські читання» стануть основою національного діалогу для обговорення актуальних питань розвитку України.

Василь Роговий, канд. екон. наук, міністр економіки України (1998–1999 рр., 2000–2001 рр.), віцепрем'єр-міністр України (2001–2002 рр.), висловив високу оцінку внеску А. Гальчинського у формуванні держави та економічних реформ під керівництвом Президента Л. Кучми та підкреслив його важливу роль у розвитку ідеології реформ, запровадженні радикальних змін у роботі уряду. Доповідач відзначив також внесок особистості Анатолія Гальчинського у формування і реалізацію нової якості стратегії та реформ. Його толерантність і здатність до знаходження розумних компромісів були важливі для ефективної роботи уряду та адміністрації президента.

Також В. Роговий зауважив, що А. Гальчинський ставив високі вимоги до якості державних документів, зокрема Щорічних послань Президента України, які не лише аналізували ситуацію, але й визначали напрями майбутнього розвитку. Доповідач згадав принциповість А. Гальчинського, який завжди відстоював свою точку зору в інтересах держави, а також його відкритість до альтернативних поглядів. Василь Роговий підкреслив, що Анатолій Гальчинський був державною людиною, він умів об'єднати різних людей навколо важливих державних питань. Сміливість говорити відверто на користь держави підкреслюють його цінність як науковця та державного діяча.

Валерій Геєць, академік НАН України, директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», відзначив важливий внесок А. С. Гальчинського в державне управління та формування наукової спільноти України. Доповідач наголосив, що

А. Гальчинський мав значний вплив на роботу інституту радників при президенті України та їх взаємодію з урядом, а його ідеологічні концепції та підходи стали важливими для формування їх робочих принципів. В. Геєць також звернув увагу на авторитет А. Гальчинського у важливих дискусіях та під час обговорень на високому рівні. Промовець відзначив, що А. Гальчинський дуже ретельно підходив до розгляду економічних проблем та завжди діяв в інтересах держави та громадян.

В. Геєць висловив повагу та захоплення внеском А. С. Гальчинського в розвиток української нації, а також його високим науковим авторитетом та розумінням економічних питань.

Юрій Рубан, канд. техн. наук, директор Національного інституту стратегічних досліджень у 2005–2010 рр., поділився спогадами ділової взаємодії з А. Гальчинським та висловив особисте враження від роботи інституту під його керівництвом. Відзначив А. Гальчинського як відповідального перед колективом керівника, наголосив на його вмінні виділяти фахівців, здатних досягти реальних результатів, незалежно від «медійної оболонки».

Ю. Рубан наголосив на значущості формування в Україні нового соціуму, описав складний період революційних подій та розколу в політичному класі, який призвів до двох революцій 2004 р. та 2014 р., а також зазначив важливість пошуку єдності щодо фундаментальних питань і розв'язання невирішених проблем у сфері політики та економіки. Необхідні оновлення ідеології, формування економіки, яка працює на користь багатьох людей, важливими є акумуляція та зосередження ресурсів для забезпечення виживання країни, зокрема у контексті потреб оборони.

Ю. Рубан пригадав ідеологічні зміни, які відбувалися в Україні в різні періоди, зокрема перехід від марксистського мислення до ринкової економіки, а також відзначив важливість дослідження драматичних перетворень економіки та суспільства після незалежності України, їх впливу на способи мислення та погляди людей. Доповідач наголосив на важливості дослідження досвіду А. Гальчинського, який ніколи не забував своєї української ідентичності у провадженні європейського курсу, та працював над формуванням коаліції, котра підтримувала європейський шлях розвитку України.

Також промовець підняв питання розколу політичного класу у зв'язку з тим, що окремі групи вважали свої інтереси пов'язаними з Росією. Ю. Рубан зауважив на небезпечності розколу політичного класу та його наслідках, а також звернув увагу на необхідність змін у політичному та економічному полях для виживання країни в умовах війни.

Директор Інституту еволюційної економіки канд. екон. наук **Ігор Макаренко** зробив акцент на значущості проведення подібних наукових конференцій для обговорення важливих наукових ідей. Він зазначив, що має щасливу можливість мати дуже добрих та обдарованих учителів, одним із яких був Анатолій Гальчинський. Доповідач наголосив на важливості внеску А. Гальчинського в розвиток економічної теорії та макроекономічної політики. Він також зазначив, що Анатолій Степанович відзначався високою академічною активністю, був надзвичайно продуктивним у цій царині, приділяв велику увагу деталям та докладав зусиль, щоб студенти розуміли складні питання, чим сприяв формуванню багатьох професіоналів.

І. Макаренко відзначив важливість внеску А. Гальчинського у розвиток макроекономічної політики як радника президента України. За його сприяння відбулася низка важливих конференцій, де вирішувалися вагомі теоретичні та методичні проблеми у сфері економічної політики. Також промовець наголосив на важливості монетарних і фіскальних інструментів управління економікою та ролі Національного банку, зазначив вагомі результати діяльності А. С. Гальчинського як керівника Ради Національного банку України.

Зоряна Луцишин, д-р. екон. наук, помічник проректора з науково-педагогічної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у своїй промові

відзначила важливий внесок А. С. Гальчинського у розвиток економіки та науки, визначивши його як «ученого, який умів бачити крізь час», здатного передбачати події та тренди в економіці заздалегідь.

З. Луцишин згадала 90-ті роки, коли були труднощі у розробці фінансової політики для нової валюти, і А. С. Гальчинський відігравав провідну роль у становленні гривні. Вона зазначила важливість його роботи в Національному банку та висловила вдячність за співпрацю з Анатолієм Степановичем, вважаючи його вчення і внесок надзвичайно цінними для науки та держави.

Канд. держ. упр., головний консультант служби Президента України, **Лариса Плаксієв**, яка у 1994–2004 рр. працювала помічником А. С. Гальчинського в Адміністрації Президента України, поділилася своїми спогадами та досвідом роботи з А. С. Гальчинським, підкреслила його внесок в українську економіку та науку. Л. Плаксієв згадала, як А. Гальчинський запросив її до своєї команди. Вона відзначила особисте враження від високого фахового рівня тодішніх працівників Адміністрації Президента, які прийшли на службу для поліпшення України, мали високі моральні цінності. За її словами, було великим щастям працювати у команді на чолі з А. Гальчинським.

Л. Плаксієв розповіла про непрості часи в Адміністрації Президента та завжди гідну та принципову позицію А. С. Гальчинського, який проводив державну політику на високому рівні відповідальності, незалежно від особистих симпатій чи антипатій. Вона висловила високу думку про Анатолія Гальчинського та інших колег і наголосила на значній ролі еліт в управлінській сфері для розвитку країни.

У своєму емоційному виступі Л. Плаксієв згадала багато особистих моментів, які характеризують високу освіченість і обдарованість Анатолія Гальчинського, його патріотизм і бажання сприяти розвитку України, що було вищою цінністю цієї людини.

Красен Станчев, Ph. D., член Консультативної ради Центру соціальних й економічних досліджень (CASE), доцент Софійського університету (Болгарія), привернув увагу до низки важливих аспектів, пов'язаних з сучасним станом України та її відносинами з Європейським Союзом, іншими країнами. Він позитивно оцінив значну підтримку міжнародної спільноти перед парламентськими виборами в Україні у 2019 р., що важливо для стабільності та розвитку міжнародної співпраці.

К. Станчев відзначив, що важливо зміцнювати економічне підґрунтя співпраці з ЄС, зокрема підтримувати цінову стабільність та протидіяти інфляційним процесам, які негативно позначаються на економіці. Доповідач наголосив на необхідності зменшення економічних залежностей, навівши приклад зниження підпорядкованості виробництва в ЄС від Китаю та інших економічних центрів світу. Така ситуація не повинна заважати відкритості для співпраці з країнами, які ближчі до європейської економічної зони.

Важливою темою стало обговорення ефектів санкцій проти Росії та їх подальшої пролонгації. Доповідач згадав про неоднозначність ефекту «бумерангу» від запровадження санкцій, який ускладнює економічну діяльність для ЄС та США. К. Станчев також зазначив, що Росія та Китай формують головні виклики для світу. Поступовий процес реформування міжнародних структур також впливає на ситуацію.

К. Станчев підкреслив важливість уникнення затягування процесу вступу України до Європейського Союзу, критикуючи процедурний підхід ЄС. Доповідач також звернув увагу на внутрішні виклики, зокрема необхідність великого інвестиційного пакету для України та можливість розвитку індустріальних політик. На завершення К. Станчев наголосив на важливості підтримки політичного контексту в Європейському Союзі та зміцнення політичної об'єднаності й економічної стабільності України.

Відбулися також три тематичні панельні засідання.

Завершуючи засідання, П. І. Гайдуцький та Я. А. Жаліло висловили вдячність учасникам конференції, відзначили високий науковий рівень, методичну та практичну значущість представлених результатів досліджень, підтримали спільне бачення важливості організації «Гальчинських читань» на щорічній основі.

**Вступне слово на пленарному засіданні
Міжнародної конференції «Гальчинські читання»
директора Національного інституту стратегічних досліджень
Олександра Вікторовича Богомоллова**

Шановні колеги, друзі!

Багато хто із присутніх далеко не перший раз у цих стінах, так що, як кажуть, ласкаво просимо додому.

Нашу конференцію присвячено пам'яті видатного державного діяча, доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки, Анатолія Степановича Гальчинського. Третього листопада ми відзначаємо 88 років з дня його народження.

Анатолій Степанович був директором Національного інституту стратегічних досліджень з 2002 р. по 2004 р. Одночасно він був провідним економічним радником другого Президента Л. Д. Кучми. У 2012 р. Гальчинський був обраний почесним доктором НІСД.

Ми взяли на себе ініціативу провести першу меморіальну конференцію «Гальчинські читання», яка, сподіваємося, стане щорічною подією, і відзначити у такий спосіб видатну роль А. Гальчинського у формуванні ринкових реформ, становленні української державності, у формуванні й розбудові нашої наукової установи та в розвитку українських стратегічних студій.

Напередодні війни, коли мене призначили на посаду директора інституту, я в своїй промові процитував видатного американського вченого Курта Левіна, який сказав, що ніщо не є настільки практичним, як хороша теорія.

На початку своєї кар'єри, перед тим, як Україна стала незалежною державою, А. Гальчинський був переважно академічним діячем, ученим. Аж раптом його теоретичні знання знайшли практичне втілення, знадобилися, і багато на що вплинули в нашій державі.

Досвід А. Гальчинського є хорошою ілюстрацією процитованої мною думки К. Левіна. У реальному житті дуже важко, насправді, знайти оптимальну точку дотику між

процесами прийняття політичних рішень і генерування знань, теорією та її практичним втіленням.

Але в особі другого Президента А. С. Гальчинський знайшов людину, яка була готова його почути. Багато хто пам'ятає цю фразу, коли, ще будучи прем'єр-міністром, Леонід Данилович Кучма спитав: «А яку країну ми будемо?»

Багато хто не зрозумів змісту цієї фрази, хоча нібито вона була дуже простою. Багатьом тоді вона здалася наївною, але насправді вона такою не була. Бо ми стояли тоді на перепутті, на розламі, який, пізніше, назвали транзитом. Згодом навіть виникла така прикладна дисципліна як транзитологія.

В Україні саме Гальчинський започаткував цей напрям. І його подальша діяльність у співпраці із владою, із Президентом стали втіленням ідей, до розуміння яких він прийшов у своїй науковій діяльності. Ці ідеї можна підсумувати як великий поворот від економіки і суспільства соціалістичного типу до ринкової економіки.

Важливим аспектом є те, що Анатолій Степанович у цьому відношенні є економістом уже не радянського, а пострадянського, навіть, західного зразка.

Адже економіка не є, як у Радянському Союзі здавалося, різновидом просунутої бухгалтерії, що спирається лише на цифрові дані, як у свій час у Держплані. А вона є суспільною наукою, тобто наукою про людей. Отже реформи, які були тоді започатковані, водночас стали економічними і соціальними реформами: вони створили контури і основи того суспільства, в якому ми живемо зараз. Звідти походять основні джерела нашої міцності, яку зараз ми наочно продемонстрували у цьому складному випробуванні, яке ми зазнали у війні з Росією, і звідти ж походить і коріння тих проблем, які ми досі не можемо розв'язати.

У науковій кар'єрі й практичній діяльності Гальчинського як радника Президента прочитується велика частка того, чого й досі бракує в нашому житті: реалізму. Реалістичної оцінки того, що ми можемо зробити, на відміну від того, що хотілося б зробити: з нашими наявними ресурсами, не в останню чергу – людськими ресурсами, з їхнім рівнем розуміння і готовністю досягти того, що ми хотіли б досягти. У тих пропозиціях, які реалізовував на той час Президент Кучма в рамках своєї політики, що знайшли яскраве вираження у програмі «Шляхом радикальних економічних реформ» саме закладена велика частка такого реалізму. Цей підхід і зараз можна вважати прикладом для нас, свого роду дороговказом.

А. С. Гальчинський обґрунтував стратегію євроатлантичного курсу, що знайшло вияв у Посланні Президента «Європейський вибір». Його можна назвати українським Бальцеровичем. З певними застереженнями можна сказати, що в кожній постсоціалістичній країні, яка зазнавала ринкових перетворень, була подібна постать. Україна і Польща – у процесі постсоціалістичного транзиту й розбудови ринкової економіки – йшли нібито подібними, але в деяких важливих аспектах усе ж таки відмінними шляхами. Адже визначальним чинником є культурна специфіка. Отже, у нашому конкретному контексті Гальчинського можна порівнювати з Бальцеровичем або Гжегожем Колодком.

Гальчинський є для нас саме такою визначною постаттю, але широкому загалу його ім'я не настільки відоме, як імена його польських колег. Взагалі складається враження, що він є трохи недооціненим у нашій культурі й заслуговує на більшу увагу. І його досвід, і праці, його науковий доробок варті подальшого аналізу і вивчення. Метою нашої конференції, власне, й є запрошення до такої наукової дискусії.

**Вступне слово на пленарному засіданні
Міжнародної конференції «Гальчинські читання»
академіка НАН України, віце-президента НАН України, першого директора
Національного інституту стратегічних досліджень
Сергія Івановича Пирожкова**

Шановний Олександрє Вікторовичу!

Дорогі учасники Міжнародної наукової конференції «Гальчинські читання»!

Для мене висока честь виступати в цій залі Національного інституту стратегічних досліджень, який мені випала щаслива доля організувати і вперше очолити. Торік установі виповнилося 30 років. У цьому ж році пішов у вічність видатний український науковець-економіст, державник Анатолій Степанович Гальчинський, який протягом 2002–2005 рр. очолював Національний інститут стратегічних досліджень, обіймаючи посади радника Президента України з питань макроекономічної політики та голови наглядової Ради Національного банку України.

Життя Анатолія Степановича – яскраве свідчення того, як творча людина прагнула втілити набуті знання вченого-економіста в освітній процес молодого покоління українців, при цьому він сам постійно вчився, акумулював ідеї, спираючись на реалії суспільної практики, збагачував свій креативний потенціал. І це знайшло втілення у низці його фундаментальних монографічних досліджень. Назву лише деякі: «Світова валютна система» (1993 р.), «Становлення суспільства постформаційної цивілізації» (1993 р.), «Кінець тоталітарного соціалізму. Що далі?» (1997 р.), «Обраним шляхом» (1999 р.), «Україна: Поступ у майбутнє» (1999 р.), «Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу» (2001 р.), «Україна – на перехресті геополітичних інтересів» (2002 р.), «Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору» (2003 р.), «Помаранчева революція і нова влада» (2005 р.), Глобальні трансформації. Методологічні аспекти» (2006 р.), «Криза і цикли розвитку» (2009 р.), «Економічна методологія: логіка оновлення» (2010 р.), «Лібералізм: уроки для України» (2010 р.), «Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань» (2013 р.), «Маркс и современный мир: Гуманистическая доминанта» (2015 р.).

Фундаментальні наукові напрацювання Анатолія Степановича кінця 80-х – першої половини 2000-х років дозволили йому не тільки сформулювати концептуальні засади реформування національної економіки, але й успішно реалізувати стратегію виходу із

глибокої кризи економіки України 1998 р. і забезпечити прискорене економічне зростання на основі впровадження моделі інноваційного розвитку.

Цьому, безумовно, сприяло знайомство у 1993 р. з прем'єр-міністром Леонідом Кучмою, який залучив Анатолія Степановича до підготовки передвиборчої Президентської програми. А з 3 жовтня 1994 р. він уже, як радник Президента України з питань макроекономічної політики, очолював робочу групу з підготовки економічної програми Президента України Леоніда Кучми «Шляхом радикальних економічних реформ». І тут варто згадати оцінки Леоніда Кучми, які він виклав у своїй книзі «После Майдана. Записки Президента. 2005–2006», виданій у 2007 р. Наведу мовою оригіналу: «Главным идеологом намеченных нами экономических преобразований был профессор Анатолий Степанович Гальчинский. Он был и практическим куратором всего дела. Он выдвигал основные идеи, он исследовал решающую проблематику, он излагал свои и общие наработки, готовил наиболее принципиальные указы по ключевым вопросам экономики, распоряжения и доклады... Он из тех исследователей и организаторов науки, которые пишут сами. Человек исключительной работоспособности, творческой плодовитости и последовательности. Украинец ДО мозга костей, бескомпромиссный поборник нашей независимости и убежденный демократ-рыночник... Не было ни одного сколько-нибудь значительного проекта, предложения, докладной записки, тезисов или набросков президентского доклада, который я не отправил бы на экспертизу, на доделку-переделку Гальчинскому... Мы понимали друг друга с полуслова» (Кучма Л. После Майдана. К.; М., 2007. С. 61-62).

Вважаю, щось додати до цього неможливо. Єдине, про що варто згадати: коли Анатолій Степанович очолив Національний інститут стратегічних досліджень, він започаткував основоположний документ стратегії Президента – його щорічне Послання до Верховної Ради України, а також інші концептуальні документи державної політики, які опрацьовувалися за участі фахівців інших наукових установ та державних інституцій у стінах НІСД. Свій досвід роботи з Президентом Леонідом Кучмою Анатолій Степанович узагальнив у двох монографіях: «Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою» (2013 р.), «Кучма – Президент: десять років системних перетворень» (2018 р.).

Шановні учасники конференції!

В одній із багатьох своїх книжок Анатолій Степанович навів слова Івана Франка: «Мій український патріотизм, то не сентимент, не національна гордість, то важке ярмо, яке доля положила на мої плечі». Так він оцінив свою працю радника Президента як державник і патріот України. І коли він не в усьому поділяв позицію Л. Кучми з приводу участі нашої держави у структурах Єдиного економічного простору країн СНД, а всі його спроби переконати Президента у своїй правоті не дали результату, у газеті «Дзеркало тижня» за 23 травня 2003 р. на цілій шпальті було вміщено його статтю «Обережно! – Росія», присвячену відповідній проблемі, за підписом «радник Президента». Це була громадянська позиція Анатолія Степановича Гальчинського: великого вченого, який бачив Україну суб'єктом європейського цивілізаційного простору.

Дякую за увагу і бажаю всім учасникам Міжнародної конференції плідної роботи!

А. ГАЛЬЧИНСЬКИЙ – УЧЕНИЙ ЕПОХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

**Виступ на пленарному засіданні
Міжнародної конференції «Гальчинські читання»
академіка НААН України, директора Інституту стратегічних оцінок
Павла Івановича Гайдуцького**

Шановне товариство!

Насамперед передаю всім вітання від Президента України (1994–2005 рр.) Л. Кучми, який активно підтримував проведення такої конференції. Адже всі роки його президентства А. Гальчинський був його радником, його він дуже поважав і цінував за високий професіоналізм і людські чесноти.

З А. Гальчинським я був знайомий більше 30 років. Це були роки тісної й активної професійної співпраці. Нерідко в дискусіях, у розходженнях позицій. Водночас були приємності від спільних успіхів.

Назва мого виступу «А. Гальчинський – учений епохи трансформації». Чому я запропонував таку тему? Не тому, що А. Гальчинський жив і трудився в епоху трансформації. Таких було багато!

Насамперед тому, що А. Гальчинський брав активну участь у здійсненні трансформації в Україні. Таких було мало!

А ще тому, що сам А. Гальчинський пройшов власну трансформацію: від компартійного функціонера до ринкового реформатора. Таких були одиниці!

В Україні було багато таких як А. Гальчинський, які закінчили аспірантуру Академії суспільних наук при ЦК КПРС у Москві й захистили дисертації на різні теми комуністичної ідеології. Але таких, які б потім щиро сприйняли ринкову трансформацію й активно включилися в неї – були одиниці. А. Гальчинський перший серед них.

У чому була особиста трансформація А. Гальчинського. Ця трансформація мала два аспекти:

Перший – ідеологічно-теоретичний.

Другий – організаційно-прикладний.

Ідеологічно-теоретичну трансформацію А. Гальчинський пройшов як марксист. Саме марксист-економіст, а не марксист-ідеолог. Він написав 5 солідних монографій по

Марксу. Перша вийшла у 1979 р., остання – у 2015 р. Але марксистів в Україні теж було немало! Однак лише А. Гальчинський пройшов усі три стадії трансформації марксизму. Про це свідчить аналіз його праць по Марксу.

Перша стадія – більшовизація Маркса. В СРСР марксизм сприймався лише в тій мірі, в якій він відповідав ленінізму. А. Гальчинський теж був під впливом цієї ідеології.

Друга стадія – реалістичне сприйняття Маркса. Тобто такого, яким його сприймали на Заході. Там його теж вважали видатним мислителем.

Третя стадія – ринковий позитивізм Маркса. А. Гальчинський був в авангарді дискусій на цю тему. Він умів знаходити у Маркса те, що було корисним саме для трансформації економік, для країн, що розвиваються, та з перехідною економікою.

Особливо важливим був організаційно-прикладний аспект трансформації А. Гальчинського – від теоретика – до практика. Це, насамперед, стосувалося грошово-банківської сфери. Тут він скористався вченням іншого німецького мислителя – Фрідріха Райффайзена. Як свого часу Ф. Райффайзен у Німеччині, А. Гальчинський зіграв важливу роль у здійсненні грошової реформи та створенні банківської системи в Україні. Він очолював робочі групи із запровадження гривні та підготовки законів для банківської системи. Він був першим головою Ради Нацбанку України та організував її роботу на системній основі. То був період розквіту банківської системи України, яка успішно пережила світову фінансову кризу 1998 р.

Виявляється, у теорії А. Гальчинський був марксистом, а на практиці – райффайзеністом. Таке поєднання не було роздвоєнням особистості. Це була синергія талантів в одній особі.

Важливу роль А. Гальчинський зіграв у розбудові фінансово-бюджетної системи України. А. Гальчинський був твердим прихильником Кейнса щодо макрофінансової збалансованості. Це в теорії. А на практиці він доклав багато зусиль, щоб організаційно сприяти збалансованості платіжного, зовнішньоторговельного балансу, зведеного і Державного бюджетів.

Наведу лише один приклад. Наприкінці 90-х років він активно долучився до упередження проявів в Україні світової фінансової кризи 1998 р. Тоді А. Гальчинський ініціював і організував підготовку низки президентських указів, спрямованих на секвестування бюджетів та оздоровлення бюджетної системи. Завдяки таким заходам Україна легко пережила фінансову кризу. Тоді як Росія не змогла цього зробити і оголосила дефолт по зовнішніх боргах.

Зрозуміло, що така трансформація далась А. Гальчинському нелегко. Навіть побіжний аналіз праць А. Гальчинського свідчить, що в них є суперечності, зміни оцінок, позицій і суджень. Особливо це стосувалося стратегії й тактики реформ, їх пріоритетів, механізмів, інструментів. Наведу кілька конкретних прикладів.

- А. Гальчинський був прихильником швидких реформ, але не бачив можливостей і шляхів їх успішного проведення в Україні. Тому змирився з реальностями.
- А. Гальчинський був прихильником негайної грошової реформи, але не був упевнений, чи вдасться це в умовах потужного експорту з Росії енергоцінової гіперінфляції.
- А. Гальчинський був прихильником приватної власності на землю, але не завжди послідовним був щодо ринку землі, її оренди, концентрації тощо.
- А. Гальчинський був прихильником швидкої, ринкової приватизації, але не міг передбачити її можливості в Україні й, зрештою, погодився на сертифікатну приватизацію, яка була гіпертрофована політично заангажованим парламентом.

Такі порівняння радикальних позицій А. Гальчинського щодо реформ та фактичного стану їх здійснення в Україні можна продовжити. Але навіть з наведеного випливає висновок. У А. Гальчинського були такі самі сумніви та непевності щодо реформ, як і в усіх нас, хто займався тоді цими проблемами. Але він ніколи не опускав рук, не зупинявся, не відступав і не «вмикав задню»!

До речі, з боку колишніх компартійних функціонерів не було закидів, що він відступник. Навіть вони вірили у щирість, а не фальшивість його переконань. Можливо, тому, що він ніколи не ворушив старе, він завжди пропонував і втілював нове.

У нього було перспективно-орієнтоване мислення. Він був людиною трансформаційного характеру, для якої переміни – це стиль життя.

На завершення, очевидно, треба відповісти на питання: як розкрився цей потенціал А. Гальчинського? Визначну роль у цьому відіграв Президент Л. Кучма. Саме він запросив А. Гальчинського до своєї команди і зробив його своїм головним радником по реформах. Сталося це тоді, коли А. Гальчинському було вже під 60 років. У такі роки більшість науковців уже думають про пенсію. Але на А. Гальчинського чекала нова масштабна самореалізація. Він став не просто видатним ученим, а реформатором і державником.

Сьогодні мало хто пам'ятає А. Гальчинського як марксознавця. Зате він знаний як ініціатор, розробник і втілювач реформ в Україні, які були успішно здійснені за президентства Л. Кучми.

Дякую за увагу!

ПАНЕЛЬНІ ЗАСІДАННЯ

**ОНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМИ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ
У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ДОБУ**

Ахновська Інна Олександрівна
Akhnovska Inna,

канд. екон. наук, доц. кафедри підприємництва,
корпоративної та просторової економіки,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9731-3801

Душак Анастасія Володимирівна
Dushak Anastasia,

здобувачка,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК»

Сьогодні, в умовах нестабільної політико-економічної ситуації, воєнної агресії Росії проти нашої країни та швидкого розвитку диджиталізації, необхідними є системні перетворення суспільних відносин в Україні. Основним атрибутом розвитку є зміни. Оскільки термін «розвиток» є багатогранною категорією, варто визначитись, чи являє собою розвиток окремий процес, результат, чи це – одна з функцій управління? Також варто розглянути відмінності між поняттями «зростання», «зміна» і «розвиток». Певні характеристики цієї дефініції розглядали у своїх наукових працях З. Бурик, В. Занора, О. Ємельянов, Л. Лесик, Т. Петрушка, Н. Савченко, Р. Савченко, А. Симак, Л. Суліменко та інші вчені, проте ці наукові праці стосуються здебільшого сталого розвитку чи розвитку окремих сфер діяльності підприємства, що говорить про актуальність і важливість дослідження.

Метою тез є розкриття науково-методичних підходів до визначення сутності поняття «розвиток».

В економічній літературі розвиток раніше розглядався у контексті того, що підприємство здійснює стабільно свою діяльність, отже, розвиток сприймався як похідна від здійснення господарської діяльності й наслідок стабільного його функціонування. Таким чином, можна зробити висновок про такі етапи в розумінні терміну «розвиток» (рис. 1).

Рис. 1. Етапи в розумінні терміну «розвиток».
Джерело: систематизовано авторами за [1–5].

Наразі найпоширенішим є погляд, згідно з яким розвиток є процесом, що забезпечує стабільне функціонування суб'єкта господарювання та його адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища. У науковій літературі існують кілька підходів до розуміння сутності поняття «розвиток» (рис. 2).

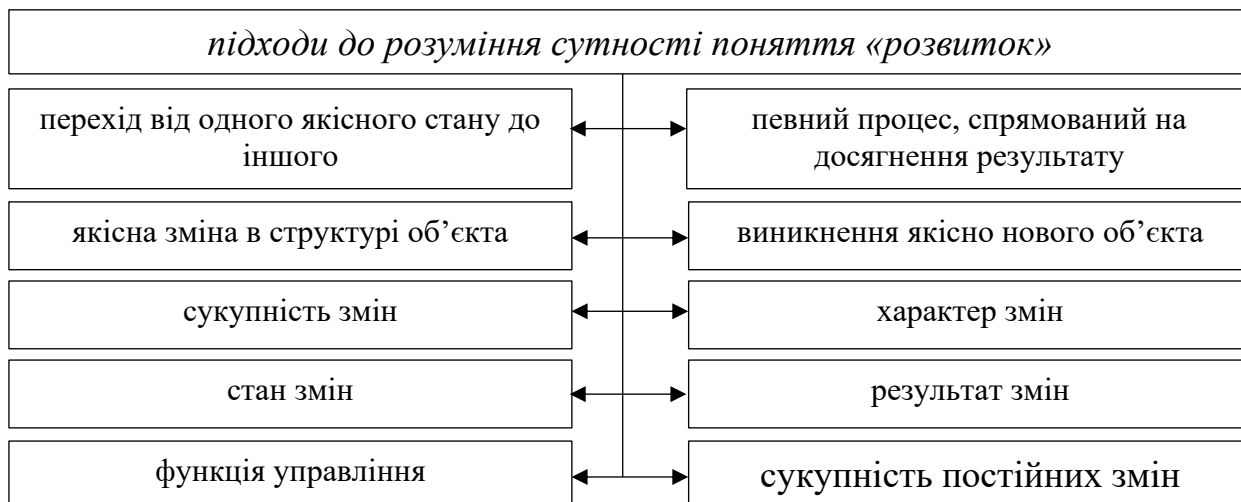

Рис. 2. Підходи до розуміння сутності поняття «розвиток».

Джерело: систематизовано авторами за [1–5].

Цікавим, з нашої точки зору, є підхід В. Занори [2], який розрізняє чотири рівні визначення розвитку підприємства: по-перше, на науково-теоретичному рівні, розвиток – це сукупність внутрішньо та зовнішньо обумовлених послідовностей переходів підприємства (чи окремих його підсистем) з одного стану відносної стійкості в інший, починаючи від моменту його створення до повного припинення функціонування; по-друге, на методологічному рівні, розвиток підприємства – це постійні зміни структури, функцій, елементів, а також їх окремих властивостей, що дозволяють більш чи менш ефективно функціонувати соціально-економічній системі підприємства за умов динамічного середовища господарювання; по-третє, на методичному рівні, розвиток підприємства – це процес поступової зміни кількісних і якісних характеристик окремих бізнес-процесів і цільової ефективності підприємницької діяльності в цілому; по-четверте, на прикладному рівні, розвиток підприємства – це постійні зміни (підвищення) цільової ефективності використання основних засобів, оборотних коштів, персоналу, земельних ділянок тощо у короткотерміновій, середньотерміновій і довготерміновій перспективах.

Вікіпедія трактує розвиток як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів і зазначає, що процес розвитку серед усіх інших змін виділяє присутність одночасно трьох складових: по-перше, оборотність змін, що характеризує процеси функціонування, тобто циклічне відтворення постійної системи функцій; по-друге, відсутність закономірності, що характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; по-третє, втрата характерної для розвитку єдиної внутрішньо взаємозалежної лінії, оскільки за відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися. При цьому у результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури, тобто виникнення, перетворення або зникнення його елементів чи зв'язків. Синонімами до цього терміну є «зростання», «еволюція», «зміна», «онтогенез», «стан», «цикл», «поступ», «розквіт», «процвітання», «піднесення», «ріст». Словник української мови тлумачить розвиток як процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Варто зазначити, що зростання – це кількісне поняття, розвиток – це як кількість, так і якість. Зростання передбачає збільшення в обсязі, регулярне розширення масштабів діяльності, що проявляється у збільшенні абсолютних чи відносних розмірів. Розвиток

передбачає природне або штучне розгортання того, що закладено в явищі як його потенціал. Зміна стосується якісної характеристики і передбачає перехід, перетворення чого-небудь (стану, руху, ознаки, властивості) у щось якісно інше. Розвиток характеризується не завжди зростанням, але завжди зміною, при чому у деяких випадках напрямки змін були очевидні задовго до того, як вони фактично відбулися, в інших – ні.

Якщо розглядатимемо цей термін відповідно до людини, розвиток являє собою: по-перше, складний системно організований процес, що включає в себе різні стадії, періоди, етапи, фази та рівні; по-друге, перехід кількості в якість і навпаки, тенденцію руху від нижчого до вищого; по-третє, єдність і боротьбу протилежностей; по-четверте, вищий тип руху. Якщо результатом розвитку людини є її становлення як біологічного виду і як соціальної істоти, відповідно до підприємства можемо сказати, що результатом розвитку підприємства є становлення підприємства і зайняття ним певної ніші на ринку. Основними тенденціями розвитку підприємства та окремих його компонентів є те, що це – єдиний цілісний процес безперервної зміни та неповторності окремих періодів, що роблять свій специфічний внесок у загальний процес формування явища, що розвивається. У біології під розвитком розуміють взаємопов'язані кількісні та якісні перетворення живих систем, розрізняють індивідуальний (онтогенез) та історичний (філогенез) розвиток. Під розвитком також розуміється пристосування явища до оточуючого середовища та низка внутрішньо пов'язаних, послідовних і прогресивних змін. У результаті розвитку обов'язково виникає новий якісний стан об'єкта, який виступає як зміна його складу або структури. Важливою характеристикою розвитку є новий кількісний та якісний стан об'єкта, зміна його структури та організації.

У підсумку можемо констатувати наступне. По-перше, на сьогодні не існує єдиного підходу у трактуванні категорії «розвиток». По-друге, розвиток можна розглядати як на мікро-, так і на мезо- і на мікрорівні. По-третє, зміна в середовищі існування будь-якого явища обумовлює необхідність перегляду традиційних у вітчизняній практиці форм і методів управління. Одержання суб'єктом господарювання довготривалих конкурентних переваг нерозривно і тісно пов'язано з умінням його внутрішньої структури вчасно реагувати на зміни оточення. Система цілей розвитку містить поліпшення погодженості між організаційною структурою, процесами, стратегією, людьми і культурою; створення і розвитку нових рішень а також вдосконалення здатності самовідновлення.

Список використаних джерел:

1. Бурик З. М. Стан наукової розробки проблеми державного регулювання сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1203>.
2. Занора В. Розвиток підприємства: сутність, форми, види. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 6(61). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu.
3. Лесик Л. І., Петрушка Т. О., Симак А. В., Ємельянов О. Ю. Вартість підприємства як узагальнюючий показник його економічного розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2020. № 10. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-10-6407>.
4. Наслідки відмінностей між поняттями «зміна» і «розвиток» в організаціях. Офіційний сайт КМБС. 7.10.2021. URL: <https://kmbs.ua/ua/news/differences-between-the-change-and-development>.
5. Савченко Н. М., Савченко Р. О., Суліменко Л. А. Роль бренду у сталому розвитку підприємства. *Наукові горизонти*. 2020. № 8(93). С. 31-38. URL: https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/4_Савченко.pdf.

Базиліук Ярослава Борисівна
Bazyliuk Yaroslava,

канд. екон. наук, доцент,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5715-0005

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Поглиблення геополітичних загроз і невизначеності у глобальній економіці викликають надзвичайні виклики для стійкого економічного зростання всіх країн світу. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну фактор геополітичної нестабільності став однією з провідних загроз як для глобальної, так і для національних економік. Світова економіка, що вже пережила значні втрати внаслідок пандемії COVID-19 та нестабільного постковідного відновлення, стикається зі зростаючими напруженнями у відносинах між Китаєм і США, а також із порушеннями стійкості міжнародних ланцюгів постачання й регулюванням товаропотоків через уведення міжнародних санкцій.

У відповідь на ці виклики багато країн переосмислюють моделі та принципи здійснення зовнішньоекономічних відносин, а також економічної політики, які все більше орієнтуються на захист національної безпеки. Цей тренд відображає тенденцію до зміцнення безпекових підходів до геополітичних та економічних викликів, і також обумовлює значний вплив на економічний ландшафт та стратегії міждержавного співробітництва.

Відповідно уряди багатьох країн дедалі більше стикаються з проблемами дотримання розумного балансу між досягненням економічного зростання й конкурентоспроможності, заснованих на економічній доцільності й прагматизмі з одного боку, та забезпеченням національної безпеки, з іншого. Хоча дискусія про цей баланс часто фокусується на аргументах «вільна торгівля – протекціонізм», дискурс все більше набуває аксіологічного характеру, який не обмежується простою альтернативою між відкритістю та закритістю. Поняття «економіки, заснованої на цінностях», «співробітництва з надійними партнерами» набувають все більшого значення в стратегічних документах провідних країн світу, які визначають принципи свого розвитку та співпраці на основі цінностей, а не лише економічних обґрунтувань.

Однією з очевидних та фундаментальних змін, які спостерігаються останніми роками, є трансформація підходів країн до стратегій економічної безпеки. Чинна Стратегія економічної безпеки України до 2025 року, яка була прийнята в серпні довоєнного 2021 року, об'єктивно не враховує сучасні суттєві зміни в безпековому середовищі, що вимагає ревізії та переосмислення цього стратегічного документу [2]. При формуванні нової стратегії економічної безпеки України важливо враховувати позиції провідних учених й експертів, а також зміну парадигми забезпечення національної безпеки у стратегічно важливих секторах економіки провідних країн світу.

У своїх наукових дослідженнях А. С. Гальчинський послідовно обстоював важливість розбудови ліберального суспільства, як основи для досягнення ключової зовнішньополітичної мети України – отримання повноправного членства в Європейському Союзі та реалізації євроатлантичної інтеграції. Як митець-державник він послідовно підкреслював необхідність системної корекції шляху досягнення цієї мети через імплементацію західних стандартів, наполягаючи на важливості збереження української ідентичності й цінностей. У контексті більших глобальних процесів лібералізації і неолібералізму дослідник визнавав потребу в консолідації сил та конструктивному діалозі

для реалізації проєкту розбудови соціально акцентованого ліберально-демократичного суспільства в Україні [1].

Питанням актуалізації потреб розроблення стратегій економічної безпеки, заснованих на дотриманні цінностей опікується Т. Кітіндж [7]. Включення до стратегій національної безпеки та інших законодавчих актів компоненту розвитку економічного співробітництва із країнами, які розділяють спільні цінності, відзначається у відповідних документах США, Японії та ЄС [3–5]. У новій Європейській стратегії економічної безпеки [3] визначено пріоритетність захисту від ризиків на основі встановлення партнерств з якомога більшим колом країн для вирішення спільних проблем та інтересів, зокрема важливу роль приділено протидії використанню економічної залежності чи економічного примусу як зброї.

Співставну думку висловив В. Хоер, закликавши Європу забезпечити доступ до матеріалів, стратегічно важливих для цифрового та зеленого переходу з метою уникнення залежності й небажаного впливу примусу інших країн [8]. Відповідна диверсифікація потребує, на його думку, спільних ініціатив з країнами, що розділяють схожі погляди, цінності та підходи.

Дотичними до цих поглядів є концепція так званого *«friend-shoring»* – співробітництва і торгівлі переважно з країнами, які поділяють спільні цінності, згаданою міністеркою фінансів США Дж. Єлен [6]. У цій концепції країни, які мають непохитне дотримання норм і цінностей щодо функціонування у глобальній економіці та управління глобальною економічною системою, повинні поглиблювати зв'язки та спільно працювати.

Спільний підхід у перелічених джерелах полягає у включенні аксіологічного – ціннісного фактора, як ключового чинника переосмислення та розбудови економічних відносин. Варто відзначити, що економічна політика у багатьох країнах починає дедалі більше орієнтуватись на захист національної безпеки. Національні законодавства країн-економічних лідерів світу активно розбудовують відповідні заходи та поглиблюють співпрацю зі своїми союзниками. Прикладами законодавчих актів, які містять стимули для внутрішніх виробників здійснювати співробітництво, використовуючи компоненти від союзників США в галузях напівпровідників, критичних мінералів та акумуляторів, можуть бути такі нормативно-правові акти, як: Закони США «Про Чипи та науку» (*Chips and Science Act*), Антиінфляційний Закон (*Inflation Reduction Act*).

Визначення критеріїв національної безпеки США, наприклад, містяться у Президентському меморандумі щодо національної політики з національної безпеки у сфері науково-дослідної діяльності, який підтримує уряд США. Аналогічний приклад є у законодавстві ЄС у Законі про Чипи для Європи (*A Chips Act for Europe*) та програмі державної підтримки Важливих проєктів спільного європейського інтересу (*Important Projects of Common European Interest*), якими передбачено «співпрацю з країнами, що мають подібні позиції, у сфері напівпровідникових технологій».

Сучасні держави, підсилюючи свою роль, спрямовану на забезпечення стійкості ланцюгів поставок у контексті співпраці з країнами, які розподіляють спільні цінності, виявляють неспроможність приватного сектору в подоланні економічних викликів. Поглиблення співпраці передбачає розширення інвестування та спільне подолання нових ризиків, таких як воєнні конфлікти, кліматичні зміни та пандемічні загрози. Країни фокусуються на розв'язанні актуальних проблем та перешкод, які впливають на доступність та фізичну наявність стратегічних продуктів. З урахуванням ризиків використання економічних залежностей як зброї та примусу, спільний захист національних інтересів стає ключовим орієнтиром для країн та їх союзників.

Для України в умовах довготривалої війни доцільно врахувати передовий досвід країн-партнерів, які всебічно її підтримують у протистоянні з агресором. Назріла необхідність суттєвої модернізації та удосконалення нормативно правової та інституціональної бази забезпечення національної та економічної безпеки. Це насамперед, актуалізується в умовах війни на виснаження, майбутнього поствоєнного відновлення та просування європейської інтеграції.

Окремого вирішення потребує запровадження стратегічної ініціативи у забезпеченні стійкості національних ланцюгів поставок, яка б включала компоненти: розвитку внутрішнього потенціалу з виробництва критичних товарів та послуг (насамперед, в інформаційно-комунікаційному, оборонному, енергетичному, продовольчому секторах). Така ініціатива може спиратись на зміцнення міжнародного співробітництва, насамперед, з ЄС, Великою Британією, США, Японією, що є важливим елементом забезпечення стійкості національної економіки та національних інтересів.

Навіть в умовах екзистенційної війни для України актуальним залишається завдання лібералізації економічної моделі розвитку, проте це не виключає необхідності забезпечення національної безпеки у стратегічно важливих секторах економіки. В оновленій стратегії економічної безпеки України доцільно акцентувати увагу на поглибленні співпраці з країнами-союзниками, які підтримують принципи суверенітету, світового порядку, що базується на вільній торгівлі та протидії авторитарним режимам через посилення колективних зусиль та співробітництва.

У світлі геополітичної нестабільності та нових економічних викликів стає очевидним, що цінності стають ключовим фактором у розробленні стратегій та політик. Країни, спираючись на спільні цінності, шукають способи розвитку стійких економічних відносин та забезпечення національної безпеки в умовах глобальних викликів. Важливо, що ця тенденція формує нову парадигму економічної безпеки, де захист національних інтересів поєднується з прагненням до спільного розвитку та вирішення глобальних викликів. У цьому контексті Україна, як країна, що переживає війну, має можливість врахувати цей тренд та співпрацювати з партнерами для забезпечення стійкості своєї економіки та майбутньої інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Український ліберальний проєкт. Концептуальні засади. *Дзеркало тижня*. 13.09.2019. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/ukrayinskiy-liberalniy-proyekt-konceptualni-zasadi-323482_.html
2. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 р. № 347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2>
3. European economic security strategy. Brussels, 20.06.2023. URL: <https://circabc.europa.eu/rest/download/a75f3fb8-74e3-4f05-a433-fdbf406d5de6>
4. National Security Strategy of Japan. December, 2022. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryu/221216anzenhoshou/nss-e.pdf>
5. National Security Strategy. October 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
6. Janet L. Yellen. Transcript: US Treasury Secretary Janet Yellen on the next steps for Russia sanctions and 'friend-shoring' supply chains. By Atlantic Council. April 13, 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/transcript-us-treasury-secretary-janet-yellen-on-the-next-steps-for-russia-sanctions-and-friend-shoring-supply-chains>
7. Tom Keatinge. The EU lacks a credible economic security strategy. April 27, 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-lack-credible-economic-security-strategy>
8. Werner Hoyer. Europe Must Get Serious About Critical Minerals. Sep. 14, 2023. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/europe-critical-minerals-rare-earth-supply-chain-risk-by-werner-hoyer-2023-09?barrier=accesspaylog>

Белінська Яніна Василівна**Belinska Yanina,**

д-р екон. наук, проф. кафедри міжнародних економічних відносин,

Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

ORCID ID: 0000-0002-9685-0434

Шевчук Олександра Ігорівна**Shevchuk Oleksandra,**

студентка другого (магістерського) рівня,

Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3649-5896

АНАЛІЗ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ

Сучасний світовий економічний ландшафт характеризується різноманітними та, часом, непередбачуваними змінами. Висхідна волатильність у глобальній економіці стала нормою, тому вимагає від учасників ринку адаптації до нових реалій. Умови глобальної волатильності містять політичні конфлікти, економічні кризи, зміни валютних курсів, торгові війни та інші фактори, що впливають на світову економіку.

За останні три роки люди в усьому світі пережили безпрецедентну низку потрясінь, хоча й різного ступеня. Ми зіткнулися з пандемією, яка призвела до часткового припинення світової економіки. Ми стикаємося з війною та новим геополітичним ландшафтом, що веде до глибоких змін на енергетичних ринках і моделях торгівлі.

Одним із видимих наслідків цих змін стало повернення високої інфляції в усьому світі. Центральні банки відреагували жорсткішою грошово-кредитною політикою, і, попри прогрес, боротьбу з інфляцією ще не виграно.

Можна виділити три основні зміни, що характеризують поточне становище глобальної економіки.

По-перше, глибокі зміни на ринку праці та характері праці. Наприклад, у євроні рівень зайнятості досягає рекордного рівня, але люди в середньому працюють менше годин. Пандемія також прискорила цифровізацію, що вплинуло як на пропозицію працівників, так і на склад робочих місць. Генеративна революція штучного інтелекту, як і всі технологічні революції, нищить деякі робочі місця та створює нові.

По-друге, ми переживаємо енергетичний перехід, який у тандемі з прискоренням зміни клімату викликає глибокі перетворення на глобальних енергетичних ринках. Протягом кількох років сектор сланцевої нафти в США рухається до стратегії повільнішого зростання та менше інвестує у виробничі потужності. А члени ОПЕК постійно не досягають своїх цілей видобутку. Водночас поштовх до використання відновлюваних джерел енергії скрізь набирає обертів, викликаний новими занепокоєннями щодо енергетичної безпеки, а також необхідністю дій щодо зміни клімату. Зараз ЄС прагне, щоб до 2030 р. понад 40 % енергії вироблялося з відновлюваних джерел, тоді як Сполучені Штати Америки мають намір до 2050 р. виробляти більшу частку своєї електроенергії сонячною та вітровою енергією.

По-третє, ми стикаємося з поглибленням геополітичного розколу та глобальною економікою, яка дробиться на суперницькі блоки. Це супроводжується зростанням рівня протекціонізму, оскільки країни реконфігурують свої ланцюжки постачань відповідно до нових стратегічних цілей. За останнє десятиліття кількість торговельних обмежень зросла в десять разів, у той час, як промислова політика, спрямована на відновлення та підтримку

друзів стратегічних галузей, зараз множитья. І хоча це ще не призвело до деглобалізації, докази зміни моделей торгівлі лише зростають [3].

Для того, аби дати оцінку готовності економічної системи країни до наслідків глобальної волатильності, можна проаналізувати такий інструмент як Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) (табл. 1). Він спрямований на вимірювання і порівняння інноваційного потенціалу країн та фокусується на аспектах, які можуть сприяти здатності країни адаптуватися та зберігати стійкість в умовах змінного зовнішнього середовища.

Таблиця 1

Рейтинг Global Innovation Index провідних країн світу за 2022 р

Місце	Індекс	Країна
1	64.6	Швейцарія
2	61.8	США
3	61.6	Швеція
4	59.7	Великобританія
5	58.0	Нідерланди
6	57.8	Республіка Корея
7	57.3	Сінгапур
8	57.2	Німеччина
9	56.9	Фінляндія
10	55.9	Данія, Норвегія
11	55.3	Китай
12	55.0	Франція
13	53.6	Японія
14	51.8	Гонконг
15	50.8	Канада
16	50.2	Ізраїль
17	50.2	Австрія
18	50.2	Естонія
19	49.8	Люксембург
20	49.5	Ісландія
...
57	31.0	Україна

Джерело: [2].

У цілому, можна зазначити, що Global Innovation Index може бути корисним для оцінки готовності країни до впливу глобальної волатильності, оскільки він ураховує певні чинники, які можуть впливати на здатність країни адаптуватися до змін та зберегти свою конкурентоспроможність. Проте, важливо відзначити, що для більш всебічної оцінки готовності економічної системи країни до глобальних загроз, варто використовувати інші показники та аналітичні інструменти, такі як рейтинги ризиків, оцінка політичної та економічної стабільності, аналіз економічної стійкості та інші [1, с. 52].

Отже, в умовах глобальної волатильності економічних процесів у сучасному світі, аналіз світових тенденцій економіки набуває особливої важливості для прогнозування та прийняття стратегічних рішень у сфері бізнесу, фінансів та економіки загалом. Дослідження світових економічних тенденцій свідчить: глобальний економічний ландшафт постійно зазнає значних змін, що створює як можливості, так і ризики для країн, компаній та індивідів. Важливо мати гнучкі стратегії та плани дій, які можуть адаптуватися до змін у світовій економіці. Це вимагає постійного моніторингу тенденцій, прогнозування ризиків та вчасного реагування на нові виклики.

Список використаних джерел:

1. Добрянський О. І. Екзогенні детермінанти економічної безпеки країни в умовах глобальної волатильності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2023. № 29(57). С. 50–54.

2. Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth? Geneva: WIPO, 2022. 266 p.

3. Policymaking in an age of shifts and breaks. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2023/html/ecb.sp230825~77711105fe.en.html>.

Болгов Владислав Євгенович**Bolhov Vladyslav,**

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики

Державного торговельно-економічного університету,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0631-302X

Летуча Марія Віталіїна**Letucha Maria,**

студентка факультету міжнародної торгівлі та права

Державного торговельно-економічного університету,

м. Київ, Україна

ДОСВІД, ЕТАПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасна Україна, яка пережила складний шлях трансформацій у сфері економіки після отримання незалежності в 1991 році.

Головною метою цього дослідження є розкриття та аналіз історичного контексту та динаміки руху України в напрямі євроінтеграції після отримання незалежності, виокремлюючи основні етапи цього процесу: [1].

1. Після розпаду Радянського Союзу Україна проголосила незалежність 24 серпня 1991 року. Цей історичний момент став важливим кроком на шляху до європейської інтеграції.

2. 1991–2004 рр. Протягом 1990-х років Україна почала активно висловлювати бажання наблизитися до ЄС та інших західних інтеграційних структур. Почалися перші переговори щодо можливості співпраці та асоціації з ЄС.

3. 2004–2009 рр. Помаранчева революція в Україні відкрила нові можливості для країни. Президент Віктор Ющенко визначив європейську інтеграцію як один із основних пріоритетів своєї політики.

4. 2010–2013 рр. Після приходу до влади Президента Віктора Януковича, євроінтеграційні плани були тимчасово затримані.

5. 2014–2021 рр. Після подій на Майдані та зміни влади в Україні, було підписано Угоду про асоціацію та Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

6. 2022 – по теперішній час. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну розпочався новий етап у відносинах між нашою державою та ЄС. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, що сприяє подальшим реформам, стало стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів.

Приєднання нової країни до ЄС завжди створює політичні виклики та потребу в адаптації для існуючих членів, що потребує певних підготовчих змін як у самого претендента, так і ЄС у цілому. Політичний вимір є важливою складовою частиною процесу євроінтеграції. Саме тому, Україна веде активний діалог з країнами-членами ЄС та іншими партнерами для забезпечення свого місця в європейському політичному ландшафті.

Під час перших етапів реформ в Україні були помітні значні зміни в макроекономічних показниках. Інфляція стрімко зростала, бюджетні дефіцити були поширеними, а валютний курс переживав значні коливання.

Були проведені зміни в податковій, банківській та інших галузях, спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату. Також на початок 2023 р. Україна приймає багато антикорупційних реформ.

На поточному етапі інтеграції, внаслідок поглиблення євроінтеграції, частка ЄС у міжнародній торгівлі України зросла з 41 %, у 2021 р., до 55,5 % у 2023 р. І мова не лише

про український експорт до Євросоюзу, але і про імпорт життєво важливих товарів, адже наша країна отримує з Європи майже 90 % палива та 70 % медичних препаратів [2].

Дослідження Мінцифри, проведене у 2022 р., свідчить, що інтеграція України до єдиного цифрового ринку ЄС може дати такі наслідки [3]:

- ВВП України: зростання до +12 %;
- експорт товарів з України до ЄС: до +17 % (близько €3 млн);
- експорт послуг з України до ЄС: до +12,2 % (близько €400 млн);
- експорт товарів з ЄС до України: понад +20 % (понад €4 млн);
- експорт послуг ЄС до України: до +9 % (майже €300 млн).

Однак євроінтеграція має і зворотній бік. Славнозвісна європейська бюрократія – перша перепона, до якої треба готуватися будь-якому бізнесу. Інший виклик – ціна праці та переселення кадрів, європейський ринок, є більш привабливим, що викличе дефіцит кваліфікованої робочої сили в Україні. Це, зі свого боку, може призвести до зростання вартості праці. Адже компанії будуть змушені ще жорсткіше боротися за утримання цінних кадрів.

Загальний висновок полягає в тому, що шлях країни-кандидата до ЄС – це складний та вимогливий процес, який вимагає адаптації до глобальних змін та реформ. Цей шлях відкриває можливості для покращення економічного та соціального розвитку, але вимагає ретельної підготовки та аналізу викликів. Однак, євроінтеграція – це вибір цивілізаційного стратегічного розвитку. Перспективи країни залежать від її здатності впроваджувати реформи та адаптуватися до нового середовища.

Список використаних жерел:

1. Болгов В. Є. Етапи євроінтеграції України та її наслідки. *Modern Economics*. 2017. № 3. С. 23-30.

2. Шварц Д. На шляху до ЄС: як українській економіці швидше інтегруватись з європейською. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/na-shlyahu-do-yes-yak-ukrajinskiy-ekonomici-shvidshe-integrivatis-z-yevropeyskoyu-12138699.html>

3. Борняков О. Ефект цифрової синергії. Які перспективи для розвитку ІТ-сектора та стартап-індустрії відкриває очікуваний вступ України до ЄС. *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/innovations/efekt-tsifrovoi-sinergii-yaki-perspektivi-dlya-rozvitku-it-sektoru-ta-startap-industrii-vidkrivae-ochikuvaniy-vstup-ukraini-do-es-29082023-15636>

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес та стрімкий розвиток інформаційних технологій нещадно впливають на сучасне суспільство. Диджиталізація як явище, яке відображає інтеграцію інформаційних технологій у всі сфери життя, стає ключовим аспектом сучасної епохи. Проте визначення та розуміння цього терміну різняться серед різних наукових спільнот. Отже, постановка проблеми полягає в ретельному аналізі науково-методичних підходів до визначення диджиталізації, виокремленні ключових аспектів цього явища, а також розкритті їх впливу на різні сфери сучасного суспільства. Дослідження цієї теми допоможе розкрити важливі аспекти диджиталізації та її роль у вирішенні сучасних викликів та завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки спостерігається стрімкий розвиток цифрових технологій та їх вплив на різні сфери життя суспільства. Все більше організацій та держав активно займаються процесом диджиталізації, щоб адаптуватися до мінливих умов й отримати конкурентні переваги. Над з'ясуванням сутності диджиталізації працювали такі вчені, як Джейсон Йоменс, Джо Каудрон та Дадо Ван Петегем, О. Є. Гудзь, С. А. Федюнін, В. В. Щербина, Джордж Вестерман, Дідьє Бонне, Ендрю Макафі, Бехнама Табрізі, Ед Лам, Кірк Жирар, Вернон Ірвін та інші.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності поняття «диджиталізація» та впорядкування підходів до його визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах адаптації до нових реалій суб'єкти господарювання всього світу розуміють, які зміни та можливості може мати впровадження цифрових технологій. Такими базовими технологіями IV промислової революції є Інтернет речей, цифрові екосистеми, аналітика великих даних та цифрові платформи [1], отже, диджиталізація. Розглядаючи різні бачення цього процесу, можемо отримати більш широке уявлення про його сутність. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що деякі автори підкреслюють технологічний аспект диджиталізації, визначаючи його як процес перетворення аналогової інформації на цифрову форму за допомогою різних цифрових технологій. Інші автори акцентують увагу на організаційних змінах та стратегічному плануванні, вважаючи диджиталізацію не лише технологічним аспектом, але й комплексним процесом, що впливає на організаційну культуру, бізнес-моделі та взаємодію з клієнтами.

Так, автор статті «Digital transformation doesn't start with technology», Джейсон Йоменс, визначає диджиталізацію як впровадження нових цифрових технологій з метою покращення та оптимізації бізнес-процесів, робочих потоків та операцій. Цифрова трансформація спрямована на звільнення співробітників від адміністративних обов'язків, створення сприятливого середовища співпраці із високим рівнем довіри, де інформація вільно та безпечно переходить між людьми, які на неї покладаються. Цифрова трансформація здійснюється на сьогоднішній день швидше і за меншої вартості, ніж раніше, завдяки широкому поширенню хмарних технологій. Автор зазначає, що цифрова трансформація часто викликає неспокій і навіть страх у багатьох людей. Її також часто помилково сприймають як лише технологічне перетворення, хоча насправді вона передбачає широку трансформацію бізнесу, включаючи таланти, організаційну структуру, модель функціонування, продукти та послуги тощо. Вчений також наголошує на тому, що

успіх цифрової трансформації залежить від людей, а не тільки від технологій. Він закликає до залучення співробітників до процесу трансформації та подолання опору до змін, розуміючи, що реакція людей на нові технології базується на їх думках, досвіді та переконаннях [5].

Вітчизняні діячі О. Гудзь, С. Федюнін, В. Щербина визначають диджиталізацію як процес оцифрування, цифровізації або приведення в цифрову форму різних видів інформації. Автори зазначають, що диджиталізація включає не лише технологічні аспекти, але й соціальні, культурні та антропологічні процеси. О. Гудзь також зазначає, що диджиталізація спрямована на трансформацію існуючих бізнес-процесів шляхом їх оцифрування з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення мети підприємства [2].

Аналіз наукової літератури вказує, що як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники визнають, що успішна диджиталізація компанії потребує більше, ніж лише впровадження цифрових технологій. Вони підкреслюють важливість залучення всіх працівників компанії, незалежно від їхньої посади чи ролі, у процес диджиталізації. Культурні зміни в організації, спрямовані на створення середовища, сприятливого для інновацій та відкритості до нових ідей, є ключовими.

На основі проведеного аналізу інтерпретацій сутності, можна запропонувати три основні підходи до визначення поняття диджиталізації (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «диджиталізація»

Методологічний підхід (пояснення сутності)	Технологічний підхід (обговорення ролі технологій)	Організаційний підхід (розгляд ролі культури, організаційних змін та стратегічного планування)
<ul style="list-style-type: none"> – полягає в систематичному та науковому підході до вивчення цього явища; – зосереджується на методах та процедурах, що використовуються для аналізу та дослідження диджиталізації в різних сферах і контекстах; – дозволяє розробляти методики та інструменти для оцінки, аналізу та впровадження диджиталізації; – допомагає встановити принципи та критерії, за якими можна оцінювати рівень диджиталізації в організаціях, сферах діяльності та суспільстві загалом; – передбачає розробку концептуальних моделей, які відображають складність та взаємозв'язки цього процесу 	<ul style="list-style-type: none"> – зосереджується на ролі технологій у процесі цифрової трансформації; – визнає, що диджиталізація відбувається завдяки прогресу цифрових технологій та їхньому застосуванню в різних сферах 	<ul style="list-style-type: none"> – включає визначення стратегічних цілей, фокус на ключових областях трансформації та вибір відповідних цифрових інструментів для досягнення цих цілей; – допомагає організаціям зосередитися на важливих аспектах диджиталізації та ефективно впроваджувати технології для покращення своїх бізнес-процесів; – успішна диджиталізація вимагає поєднання цифрових технологій з сильним лідерством, що дозволяє перетворити технологію на трансформацію, що є важливим для досягнення цифрової зрілості

У технологічному підході диджиталізація розглядається як інтеграція та використання цифрових технологій для перетворення традиційних процесів, систем та послуг у цифрові. Дж. Вестерман, Д. Бонне й Е. Макафі у своїй праці «The Nine Elements of Digital

Transformation» визначають диджиталізацію як використання технологій для радикального поліпшення продуктивності або розширення меж підприємств, що є актуальною темою для компаній по всьому світу [4]. Роль технологій у диджиталізації є багатогранною. По-перше, вони дозволяють збирати, зберігати та обробляти великі обсяги даних, надаючи організаціям цінну інформацію для прийняття рішень та інновацій. По-друге, технології забезпечують підключеність та взаємодію, що дозволяє безшовну комунікацію та співпрацю між різними системами, пристроями та зацікавленими сторонами.

Для успішної цифрової трансформації необхідно створити культуру, яка підтримує інновації, відкритість до змін та цифрову готовність. Це може включати розробку цифрових цінностей, залучення співробітників до процесу диджиталізації, навчання та розвиток цифрових компетенцій, а також створення сприятливого середовища для експериментів та інновацій. Стратегічне планування є необхідним елементом організаційного підходу до диджиталізації. Це включає розробку цифрової стратегії, визначення цілей та пріоритетів, оцінку потенційних вигод та ризиків, а також вибір оптимальних стратегій використання технологій для досягнення бізнес-цілей. Стратегічне планування дозволяє організації спрямувати свої ресурси, зосередитися на ключових напрямках та створити фундамент для успішної реалізації диджиталізації.

Доцільність стратегічного планування як частки організаційного підходу наведена у публікації Бехнама Табрізі, Еда Лама, Кірка Жирара і Вернона Ірвіна «Digital Transformation Is Not About Technology». Автори підкреслюють, що диджиталізація повинна бути направлена на досягнення стратегічних цілей організації, а не просто користування технологіями без чіткого плану [5]. Організаційний підхід до визначення диджиталізації передбачає конкретизацію цілей та фокусу на ключових областях, які потребують цифрової трансформації.

Висновок з проведеного дослідження. Поєднання трьох підходів – методологічного, технологічного та організаційного – до визначення диджиталізації допомагає зрозуміти цей термін усебічно. Методологічний підхід створює теоретичну базу для розуміння диджиталізації як стратегічного процесу, що включає перетворення бізнес-моделей, процесів та цінностей за допомогою цифрових технологій. Технологічний підхід акцентує увагу на використанні цифрових інструментів для досягнення цілей диджиталізації та покращення ефективності бізнес-процесів. Організаційний підхід зазначає важливість культурних змін, стратегічного планування та створення сприятливого середовища для інновацій. Підходи до визначення диджиталізації можуть варіюватися в акцентах та фокусах. Диджиталізація – це складний процес, який включає в себе як технологічні, так і організаційні аспекти. Успіх диджиталізації залежить від поєднання різних підходів та врахування всіх аспектів цього процесу, включаючи технології, культурні зміни та стратегічне планування.

Список використаних джерел:

1. Bolgarova N., Bolhov V., Akhnovska I., Kozlovskiy S., Lavrov R., Petrunenko I. (2022) Civilizational Cycles and Economic Development in the Context of Technological Transitions and Global Pandemics. *Montenegrin Journal of Economics*. Vol. 18. № 4. Pp. 191-202. URL: <http://dx.doi.org/10.14254/1800-5845/2022.18-4.16>.
2. Гудзь О. Є., Федюнін С. А., Щербина В. В. Диджиталізація, як конкурентна перевага підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 3. С. 18–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2019_3_5
3. Tabrizi B. et al. Digital Transformation Is Not About Technology. *Harvard Business Review*. 2019. № 3(13). URL: <https://hbr.org/2019/03/digital-transformation-is-not-about-technology>
4. Westerman G., Bonnet D., McAfee A. The Nine Elements of Digital Transformation. *MIT Sloan Management Review*. 2014. № 1(7). URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/the-nine-elements-of-digital-transformation/>
5. Yeomans J. (2018) Digital transformation doesn't start with technology. *The European Business Review*. № 20(7). URL: <https://ru.scribd.com/article/450375155/Digital-Transformation-Doesn-t-Start-With--Technology>

Валевський Олексій Леонідович
Valevskiy Oleksii,

д-р наук з держ. упр.,
провідний науковий співробітник,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0403-0277

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Європейський вибір України як стратегічна доктрина та комплекс державних політик уперше набув концептуального оформлення у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки», яке готувалося під керівництвом А. Гальчинського і було ухвалено у 2002 р. [1] Як зазначалося у Посланні, «Стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку на найближчі десять років має стати створення реальних передумов вирішення основного геополітичного завдання нашої держави – вступу України до Європейського Союзу. На це мають бути спрямовані всі інституційні перетворення, політика економічних, соціальних та гуманітарних реформ».

У Посланні основну увагу приділено необхідності трансформації економічної та соціальної сфер суспільства. Власне, гуманітарна тематика обмежується установками щодо необхідності розвитку «людського потенціалу» та «людського капіталу». Зокрема, у Посланні стверджується, що «Базова передумова розвитку і примноження людського капіталу в Україні полягає в розробленні та реалізації широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її якості до стандартів ЄС, потреб внутрішнього розвитку держави та суспільства».

Тематика формування в контексті реалізації євроінтеграційного курсу ідентичності людини як сукупності цінностей та смислів згадується в інших роботах А. Гальчинського. Зокрема, у монографії «Помаранчева революція і нова влада» стверджується, що «Євроінтеграційна стратегія України – це стратегія нашого самоутвердження, відтворення нашої цивілізаційної ідентичності». [2, с. 269]. Тут також розкривається значення таких понять як «ідентичність» та «консолідація» для реалізації цивілізаційного курсу України: «державність без національної ідентичності, без її духовного наповнення – це державність без внутрішніх потенцій, а відтак і без майбутнього. Місце, значення і роль кожної держави у розвитку світового цивілізаційного процесу прямо залежать від політичної консолідації нації, її духовних та культурних здобутків. Саме з огляду на ці чинники прийнято вважати, що консолідація політичної нації, забезпечення її цілісності, сприяння самоідентифікації та самовиявленню є найвищою функцією держави на всіх етапах її розвитку» [2, с. 272].

Військове вторгнення Росії в Україну стало поштовхом, який кардинальним чином сприяв консолідації українського суспільства та формуванню нової ідентичності українців.

Російсько-українська війна стала поштовхом до переоцінки громадською свідомістю значущості курсу європейської інтеграції України. Зникли всі аргументи прибічників горезвісного євразійського вектора. Широкі верстви населення наочно усвідомили нагальну необхідність євроінтеграції України. Як свідчать результати опитування громадської думки, під час воєнної агресії значно збільшилася кількість прихильників вступу України до ЄС. Станом на січень 2023 р. 87 % опитаних підтримали вступ України до ЄС, до НАТО – 86 % [3]. Слід зазначити, що підтримка вступу до ЄС і НАТО є практично одноставною серед громадян за регіональними, віковими та майновими ознаками. Це – безпрецедентний рівень підтримки за весь період соціологічних досліджень з проголошення державної незалежності.

Зафіксовані тенденції вказують на те, що в суспільстві сформувалася критична більшість прихильників курсу євроінтеграції України. Можна стверджувати, що в цілому відбувся історичний вибір громадян на користь плюралістичного суспільства, солідарних соціальних відносин, правової держави, тобто тих суспільно-державних цінностей, з якими пов'язується європейська спільнота.

Водночас немає однозначних підстав стверджувати, що цінності та норми, на яких базується європейська спільнота, зокрема верховенство права і дотримання прав людини, набули в українському суспільстві незворотного характеру. Позаяк нікуди не зникли чинники, що сприяють деструкції соціокультурної ідентичності (людські втрати, психологічні травми від російської агресії, руйнування економіки, масова міграція, поширення бідності тощо), тому існує потреба у налагодженні державної гуманітарної та культурної роботи, спрямованої на підтримку нових тенденцій у формуванні ідентичності українських громадян.

Соціологічні опитування показують, що існує чимало лакун у розумінні українцями конкретних проблем, з якими доведеться мати справу на шляху до ЄС. Так, згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, 62 % респондентів упевнені в тому, що Україна має відстоювати власні інтереси і не погоджуватися на висунуті вимоги під час євроінтеграції. Водночас лише 31 % серед опитаних погоджуються з тим, що Україна має схвалювати всі необхідні закони та виконувати всі вимоги Європейського Союзу заради якнайшвидшого вступу до ЄС [4].

Зафіксовані соціологічними опитуваннями трансформації в громадській свідомості дають підстави стверджувати, що в українському суспільстві тривають процеси формування оновленої ідентичності громадян. Ці трансформаційні зміни вимагають від політичного класу України закласти інституційні та правові підвалини суспільних, політичних та економічних відносин, які б були спрямовані на зміцнення зафіксованих ідентифікаційних змін. Комплекс зазначених завдань, власне, і створює актуальність політики ідентичності.

Незважаючи на підтримку державного курсу європейської інтеграції, у суспільній свідомості зберігається дефіцит розуміння змісту багатьох норм, на яких сформована європейська спільнота, зокрема це європейські цінності, європейська ідентичність. *Тож на порядку денному стоїть завдання вироблення політики ідентичності, одним із пріоритетів якої має стати опанування загальноєвропейських цінностей та суспільних практик.*

Політичний клас України здійснює перші кроки в напрямі створення правових та інституційних засад державної політики ідентичності.

У грудні 2022 р. був прийнятий Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5]. Цим Законом визначаються механізми впровадження політики ідентичності, ключові індикатори її ефективності, повноваження та напрями діяльності органів державної влади та самоврядування у її реалізації. Одночасно відбувається становлення інституційних засад політики ідентичності. На виконання прийнятого Закону в квітні 2023 р. урядом була створена Координаційна рада з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності [6]. Згодом було прийняте рішення про формування координаційних рад з питань утвердження ідентичності при місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [7].

Варто зазначити, що у вищезгаданому Законі (Ст. 4 п. 1) стверджується, що метою державної політики у сфері утвердження української ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру *на основі європейського та євроатлантичного курсу*. Це означає опанування комплексу цінностей та суспільних практик, що пов'язуються із поняттям «європейська ідентичність». Водночас, на жаль, у зазначеному Законі не визначається значення понять «європейські цінності» та «європейська ідентичність», які за логікою

інтеграційного курсу, спрямованого на набуття членства України у ЄС, мають бути присутніми у політиці формування української ідентичності.

Згідно з прийнятим Законом, державна політика ідентичності впроваджується відповідно до затвердженої стратегії та державної цільової програми утвердження української ідентичності. Хоча на дату створення зазначених вище координаційних рад не були підготовлені стратегічні документи з реалізації державної політики ідентичності.

Тож на порядку денному стоїть завдання розроблення стратегічних документів реалізації державної політики ідентичності, яка б була змістовою часткою європейського курсу інтеграції України. У цих документах має бути визначений механізм формування української ідентичності на базі комплексу ціннісних установок, що пов'язуються з поняттям «європейська ідентичність». При цьому мають бути враховані аналогічні європейські правові акти та досвід формування ідентичності в країнах Європейського Союзу. До числа індикаторів ефективності реалізації державної політики ідентичності мають бути включені показники опанування європейських цінностей.

Для підготовки зазначених документів доцільно створити Експертно-наукову раду з питань формування та реалізації державної політики національної ідентичності. До сфери компетенції цього дорадчо-консультативного органу має належати питання наукового обґрунтування політики ідентичності, розроблення окремих напрямів її реалізації, зокрема у сфері освіти та мистецтва, підготовка наукових рекомендації щодо нейтралізації актуальних і потенційних загроз деструкції ідентичності українських громадян.

Список використаних джерел:

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>

2. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада. Київ : Либідь, 2005. 368 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Halchynskiy_Anatolii/Pomarancheva_revoliutsiia_i_nova_vlada.pdf

3. Двадцять загальнонаціональне опитування: зовнішньополітичні настрої населення (14–16 січня 2023 р.): Соціологічна група «Рейтинг», 23.01.2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_zovn_shnop_ol_tichn_nastro_naselennya_14-16_s_chnya_2023.html

4. Чи має Україна виконувати всі вимоги ЄС для якнайшвидшого вступу. *Київський міжнародний інститут соціології*. Липень, 2022 р. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1126&page=4>

5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

6. Про утворення Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 320. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-koordinatsiinoi-rady-z-pytan-utverd-a320>

7. Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 р. № 364. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoho-polozhennia-pro-koor-a364>

Вальчун Ілля Олександрович**Valchun Iliia,**

студент 2 курсу магістратури,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0009-0003-4884-8318

Науковий керівник канд. екон. наук, доцент Магомедова Аліна Магомедівна

«ПРИНЦИП НЕВТРУЧАННЯ» ЯК НОВА ЕКОНОМІЧНА ДОКТРИНА УКРАЇНИ

За роки незалежності України майже кожного року на політичних трибунах та економічних форумах лунають заклики щодо необхідності економічних реформ. Деякі були написані та реалізовані, деякі залишалися на папері. Проте головною проблемою є те, що загального успішного результату для держави це не принесло. У порівнянні з країнами-сусідами, Україна в різноманітних економічних рейтингах займає або останнє місце, або поруч з ним. Причина такого зубожіння довго була незрозумілою. Спочатку це пояснювали складністю переходу від авторитарної планової моделі економіки до ринкової, потім спиралися на політичну та економічну кризу. Проте, ґрунтовно аналізуючи весь пройдений шлях незалежності, можна стверджувати, що основною і єдиною причиною нашого національного економічно-соціального провалу, який привів до таких низьких рейтингів та ба більше – повномасштабної війни, є велика любов до популізму у виборців та використання владних повноважень у цілях особистісного збагачення.

Все це стало можливим через те, що більшість соціально-економічних реформ у країні були поверхневими, вирішували тактичні, а не стратегічні завдання. Обґрунтування стратегії майбутнього, концептуальної конструкції перспективи, її узагальнюючої філософії – функція влади, основа її дієздатності. Реформи поза кореляцією зі стратегічними домінантами виявляються не тільки системно незбалансованими, але й далеко не завжди адекватними. Влада без стратегії не може бути конструктивною. Багато проблем нашої економіки фокусуються на цьому. Приймаються, здавалося б, нормальні рішення, а вони не працюють. Чому? Системно не скоординовані. Економіка дуже чутлива до подібних колізій [1]. Однак, слід зазначити, що в другій половині 90-х років були ефективні ініціативи щодо реальної зміни економічного становища в країні. Не останню роль у цьому відіграв і Анатолій Гальчинський, який очолював команду, котра робила комплексний аналіз економічного середовища в країні, надавала конкретні поради та розробляла стратегічні плани щодо впровадження необхідних програм. Проте зі зміною влади пріоритетні інтереси щодо розвитку країни змінилися. Незважаючи на те, що в більш сучасних урядових документах можна знайти безліч стратегічних програм та планів, чомусь нічого з них не впроваджується належним чином.

Що ж робити в такій ситуації? Напевно, не треба доводити те, що система, заснована на механізмах приватної власності, формує об'єктивні передумови більш прискореної (ніж за умов державної власності) динаміки головного в економіці – її ефективності, продуктивності людської праці. Це підтверджено реаліями світового розвитку [2, с. 64]. З отриманням незалежності, поряд з нашою офіційною державою розвивалася внутрішня держава, рушійною силою якої були підприємці, котрі стали середнім класом. Починаючи зі звичайних стихійних ринків та невеличких магазинів, вони зараз переросли в приватні лікарні, школи та університети, агрокомплекси та великі логістичні компанії. І як не дивно, все, до чого торкнулась рука підприємця, стало ефективним, успішним та популярним серед як внутрішнього, так і зовнішнього споживача. До нас приїжджають із-за кордону для отримання якісних медичних послуг у приватних установах за найнижчими в Європі цінами; по відношенню до якості, вітчизняні ІТ-рішення поступово займають лідируючі

позиції в своїй ніші у світі; найбільша приватна транспортна компанія країни вже давно показала наочну різницю між силою державного та приватного управління. Підприємницька держава є ефективним аналогом офіційній державі.

Проте, на жаль, приватна ініціатива нічого не може зробити з монополією держави на правоохоронну діяльність. І це є важливим стримуючим фактором у розвитку нашої країни. Слабка та політично залежна українська правоохоронна та антикорупційна система вже не один рік критикується з боку міжнародних партнерів та є великою проблемою як у внутрішній економічній свободі, так і в ефективному залученні зовнішніх інвестиційних ресурсів.

Приватна ініціатива – єдине, що може нас врятувати та зробити новим економічним тигром двадцять першого століття. Державним інвестиціям і державній власності віддається перевага лише за умови, коли приватний капітал з тих чи інших причин не може забезпечити освоєння та ефективний розвиток якоїсь суспільно значущої сфери економічної діяльності. Але функціонування державної власності вважається допустимим лише за наявності жорсткого демократичного контролю, дієздатних механізмів громадянського суспільства. Без цього державна власність утрачає можливість слугувати суспільним інтересам і перетворюється на чиновницько-бюрократичну чи партійно-номенклатурну форму власності [2, с. 63]. Тому слід запровадити радикальні економічні зміни, які не будуватимуть нові економічні стіни на потрісканому державному фундаменті, а котрі самі стануть новим міцним фундаментом для подальшої успішної розбудови країни. Основою таких реформ має бути принцип невтручання – тип економічної системи, в якій взаємодія між приватними групами людей є вільною від будь-якої форми економічного втручання (такої як субсидії чи регулювання). Як система мислення, принцип невтручання спирається на такі аксіоми:

- індивід є основною одиницею в суспільстві;
- індивід має природне право на свободу;
- фізичний порядок природи є гармонійною та саморегульованою системою [3].

Даний принцип був узятий за основу в реформуванні більшості країн, які зараз є лідерами в світі в економічній свободі та інноваційному розвитку. Все найкраще, що ми маємо на сьогодні, було придумано та виготовляється саме в цих країнах.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити: все, що ми сьогодні маємо і що нам так значно полегшує життя було створено завдяки приватній ініціативі. Єдине, що повинна забезпечити держава – це законність та рівність усіх перед законом. Це її основна роль, для чого взагалі створювалось поняття державності. Вона має свої закони та правила, за якими має жити кожен громадянин. Бо у випадку, коли держава починає займатись зароблянням грошей, завжди виникає питання корупції, некомпетентності, неефективності та всіх інших побічних ефектів економічної діяльності. Лише економічна свобода індивіда може згенерувати швидкий ріст підприємництва, а, як наслідок, і економіки країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Влада без стратегії не може бути конструктивною. Анатолій Гальчинський. *Дзеркало тижня*. 28.10.2018.
2. Лібералізм: уроки для України : наук.-попул. есе. Анатолій Гальчинський. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
3. Політична економіка Лівану, 1948–2002: Межі принципу невтручання. Туфік Гаспар. Лейден : Brill. 2004. 311 с.

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В УКРАЇНІ¹

Сьогодні в умовах сучасних викликів та загроз глобалізаційних процесів неабиякої актуальності набувають питання наукового дослідження проблем національної безпеки та всіх її складових частин. Особливої актуальності це набуває в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України. У цьому контексті важливого значення має дослідження економічної безпеки, зокрема її соціальної складової. Але мова має йти не лише про макро-рівень, а в першу чергу – про нанорівень, про людину [1].

Вивченням та дослідженням питань економічної безпеки в Україні займаються такі науковці, як: О. І. Барановський, Т. Г. Васильців, О. С. Власюк, А. А. Гриценко, Т. І. Єфіменко, Я. А. Жаліло, З. Б. Живко, О. М. Ляшенко, С. В. Онищенко, С. І. Пирожков та інші. Питання соціальної складової економічної безпеки досліджують З. І. Галушка, В. А. Гошовська, О. А. Грішнова, Б. М. Данилішин, О. І. Ілляш, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, О. Ф. Новікова, В. О. Онищенко, О. Г. Сидорчук, Ю. М. Харазішвілі та інші.

З огляду на актуальність та доцільність здійснення системного дослідження, питання зміцнення соціальної складової національної безпеки та механізмів (способів) її забезпечення потребують подальшого наукового дослідження, зокрема щодо соціальної безпеки людини в умовах війни [2; 6].

Питання соціальної політики, політики соціального захисту людини завжди знаходили своє відображення у відповідних документах, нормативно-правових актах з перших років незалежності України. Достатньо згадати 11 жовтня 1994 р., коли Президент України Леонід Кучма оприлюднив звернення до Верховної Ради України з доповіддю «Шляхом радикальних економічних реформ» [5]. Цей документ чітко визначив основні засади економічної та соціальної політики, стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації на п'ять років, підготовку якого безпосередньо здійснювала група авторитетних учених-економістів під керівництвом Гальчинського А. С., радника Президента України. Практично це був прообраз першого Послання Президента України до Верховної Ради, програма, де були визначені вихідні засади державної економічної політики на 1994–1998 рр. Зокрема, у цьому документі було визначено та розкрито шість пріоритетів економічного курсу радикальних економічних реформ. Шостим і найважливішим пріоритетом, саме так зазначено в документі, була соціальна політика, політика соціального забезпечення та захисту людини [5, с. 13-16].

У Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції», затвердженої Указом Президента, серед стратегічних пріоритетів на майбутні 12 років визначено соціальну переорієнтацію економічної політики, в основі якої є людина [7, с. 45].

А вже в 2011 р. А. С. Гальчинський зазначав, що соціальна політика не повинна зводитися лише до державного захисту малозабезпечених верств населення... Стратегія

¹ Тези підготовлено в межах виконання проєкту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання», реєстраційний номер № 2021.01/0239.

соціальних перетворень є значно ширшим поняттям, яка має відрізнятися більш «довгостроковою орієнтацією, системною скоординованістю, виокремленням пріоритетних начал, домінантних ліній, субординацією з іншими сегментами суспільного розвитку» [3].

Саме у цьому контексті ми маємо говорити про соціальну безпеку людини, яка має бути найвищою соціальною цінністю в нашій державі. У Конституції України (стаття 3), зокрема декларується, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4].

Соціальна безпека людини (нанорівень), на нашу думку, це ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз. Функціональними складниками цього рівня соціальної безпеки є: безпека життєдіяльності людини; безпека реалізації загальносоціальних цінностей; безпека гідного рівня життя; безпека соціального середовища; психологічна та психічна безпека; самозахист; самозбереження; саморозвиток тощо [2, с. 14].

У контексті розвитку творчого, інтелектуального потенціалу вільної особистості, підвищення ролі й значення соціально-економічної політики у створенні сприятливих можливостей справедливого розвитку людини, соціальну безпеку людини необхідно розглядати також з позиції людиноцентричної економіки.

Соціальна безпека людей в останні десятиріччя також значно впливає на швидкий розвиток технологій, зміни в суспільних цінностях, демографічні тенденції та інші чинники. Забезпечення соціальної безпеки є ключовим завданням для суспільства, сприяє стабільності, розвитку та підвищенню якості життя. Але у кризових умовах, особливо під час війни, соціальна безпека людей набуває специфічних рис, спрямованих на формування військової безпеки, індивідуалізацію та персоналізацію заходів підтримки. Для відповіді на ці виклики важливо володіти сучасними інструментами підтримки працівників та мати фінансову стійкість до зовнішніх впливів.

Важливе значення має формування та реалізація інституціонального забезпечення соціальної безпеки людини, зокрема інституціонально-правового. На наш погляд, чинне законодавство щодо забезпечення соціального захисту в Україні є неефективним і має переважно декларативний характер. В умовах глибокої соціально-економічної та політичної кризи, що посилюється нестабільністю та невизначеністю ситуації на сході країни, підвищення рівня добробуту населення, а тим більше – рівня життя, зміцнюючи соціальні стандарти за європейським зразком в умовах «оборонної» спрямованості бюджету та тіньової економіки, видається скрутним.

Забезпечення соціальної безпеки є ключовим завданням у діяльності кожної держави та її інститутів, підсилюючи зростання національної економіки, формуючи унікальний соціальний процес, в якому економічна та соціальна складові об'єднані складною багатоструктурною та багатофункціональною системами. На національному рівні необхідно забезпечити включення соціальної складової до стратегій упровадження соціально-економічних реформ.

Соціальна безпека людини та формування умов для набуття резиліентності людини повинна знайти місце у положеннях чинної Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 892/2020) як дороговказ для внесення змін та доповнень до чинної Стратегії людського розвитку на період до 2025 року, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії інформаційної безпеки України, Національної стратегії з прав людини тощо. У всіх варіантах Планів відновлення України доцільно формувати та реалізовувати принципи безпеки та стійкості (резиліентності). Закріплення в законодавстві та нормативних документах норми громадського демократичного контролю. Беручи до уваги зарубіжний досвід, можна відзначити, що в багатьох розвинених країнах норми громадського демократичного контролю чітко регламентовані в усіх прийнятих документах.

Важливим пріоритетом є забезпечення відповідності сучасної системи державного управління соціальним захистом України цілям сталого розвитку з урахуванням відповідних концептуальних засад реалізації відповідної системи національної безпеки. При цьому слід ураховувати останні технологічні інновації розвинених країн світу, європейські стандарти соціального розвитку. У зв'язку з цим Україні доцільно розвивати суспільний імунітет до військових, економічних, політичних, медичних та інформаційних викликів. Тривала невирішеність соціальних проблем більшості суспільств є одним із основних чинників виникнення та розвитку численних загроз у різних сферах національної безпеки.

Як висновок, треба зазначити, що майбутні дослідження мають включати всебічне емпіричне вивчення соціальної безпеки людини та шляхів її покращення в умовах війни та повоєнний період. Доцільним є вивчення галузі інституційно-правового забезпечення соціальної захищеності людини в розвинених країнах. Досвід країн, що розвиваються, потрібен Україні для побудови середньострокової стратегії забезпечення соціальної безпеки людини, а досвід розвинених країн – для довгострокової. При цьому важливо враховувати різні ситуації, що виникають в умовах фінансово-економічних, політичних криз, пандемій, війн тощо.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. С. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. *Економічний вісник університету. Збірник наук. праць учених та аспірантів*. Вип. 52, Переяслав, 2022. С. 90-97. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>.
2. Варналій З. С. Особливості соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнного відновлення. Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність та шляхи забезпечення : матеріали круглого столу 28-30 червня 2023 р. / за заг. ред. З. С. Варналія. Київ-Одеса : Знання України. 2023. 89 с.
3. Гальчинський А. Формування ефективності стратегії соціальних перетворень. *Віче*. 2011. № 13. С. 30-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_13_12
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Кучма Л. Д. Шляхом радикальних економічних реформ. Київ : Поліграфкнига, 1994. 95 с.
6. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
7. Шляхом європейської інтеграції. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) / авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; НІСД, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.

СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Вітчизняна промисловість зараз переживає не найкращі часи. Бойові дії, окупація частки України, постійні ракетні обстріли, інфляція, відтік кваліфікованих кадрів – чинники, які здійснюють вплив на вітчизняну економіку. Багато промислових підприємств-гігантів, які були провідними експортерами продукції, зокрема завод «Азовсталь», Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, Авдіївський коксохімічний завод, Артемівський завод шампанських вин, ПрАТ «Сєвєродонецьке об'єднання «Азот», змушені були припинити свою роботу. Значних збитків через війну зазнало і вітчизняне сільське господарство. Тому перед Україною важливе завдання післявоєнного відновлення, який потрібно буде пройти після перемоги. Запорукою економічного зростання нашої країни стане побудова інноваційної моделі розвитку.

Перший глобальний проєкт відновлення Україна презентувала на міжнародній конференції у швейцарському Лугано. Десятирічний план спрямовано на прискорення сталого економічного зростання країни. В рамках плану відновлення визначили список Національних програм для досягнення ключових результатів: зміцнення інституційної спроможності; цифрова держава; зміцнення безпеки та оборони; прагнення до інтеграції; відновлення чистого та захищеного середовища; енергетична незалежність та зелений курс; поліпшення бізнес-середовища; забезпечення конкурентного доступу до капіталу; забезпечення макрофінансової стабільності; розвиток секторів економіки з доданою вартістю; розширення та інтеграція логістики; відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів; відновлення та модернізація соціальної інфраструктури; розвиток системи освіти; модернізація системи охорони здоров'я; розвиток систем культури та спорту; забезпечення ефективної соціальної політики [5].

Державне регулювання інноваційного розвитку України з акцентом на освоєння новітніх технологій дасть змогу вітчизняним підприємствам не тільки вийти на зовнішні ринки з конкурентоспроможною продукцією, але і здійснити імпортозаміщення по тих групах товарів, які на вітчизняному ринку представлені здебільшого іноземними товаровиробниками. Високотехнологічне виробництво є запорукою підвищення рівня національної безпеки нашої держави, в тому числі й в оборонній промисловості.

У планах українського уряду перетворити нашу державу у найбільшого виробника зброї в Європі. Першими кроками уряду в цьому напрямі вже стали укладені Україною угоди про спільні виробництва з партнерами, обмін технологіями, виробництво боєприпасів, безпілотних літальних апаратів тощо. З метою активізації інноваційного розвитку в оборонній промисловості 29 вересня 2023 р. у Києві пройшов перший Міжнародний форум оборонних індустрій (DFNC1), який об'єднав 252 компанії з понад 30 країн, де виробляють озброєння та військову техніку. В рамках форуму українська сторона підписала 20 документів з іноземними партнерами. Йдеться про угоди та меморандуми про виготовлення дронів, ремонт та виробництво бронетехніки та боєприпасів. Серед форматів співпраці – спільне виробництво, обмін технологіями і постачання комплектуючих. Важливою подією форуму стало створення Альянсу оборонних індустрій, приєднатися до якого можуть виробники зброї та військової техніки з усього світу. За словами

В. О. Зеленського, на початку форуму перші 13 компаній підписали відповідну декларацію. При цьому, за даними Міноборони України, на момент закриття форуму до Альянсу оборонних індустрій долучилося загалом 38 компаній з 19 країн [3]. Зокрема Чехія передасть Україні ліцензію на виробництво штурмових гвинтівок CZ BREN 2, допоможе налагодити виробництво малокаліберних боєприпасів. Цей проєкт втілюватиме компанія Sellier & Bellot [4].

У розвинутих країнах світу інновації займають чільне місце у структурі ВВП. Упровадження радикальних технологій та товарів сприяє ефективному розвитку цих країн. Зростання національного доходу цих держав завдяки інноваційній діяльності, дає можливість спрямувати його певну частку на видатки, пов'язані з забезпеченням національної безпеки. Якщо взяти для прикладу США, то ця країна намагається зайняти лідерські позиції в усіх галузях науки, тому не дивно, що зброя та технології нового покоління є в оборонному арсеналі цієї держави.

На даний момент технологічна активність України є низькою, що демонструє її частка у світовому високотехнологічному виробництві, яка, за даними Science and Engineering Indicators, складає 0,1 % [2, с. 11]. Головними статтями вітчизняного експорту у 2022 р. традиційно були залізна руда, аграрна продукція та металургійні напівфабрикати.

У 2022 р. аграрний сектор став основою українського експорту та джерелом валютних надходжень від торгівлі. Серед експортованої аграрної продукції лідерами були кукурудза (5,94 млрд дол. США); соняшникова олія (5,46 млрд дол. США); пшениця (2,6 млрд дол. США); ріпак (1,54 млрд дол. США); насіння соняшнику (1,255 млрд дол. США); соя (0,862 млрд дол. США), м'ясо птиці (0,852 млрд дол. США); плоди, ягоди та горіхи (0,313 млрд дол. США), молокопродукти (0,251 млрд дол. США), мед (0,137 млрд дол. США), яйця (0,042 млрд дол. США) [1].

На світовому ринку Україну сприймають як аграрну державу, незважаючи на те, що наша країна володіє високим рівнем науково-освітнього потенціалу. Економіка України потребує інноваційної модернізації, яка б відповідала сучасним умовам. Важливо, щоб вітчизняні підприємства стали кінцевими ступенями в глобальних ланцюжках доданої вартості. Тому становлення інноваційної економіки має спиратися не стільки на досвід країн, яким вдалося відновитися після війни чи подвоїти ВВП за 10 років, скільки на проривні ідеї, які могли б становити цінність для всього світу.

Список використаних джерел:

1. Агропродовольчий експорт України. *Українська Асоціація Аграрного Експорту* : офіційний сайт. URL: <https://uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku/>

2. Прушківська Е. В., Буюкян А. Р. Особливості розвитку високотехнологічного експорту підприємств України. *Економічний вісник*. 2019. № 3. С. 9-15.

3. У Києві відбувся перший Міжнародний форум оборонних індустрій. *Мілітарний*. 30 верес. 2023 р. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-kyievi-vidbuvsya-pershyj-mizhnarodnyj-forum-oboronnyh-industrij/>

4. Україна отримає ліцензію на зброю від Чехії. *Кореспондент.net*. 30 Вересня 2023 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4627893-ukraina-otrymaie-litsenziui-na-zbroui-vid-chekhii>

5. Шмигаль назвав чотири джерела коштів на відновлення України після війни. *Аналітичний портал «Слово і діло»* : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/19/novyna/finansy/shmyhal-nazvav-chotyry-dzherela-koshtiv-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny>

Гедіков Владислав Васильович**Hedikov Vladyslav,**

адвокат, аспірант 1-го курсу

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ORCID ID: 0009-0003-1763-7948

ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ НА РОЗВИТОК ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Діяльність сучасного суспільства має все більш динамічний характер, змінюються технології, розширюється інформаційний та технологічний розвиток суспільства.

В Україні простежується чітка тенденція до розвитку інформаційно-цифрових та інтернет-технологій. У зв'язку з цим з'являються нові суб'єкти правовідносин та нові форми ведення бізнес-діяльності.

Питання розвитку цифрового середовища в Україні висвітлюються у працях таких учених як: Т. В. Бачинський, Р. І. Радейко, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. С. Яворська та інші.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка ратифікована Верховною Радою Україною та Європейським парламентом 16 вересня 2014 р., має значний вплив на розвиток інформаційного суспільства та цифрового середовища в Україні.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом включає ряд положень, спрямованих на гармонізацію законодавства України у сфері цифрової економіки та інформаційних технологій з нормами та стандартами Європейського Союзу.

Ключовими положеннями заходів впливу Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на формування та розвиток цифрового середовища в Україні є [2]:

1. Уніфікація та гармонізація законодавства. – передбачено гармонізацію українського законодавства з правилами та стандартами Європейського Союзу у сферах, що стосуються цифрової економіки, електронної торгівлі, захисту персональних даних, електронного урядування та інших сфер, пов'язаних із цифровими технологіями.

2. Захист персональних даних і умов приватності. – Угода передбачає впровадження та затвердження стандартів захисту персональних даних, що відповідають європейським нормам. Це стосується, зокрема, Загального регламенту із захисту даних (GDPR), який регулює обробку та захист персональних даних в Європейському Союзі.

3. Електронне урядування (e-Government). – Угода сприяє розвитку електронного урядування в Україні. Це означає впровадження електронних сервісів для громадян та бізнесу, спрощення адміністративних процедур та забезпечення доступу до публічної інформації через електронні канали.

4. Електронна (цифрова) торгівля. – Угода стимулює розвиток електронної торгівлі, включаючи введення електронних платіжних систем та заходи щодо захисту прав споживачів у цифровому середовищі. Законодавство Європейського Союзу регулює електронну торгівлю та електронні платежі. Україна, адаптуючи ці норми, створює сприятливі умови для розвитку електронної торгівлі та забезпечення безпечних електронних платежів.

5. Інновації та дослідження. – Угода сприяє розвитку інновацій та досліджень у галузі інформаційних технологій та цифрової економіки.

6. Антимонопольні правила у цифровому просторі. – Європейське законодавство враховує особливості цифрового сектора, у тому числі питання конкуренції та антимонопольних правил. Це сприяє створенню конкурентного середовища у цифрових правовідносинах.

7. **Доступ до ринку Європейського Союзу.** – Виконання європейських норм у сфері цифрових технологій може стати ключовим фактором для доступу українських компаній на ринок Європейського Союзу, що розширює їх можливості та конкурентоспроможність.

Відповідно до Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 р., у 2022 р. прогрес виконання завдань у рамках Угоди про асоціацію становить 39 %. При цьому, Кабінетом Міністрів України виконано 41 % завдань. Натомість прогрес виконання завдань на 2023 р. уже складає 83 % [1, с. 4].

У вищевказаному Звіті зазначено, що Україною досягнуто прогрес у цифровій сфері, зокрема у сфері інформаційного суспільства та ЗМІ, в якій Україна провела масштабну реформу та наблизила законодавство до вимог Європейського Союзу щодо єдиного цифрового ринку.

Після набрання чинності на початку 2022 р. Закону України «Про електронні комунікації» та Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» почалося оновлення підзаконної нормативно-правової бази, що стало суттєвим кроком для інтеграції України в Єдиний європейський цифровий ринок.

Плідна співпраця України та Європейського Союзу створює позитивні перспективи для розвитку цифрового середовища в Україні та цифрової євроінтеграції загалом. Цьому сприяє кілька факторів, а саме:

- законодавча активність України: прийняття законів та підзаконних нормативно-правових актів, які спрямовані на розвиток цифрового середовища в Україні;

- інституційний фундамент: активна діяльність Міністерства цифрової трансформації України, який є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій; розвитку інформаційного суспільства, інформатизації;

- зовнішньополітичні передумови: розробка Стратегії інтеграції України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу у тісній співпраці з представниками відповідних структурних підрозділів Європейської комісії [3, с. 60].

Гармонізація українського законодавства із законодавством Європейського Союзу сприяє створенню позитивного середовища для розвитку інновацій, залучення іноземних інвесторів та розширення можливостей для українських компаній на міжнародному ринку.

Отже, вплив європейського законодавства на формування цифрового середовища в Україні суттєвий і має ключове значення для розвитку цифрової економіки та інформаційного суспільства в Україні.

Загалом, вплив європейських норм сприяє створенню такого середовища, що має важливе значення для розвитку цифрової економіки України та конкурентоспроможності українських компаній на європейських ринках.

Список використаних джерел:

1. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

2. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>

3. Цифрові трансформації в Україні: чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? URL: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf

**COUNTERING FINANCIAL SECURITY THREATS UNDER MARTIAL LAW,
PEACEBUILDING AND NATION'S RECOVERY²**

One of the key factors in the financial resilience of modern socio-economic systems (SES) is their regulatory potential in terms of adequate diagnostics and constructive opposition to various disruptions of stability, partnership, and balance in the space of business activity of economic agents. The trends of new geopolitical³ and geo-economic⁴ realities, chaos and managerial entropy increase the challenges of SES imbalances, which are influenced by many unpredictable factors related to the spread of the reflexivity phenomenon [7], unexpected behavioural factors, management errors, etc. Threats of turbulent phenomena provoke the emergence of various conflicts and collisions.

Against the background of pessimistic forecasts regarding the achievement of the Sustainable Development Goals – 2030 [8] the update of the universally recognized system of international rules for ensuring the healthy evolution of financial systems at all levels should be aimed at supporting the sovereignty and preserving the territorial integrity of states – taking into account the escalation of the geopolitical conflict related to the full-scale Russian invasion of Ukraine. Our country, with the status of an aspirant for EU membership, needs to pay maximum attention to the implementation of program directions for countering the threats of unpredictable fluctuations in the national institutional environment. Taking into account the challenges of the modern geo-economic reality, the further implementation of supranational spatio-temporal norms and rules should take place on the basis of the synergy of increasing the competitiveness of domestic business entities, uniform standards regarding structural reshaping of value-added chains on the basis of increasing the efficiency of human capital, technological advantages of strategic innovations, etc. Strengthening of new threats to the financial security of the state is observed in connection with the beginning of a long-term era of the globally spread primary phenomena of limited fragmentation of economic relations [6], accompanied by significant risks of recession, instead of a period of growing economic integration that is coming to an end.

The regulations of modern domestic scientific schools [1-3] are oriented towards the search and implementation of ways to strengthen the potential of stress resistance of all components of Ukraine's socio-economic space in the conditions of the hybrid «peace-war» system. When countries have lost or are at risk of losing their ability to borrow on open markets, international financial institutions provide resources to conflict-prone and fragile states not only to correct imbalances, but also to strengthen the intangible asset of trust, which, together with tangible components, renews the levers of countering threats to financial security.

² Prepared in the framework of performing the project «Formation of the foundations of nationally rooted stability and security of the economic development of Ukraine in the conditions of the hybrid «peace-war» system». *State registration number 0123U100965.*

³ Geopolitics, geographical policy – political concept on regional supervision, on division and distribution of the centres of power, influence centres of states and interstate unions.

⁴ Geoeconomics or implementation of the policy of power through economic means is a competition in the space of global trade and investments, but not on the traditional battlefield; sovereign states participate in this form of active economic intrusion still more often applying sanctions, export regulations and subsidies, simultaneously developing the mechanism of checking investments, means of technology localization, databases, etc.

Threats to resilience at different levels are largely determined by the nature of the consequences associated with them. In the field of financial security, the loss of funds and the destruction of the infrastructure that ensures the functioning of the state's financial system should be considered as the ones. In the conditions of martial law, it is also important to objectively assess the scale of the negative outcomes of shocks and take adequate regulatory measures.

The prospects for change management in the state administration of Ukraine aligned with the recommendations of the International Monetary Fund (IMF), are aimed at restoring medium-term external viability, preparing the country for post-war reconstruction, and facilitating the path to joining the EU. Due to international aid the Ukrainian public finance management system is being improved in order to maintain its own resilience, provide financial support for the Armed Forces, solve acute social problems, and rebuild the economy in the post-war period. The implementation of strategic approaches in public administration appears to be critical.

The priorities of the state fiscal and monetary regulation in Ukraine [4] are: 1) easing of currency restrictions, transition to a more flexible exchange rate regime, return to inflation targeting; 2) ensuring the stability of the market of government bonds and local loan bonds; 3) implementation of the updated medium-term strategy of public debt management and restructuring of wartime debts. At the same time, the institutional principles of the functioning of the system of state regulation of financial relations of economic agents [4] are oriented towards: 1) return to meeting the needs of the budget due to the increase in tax revenues due to the growth of the economy, the deshadowing of business, and the reduction of the cost of servicing loans; 2) improvement of the resource base of social guarantees, strengthening of the financial stability of the pension system; 3) promoting the development of capital markets and providing the economy with long-term financial resources; 4) the growth of the culture of long-term savings, the formation of long-term reserves of the economy for investments in the future; 5) financing large-scale programs of capital renewal.

One of the optimistic confirmations of the correctness of Ukraine's course in countering threats to financial security is that the actual inflation rates of the current year are significantly lower than last year's forecasts of the Government, the National Bank of Ukraine and international organizations, which expected inflation at the level of 20-30 %. The trend of decreasing inflation has continued since the beginning of 2023 (in December 2022 it was 26,6 %). In September, the annual inflation rate decreased to 7,1 % against 8,6 % in August. Updated forecasts foresee annual inflation at the level of 8,5 %. The stability of the exchange rate is an important restraining factor of inflation. However, the presence of a significant deficit in the balance of payments requires spending foreign exchange reserves to support it. According to the results of 8 months of 2023 the balance of paying financial balance amounted to \$17 billion. This entire gap was covered by non-market international aid in the amount of \$30 billion. The dependence of the balance of payments on foreign aid exposes Ukraine to potential risks of future devaluation and related inflation. A high fiscal deficit (about 25 % of GDP) is potentially a significant destabilizing factor. At the same time, «fiscal inflation» is limited by the fact that 51 % of government spending is directed to defence needs, which mostly do not affect the activity of demand.

The strict monetary policy of the NBU can be attributed to the positive factors that ensure the limitation of threats to financial security in Ukraine. Keeping the conditions of high positive real rates (over 10 % per annum) caused the redirection of part of the money supply from the sphere of consumption to the sphere of savings.

Currently, our nation, with the support of international partners, has all the opportunities to respond to the numerous challenges that have arisen before us, as well as the grounds to become one of the leaders of global geopolitical and geoeconomic changes. Despite all the difficulties of the wartime, the strategic goal of Ukraine as an aspirant for EU membership is to strengthen its own national and civilizational identity, state institutions, and complete economic, social and political renewal after the victory over the aggressor.

The prospects for the predominance of an optimistic scenario of Ukraine's economic development against the background of increasing trends of dynamic chaos and the unfolding of

uncertainty phenomena are connected with the need to change the paradigmatic basis of the modernization of the financial security strategy and its priorities. Modern foreign economic policy must clearly align with the state of priority branches of the real sector, in particular the defence industry, and the conditions of its competitive cooperation with foreign manufacturers and multinational companies. On the one hand, we need strategic prospects for development, lengthening chains of added value, and on the other, productive use of analysis of the production conditions of major foreign producers (for example, climatic, natural factors, access to credit resources, the potential of export and industrial fiscal preferences, etc.). Despite the increasing threats of a pessimistic scenario, for the sustainable rise of industries, the state must ensure equal conditions for domestic business in the domestic market through tariff and non-tariff measures - to compensate for the advantages received by foreign competitors by applying import duties and other methods of supporting national producers within the framework of foreign economic policy. To prevent asymmetry of information, approaches to assessing the resilience and stability of the national economy should be differentiated at the macro-, meso- (regional dimension) and micro- (corporate dimension) levels. It is necessary to update the ratings previously established by the Ministry of Economy, to harmonize them with the threshold values of indicators of financial and economic security, with international standards for the use of uncertainty indicators [5], quantitative and qualitative assessments of the state of potentially fragile states [9, c. 35]. It is equally important to ensure the compliance of beacons established within the framework of international programs of external financing of the budget of Ukraine, in particular with the IMF and the World Bank. For this purpose, on the basis of the interdependence of the dynamics of the shadow economy and corruption, modern methods of organization of diagnostics and evaluation, it is worth using the results of the analysis of the interrelationships of security indicators of various spheres of SES, risk factors of legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, or financing terrorism, with resilience and sustainable development indicators.

Список використаних джерел:

1. Геєць В. М. До питання теорії і практики політики соціальної якості в повоєнній Україні. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 3-22. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.00>;
2. Гриценко А. А. Національно-укорінений розвиток у розділено-спільному світі. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 27 квітня 2023 р. ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2023. С. 13. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>.
3. Лібанова Е. М. Щодо повоєнного відродження України. *Вісник НАН України*. 2023. № 2. С. 55-61. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2023.02.055>.
4. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=4.
5. Economist Intelligence Unit. URL: <https://www.eiu.com/n/>.
6. Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. *IMF. Staff Discussion Notes*. 2023. № 2023/001. January. URL: <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>.
7. Soros G. *The Alchemy of Finance*. Hoboken, NJ : J. Wiley, 2003. 416 p.
8. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
9. Turning Points of State Fragility. WP/21/133. 2021. May. Appendix I: Definitions of Fragile States in IFIs and Key International Actors. P. 35. URL: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2021/English/wpica2021133-print-pdf.ashx>.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У період трансформаційних процесів практично немає людини, яка б знала, як буде працювати нова стратегія та чи буде ефективним новий шлях розвитку. Адже на глобальних ринках можливість вижити і виграти практично дорівнює перспективі програти і втратити. Україна, що опинилася на шляху воєнного стану, має повною мірою зіштовхуватися зі складними глобалізаційними процесами [1].

Сучасна парадигма глобального економічного розвитку обумовлює необхідність здійснювати трансформацію та модернізацію національної соціально-економічної системи, враховуючи не тільки національні особливості соціально-економічних відносин і ринкових механізмів, а й світового, глобального ринку, оскільки вплив глобальних процесів на національну економіку призводить до її підпорядкування законам глобального ринку [2]. Особливого загострення це питання набуває під час активних бойових дій у країні. Отже, процес інтеграції транзитивних країн у глобальну економіку залежить від того, наскільки суб'єкти національної економічної системи спроможні розвиватися, відповідають або можуть протистояти суб'єктам глобальної економіки, не руйнуючи особливостей суспільних і соціальних відносин, що історично склалися і мають національну специфіку [3].

Для здійснення системної трансформації та формування стратегії соціально-економічного розвитку країни, що передбачає структурну модернізацію, виникає необхідність аналізу внутрішнього потенціалу національної економічної системи, її цілей і соціально-економічних завдань розвитку, а також вимог глобального ринку, його структури й механізмів розвитку, особливо в умовах глобальної системної кризи, особливо під час війни [3].

Розглянемо основні шляхи реалізації вибору в умовах глобальних трансформацій в Україні.

- *Освіта та усвідомлення.* Важливо навчатися усвідомлювати глобальні проблеми, екологію, справедливість та інші важливі аспекти розвитку людства, оскільки свідомість впливає на наші дії й правильний вибір має бути важливим елементом нашого розвитку.

- *Створення позитивних змін в особистому житті.* Варто зробити свої власні вибори в повсякденному житті, щоб сприяти сталому розвитку. Наприклад, освоїти практики енергоефективності, ввести роздільний збір сміття або споживати усвідомлено товари.

- *Активна участь у громадській діяльності.* Варто створювати об'єднання або активно брати участь у громадських рухах, які сприяють змінам у спільноті, особливо які пов'язані з соціальними проблемами.

- *Політична активність.* У період війни на теренах рідної країни це набуває особливої актуальності. Необхідно визначити свої цінності та думки щодо глобальних проблем і підтримувати зміни, які ви вважаєте важливими.

- *Глобальне співробітництво в різноманітних сферах життя.* Варто укладати партнерські угоди і співпрацювати з організаціями та країнами, які працюють над глобальними викликами. Зміни вимагають спільних зусиль, і глобальне співробітництво

може забезпечити більш швидке і значуще виконання цивілізаційного вибору. Наразі підтримка країн Євросоюзу є прикладом такого масштабного співробітництва з Україною.

- *Забезпечення доступу до інформації і комунікаційних технологій.* Розвиток технологій дозволяє людям отримувати доступ до інформації про глобальні проблеми і трансформації, що відбуваються. Це дозволяє розуміти наслідки своїх вчинків і приймати обґрунтовані рішення. Розвиток нових технологій і інноваційних рішень може сприяти реалізації цивілізаційного вибору.

Це лише основні шляхи реалізації цивілізаційного вибору. Варто враховувати, що кожна людина може внести свій власний вклад у створення більш сталої та справедливої майбутньої цивілізації. Реалізація цивілізаційного вибору в умовах глобальних трансформацій є складним завданням, але за допомогою спільних зусиль людства можливо досягти сталого розвитку та покращення якості життя всіх людей.

Список використаних джерел:

1. Євдокимов А. В., Ходун Т. В. Суб'єкти господарювання в умовах глобальних перетворень. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14040232.pdf>

2. Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції: матеріали доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 24-25 червня 2021 р. / за заг. ред.: М. М. Палінчак, В. В. Химинець, М. М. Король. Ужгород: РІК-У, 2021. 184 с.

3. Бондарець М. Глобальні стратегії трансформації та структурної модернізації соціально-економічного розвитку транзитивних країн. URL:

<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25212/08-Bondarec.pdf?sequence=1>

ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗІЇ В УКРАЇНІ

Стереотипи негативного ставлення до людей з особливими потребами існують у різних культурах з давніх часів та погіршують якість життя людей з відхиленнями розвитку, порушують способи гуманної взаємодії людей. Процеси інклюзії надають можливість повноцінного життя дітей та дорослих з особливостями розвитку. Для поширення інклюзії потрібно подолання сегрегації населення, збільшення уваги до духовно-інтелектуального розвитку молоді. В інклюзивні процеси залучені в тій чи іншій мірі всі прошарки населення. Можливо виокремити категорії населення, до яких спрямовані процеси інклюзії: люди з особливими потребами, їх батьки та оточення. Для кожної з цих груп необхідні розробка та застосування окремих технологій ефективної реалізації інклюзії.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивний процес дитини з особливими потребами починається з її народження. Індивідуальні форми та прояви інклюзивного процесу закладаються особливостями материнсько-дитячої взаємодії. Цей етап інклюзії можливо виокремити як підготовчий до формування у дитини способу взаємодії з оточенням. Вирішальним фактором формування процесів взаємодії постає материнське ставлення – поведінка жінки в ролі матері особливої дитини. Материнська поведінка зазнає девіацій від психотравми, що спричинена порушенням розвитку дитини. В результаті психотравми та ПТСР у матері може формуватися неадекватний стиль поведінки, обстеження 120 одеських матерів дітей з особливими потребами за опитувальником ОМВ показало, що тільки у 35 % матерів діагностовано адекватний стиль материнського ставлення, 25 % проявили жертвний стиль, у 21,67 % жінок виявлено суперечливий стиль та 18,33 % матерів показали дистантний стиль материнського ставлення до дитини з вадами розвитку. Неадекватність поведінки матері створює емоційний дефіцит материнсько-дитячої взаємодії, що формує у дитини нездатність успішного засвоєння способів розвитку та адаптації. Мати транслює дитині зразки неадекватної поведінки [2]. Для підготування дитини до інклюзії необхідно надати матері соціальну та психологічну допомогу. Серед проблем матері дитини з особливими потребами найбільш гострими постають проблеми соціальної взаємодії, тому що порушені, та постають неефективними способи взаємодії, що були раніше, а нові способи взаємодії несформовані.

Дослідження авторки за методикою А. Мехрабіана показали, що найбільших змін у жінок досягли показники рівнів прагнення до людей та страху бути відвергнутою людьми внаслідок порушень розвитку дитини. Підвищені суперечливі показники складових афіліації формують у матері роль жертви (жертвний та суперечливий стиль материнського ставлення), що може транслюватися дитині [3]. Сформована в дитинстві роль жертви є стійкою, що заважає інклюзії як процесу залучення особистості до реального життя. Для подолання негативних процесів взаємодії матерів з оточенням, засвоєння нових цінностей, смислів та мотивів життєдіяльності жінкам потрібна підтримка збоку оточення, насамперед, це підтримка цілісної групи, учасники якої мають схожі життєві ситуації. В Україні, як і в багатьох розвинених країнах, функції цілісної групи виконують як неформальні об'єднання, так і громадські організації батьків, що виховують дітей з особливими потребами. Заходи, що проводяться батьківськими організаціями – свята, літні

табори, гуртки, співбесіди, сприяють формуванню у дітей з особливими потребами соціальних звичок та оптимальних способів взаємодії, що необхідно для інклюзії.

Другим етапом інклюзивних процесів у житті дитини з особливими потребами є процес навчання. В умовах війни в Україні більшість закладів шкільної освіти працюють онлайн або не працюють. Відповідальність матерів за розвиток дитини з особливими потребами збільшується. Мати повинна організувати навчальне середовище, створити мотивацію дитини та безпосередньо брати участь у навчальному процесі. Всі ці обов'язки матерів здійснюються в реальності війни, що викликає додатково до психотравми матері тривогу та стрес. Згідно дослідженням Дж. Гросса, П. Еклана, у стресогенній ситуації людина може мати два способи взаємодії [4]: переоцінка ситуації, зміна ставлення до ситуації; зміна емоційної відповіді на нову ситуацію (зміна патернів поведінки, планів та цілей). Зазначені напрями оптимізації способів взаємодії з оточенням під час війни допомагають жінкам, що виховують дітей з особливими потребами, в організації розвитку та освіти дітей.

Найважливішим у процесі інклюзії як процесу залучення людей з особливими потребами до активного життя з'являється підвищення ефективності та поширення соціо-гуманітарної освіти на всіх рівнях навчального процесу – від дошкільних закладів до школи і вищих навчальних закладів. Без пріоритету соціо-гуманітарного напрямку освіти інклюзії може бути формальною, коли батьки обирають навчання особливих дітей вдома та молодь є сегрегованою. Умови війни викликали розвиток волонтерства в Україні, тому вчасними будуть розробки волонтерських програм для дітей та молоді, спрямованих на розвиток інклюзії. Суттєвим фактором у розвитку інклюзії в Україні постає ознайомлення з досвідом гуманного ставлення та створення додаткових можливостей для людей з особливими потребами в країнах ЄС, що спостерігають біженці, які виїхали за кордон під час війни. Світові форми інклюзії засвоюються українцями та втілюються у повсякденність України. В умовах війни та повоєнного часу соціальним підґрунтям інклюзії являється згуртованість та патріотизм громадян України, що створює сприятливу атмосферу для розвитку інклюзії як процесу реалізації прав на активне життя людей з особливими потребами.

Висновки. Інклюзія є пріоритетним напрямом сучасної освіти. Ефективність інклюзії як процесу входження людини з особливими потребами до активного життя залежить від багатьох факторів розвитку дитини та соціо-культурних норм суспільства, серед яких можливо виокремити наступні.

1. Здатність дитини з особливими потребами до оптимального розвитку та адаптації визначається характером материнсько-дитячої взаємодії. Дефіцит цієї взаємодії може створюватись через порушення розвитку дитини та як наслідок психотравми та ПТСР матері. Емоційна дефіцитарність материнсько-дитячих відносин може бути компенсованою при наданні матері психотерапевтичної та емоційної підтримки.

2. Інклюзивна освіта в школі також потребує активної участі у навчальному процесі батьків дитини з особливими потребами. В умовах ситуації війни відповідальність батьків за виховання особливої дитини зростає. Для усвідомлення та застосування інклюзивних процесів батькам потрібна інформаційна та соціальна підтримка.

3. Поширення соціо-гуманітарної освіти населення, подолання стереотипів соціальної нерівності та негативного ставлення до людей з особливими потребами вмикають механізми розвитку інклюзії та залучення до активного життя сімей, що виховують дитину з особливими потребами. Соціально-психологічні технології – школи матерів, проведення літніх реабілітаційних таборів, підтримка батьківських громадських організацій, розвиток волонтерського руху створюють умови для інклюзії людей з особливими потребами в соціум.

Список використаних джерел:

1. Авторський опитувальник. Зіборова О. О., Дегтяренко Т. В. «Опросник определения особенностей (стиля) материнского отношения к ребенку, имеющему

отклонения в психофизическом развитии (ОМО)»: зареєстрований Державною службою інтелектуальної власності України від 05.03.2014 р. А.с. № 53965. Україна, 2014 р.

2. Гоулман Д. Емоційний інтелект (пер. з англ. С.-Л. Гуменецької). Харків : Віват, 2020. 512 с.

3. Gerhardt S. Why Love Matters: How affection shapes a baby's brain. Routledge; 1st edition. 2004.

4. Gross I. I. Emotion regulation: Affective, cognitive and social consequences. *Psychophysiol.* 2002. V. 39. Iss. 3. P. 281-291.

Краус Наталія Миколаївна**Kraus Nataliia,**

д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8610-3980

Краус Катерина Миколаївна**Kraus Kateryna,**

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри управління,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4910-8330

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ЕВОЛЮЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інституціоналізація інноваційної економіки відбувається шляхом технологічного переоснащення виробництва; становлення нових інститутів інноваційного розвитку та їх гармонізацією із традиційними інститутами інноваційного розвитку; формування нових ринків інноваційного продукту / послуги; створення і розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури; патентування (у тому числі й за кордоном) об'єктів інтелектуальної власності, придбання чи передачею прав на них; упровадженням нових технологій і методів.

Завдяки інституціональній функції інноваційної економіки приймаються ефективніші рішення по схемах взаємодії між учасниками інноваційної економіки, створюються науково-обґрунтовані програми дій, визначаються конкретні реальні цілі та задачі для інститутів інноваційної сфери. У реальній дійсності даний процес здійснюється завдяки розробці й реалізації програм регулювання ринку інновацій, удосконалення організаційних структур виробництва в сфері інновацій, застосування господарських важелів, стимулів, фінансово-кредитних інструментів, цін. Саме в гармонії між собою інституціональні, організаційно-технологічні, фінансово-економічні, політико-правові регулятори, використовуючи інституціональну функцію, створюють реальні можливості пришвидшення інноватизації та цифровізації економіки [1, с. 80, 437-438].

Враховуючи взятий урядом курс на модернізацію та всеохоплююче реформування, пропонуємо інституціональне забезпечення інноватизації економіки розглядати й тлумачити в рамках моделі «14і». Її зміст представлено на *рис. 1*. До того ж варто зазначити, що інституціональна та організаційна структура економіки впливає не лише на ефективність виробництва інноваційної продукції, але й на ефективність інноваційних розробок, що сьогодні є важливими для наукоємних галузей України.

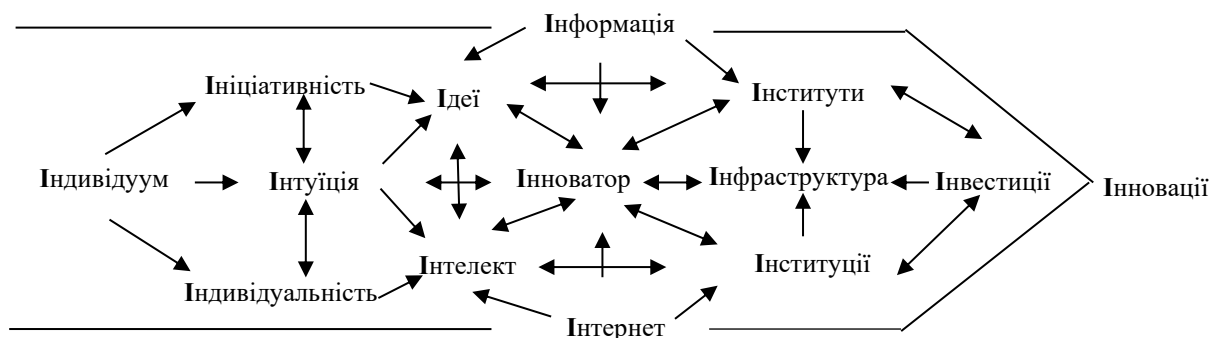

Рис. 1. Базова модель інституціонального забезпечення інноватизації економіки України шляхом формування «інноваційного коридору» в рамках моделі «14і»

Обґрунтовуючи та аналізуючи *рис. 1*, варто зазначити, що інститути створюють стимули, визначають правила та принципи людської поведінки, встановлюючи для неї обмеження, проте інституціональні «межі» людської діяльності «розмиті» і віртуалізовані.

Формування інститутів інноваційного розвитку являє собою процес ендогенний, пов'язаний з історичним досвідом взаємодії індивідуумів. Спроби ззовні впровадити запозичені правила будуть невдалими, якщо підуть у розріз з тією культурою і неформальними практиками, які вже існують у суспільстві. Інститути інноваційного розвитку досить інертні, але поступово змінюються з накопиченням досвіду особами, які приймають рішення. Досвід дозволяє їм коригувати існуючі ментальні моделі, відкриває нові можливості для інноваційної поведінки, сприяє виникненню нових інститутів інноваційного розвитку. До того ж до «інноваційного коридору» повинні входити інститути-установи, організації (інноваційні компанії, підприємці-інноватори), котрі бачать суттєві перспективи для комерціалізації своїх рішень на ринках інновацій та технологій. Роль «будівників інноваційного коридору» може бути покладена на:

- інфраструктурних учасників інноваційної системи (технопарки, іннотехи, фінтехи, хакатони, інноваційні хаби, індустриальні парки, віртуальні бізнес-інкубатори);
- дослідно-конструкторські вузли та створені на їх базі техніко-впроваджувальні зони, технологічні кластери на базі коворкінг-центрів;
- інвестиційно-консалтингові компанії, що спеціалізуються на «упаковці» інноваційних проєктів на передінкубаційній стадії (центри обґрунтування інноваційної концепції);
- структури та органи міжнародного розвитку, які створені на базі регіональних органів державного управління;
- формальні й неформальні інститути інноваційного розвитку та фінансового забезпечення діяльності коридору (регіональні венчурні інвестиційні фонди та їх представництва за кордоном, офіційні й тіньові бізнес-ангели, приватні інвестори).

Інституціоналізація інноваційної економіки є процесом виникнення й становлення інноваційних інституцій (формальні й неформальні норми, правила, традиції, звичаї) як механізму дії «нових» інститутів інноваційного розвитку та трансформації «старих» інститутів розвитку з урахуванням їх синергізму, при цьому інституціональне забезпечення інноваційної економіки формує інституціональні умови, які надають цьому аспекту функціонування суспільно-економічної формації певної впорядкованості, організованості, передбачуваності й хабітуалізованості. У вузькому значенні, під інституціоналізацією інноваційної економіки вбачаємо процес становлення і хабітуалізації інституційних одиниць інноваційної сфери, що впроваджують певні інституції в інноваційну діяльність, а також упорядкування даної діяльності через встановлення правил інноваційної поведінки за існуючих формальних і неформальних норм та забезпечення виконання цих правил за допомогою механізмів спонукання, стимулювання, заохочення [2, с. 119].

Сучасний господарський порядок більш динамічний та повсякчас потребує узгодження з вимогами сьогодення. Виникає необхідність мобільної свідомості індивідуумів та їх відповідності швидкості соціальної, інноваційної й цифрової динаміки.

Список використаних джерел:

1. Краус Н. М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін : монографія. Київ : ЦУЛ, 2015. 596 с.
2. Краус Н. М. Понятійний апарат та критерії інституціоналізації інноваційної економіки в контексті структурної економічної трансформації. *Фінанси України*, 2015. № 1. С. 111-125.

Лупенко Юрій Олексійович**Lupenko Yurii,**

д-р екон. наук, професор, директор

Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6846-0300

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ СУЧАСНОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Офіційно сучасна земельна реформа була започаткована у 1991 р. постановою Верховної Ради України «Про земельну реформу». Завданням цієї реформи був перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель [1]. Концептуальні засади реформи щодо сільськогосподарських земель дістали законодавче визначення у Земельному кодексі України 1992 р.

Однак, з самого початку реформа стосовно сільськогосподарських земель постійно гальмувалася і прискорилося тільки після виходу відомих Указів Президента України щодо прискорення земельної реформи (1994 р.) та про паювання земель колективної власності (1995 р.), у розробці яких брав участь А. С. Гальчинський. Його позиція полягала у необхідності трансформації принципів розподілу землі від тих, хто її обробляє, який він відносив до початкового етапу реформи, до тих, хто її ефективно використовує. На його думку, «земля ... має бути у приватній власності лише тих, хто спроможний її максимально ефективно... використовувати», а майбутнє земельної реформи «концентроване землеволодіння й фермерське господарювання, що інтенсивно розвивається» І хоча ця позиція сформувалася на основі «творчого переосмислення безцінного досвіду аграрних перетворень відповідного періоду», саме вона відображає відношення А. С. Гальчинського до земельної реформи [2, с. 272, 277].

З початку реформи сільськогосподарського землевикористання вона пройшла вже чимало етапів, від проведення паювання до видачі сертифікатів на право на земельну частку (пай), оформлення державних актів на право власності на земельні ділянки для ведення товарного виробництва, фермерського господарства, оренди і купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Практично зникла колективна власність на ці ділянки, до мінімуму зведена площа сільськогосподарських угідь державної та комунальної власності. В країні працюють 39,3 тис. підприємств, які використовують 20,8 млн га сільськогосподарських земель, причому переважна більшість (91 %) у розмірі, який перевищує розмір найбільшого земельного паю (10–13 га), тобто 99,9 % земель підприємств використовується ними на умовах оренди та (або) спільного володіння. Майже половину (49 %) сільськогосподарських земель використовують майже 4,9 тис. підприємств середнім розміром 2,1 тис. га, а ще 25 % – 0,6 тис. підприємств середнім розміром 8,8 тис. га [3, с. 160]. Вагомим залишається і фермерський уклад, який використовує понад 4,8 млн га (2020 р.).

З 1 липня 2021 р. в Україні було запроваджено купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, крім земельних ділянок державної й комунальної власності [4, с. 13]. Тим самим земельна реформа набула нового імпульсу, пов'язаного із можливістю реалізації всіх прав власників земельних ділянок, у тому числі переходу права власності до більш ефективних власників.

Тобто нині переважна більшість очікувань А. С. Гальчинського від земельної реформи стосовно земель сільськогосподарського призначення практично відбулася. Фактично Україна переходить до розв'язання проблеми, за його словами, «реальної

капіталізації аграрних відносин, поділу селян на ефективних власників і клас найманих сільськогосподарських працівників ... на основі конструктивних (соціально виважених) механізмів ринку землі» [2, с. 276]. У цьому контексті вважаємо доцільним звернути увагу на ключові слова – «конструктивних, соціально виважених механізмів».

На нашу думку, обраний варіант запровадження купівлі-продажу сільськогосподарських земель в Україні далекий від таких характеристик, особливо в частці соціальної виваженості.

По перше, в ньому майже не передбачено пріоритетів для розвитку сімейного фермерства, яке визнане у світі як головна рушійна сила досягнення Цілей сталого розвитку [5]. При відносно невеликій загальній кількості угод щодо переходу права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення за 2021–2023 рр., станом на 01.10.2023 р, купівля-продаж складає 177,6 тис., тобто лише чверть з них, а відчужена площа – лише 0,7 % всіх земель цієї категорії в Україні [6].

По друге, такий варіант практично ігнорує кваліфікаційну відповідність та місце проживання потенційного власника землі, що є певною гарантією його ефективного і дбайливого господарювання та збереження сільського укладу життя.

По третє, передбачений ліміт придбання землі однією особою (громадянином чи юридичною особою) у 10 тис. га, рано чи пізно призведе до надмірної концентрації сільськогосподарського землеволодіння і можливих соціальних потрясінь. Зазначена площа перевищує розміри багатьох сільських, а подекуди і селищних територіальних громад, тобто допускає повний контроль місцевого ринку праці однією особою.

Таким чином, земельна реформа в Україні забезпечила перерозподіл і передачу у приватну власність сільськогосподарських угідь, на базі якої сформована багатокладна сільська економіка та різні форми господарювання, в цілому створені умови для раціонального використання та охорони земель. На сьогодні ця реформа перебуває у завершальній стадії – формування ефективного ринку землі.

Запроваджені у 2021 р. механізми обігу земель сільськогосподарського призначення недостатньо узгоджуються з пріоритетами розвитку світового сільського господарства, зорієнтованого на розвиток сімейного фермерства, містять значні ризики обезземелення сільських жителів аж до згортання сільського укладу життя, що неприпустимо для збереження національної самоідентичності та споконвічних культурних традицій України. Ці ризики стають ще більш загрозливими в умовах війни.

Повне досягнення цілей вітчизняної земельної реформи, Цілей сталого розвитку тисячоліття, проголошеного Україною курсу євроінтеграції та взятих у зв'язку з цим зобов'язань потребує коригування запроваджених у 2021 р. механізмів обігу земель сільськогосподарського призначення, а саме:

- продовження дії обмеження загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України (не більше 100 га) на 2 роки після закінчення дії воєнного стану в Україні, надання пріоритетності у купівлі особам, що мають відповідну кваліфікацію та проживають на території, де знаходиться земельна ділянка;

- продовження заборони купівлі-продажу або іншого відчуження відповідних земельних ділянок на користь юридичних осіб – на такий же термін;

- суттєве зменшення розміру загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина та юридичної особи (з 10 тис. га до 1-3 тис. га) з можливим встановленням нормативів у межах територіальних громад (з урахуванням наявності сільгоспугідь на їх території).

Список використаних джерел:

1. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 1990 р. № 563-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 10. Ст. 100.

2. Гальчинський А. С. Кучма – Президент: Десять років системних перетворень. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2021. 432 с.

3. Сільське господарство України за 2021 рік. Держстат України. Київ, 2022. 220 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31 березня 2020 р. № 552-IX. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 2020. № 20, Ст. 142.
5. Див. URL: <https://www.fao.org/family-farming-decade/home/ru/>
6. Див. URL: <https://land.gov.ua/monitoring-zemelnykh-vidnosyn/>

Макаренко Ігор Петрович

Makarenko Igor,

канд. екон. наук, професор кафедри інформ. систем і технологій,
фінансів та менеджменту Українського гуманітарного інституту,
старший наук. співроб. ЦІТР ІДНТПН ім. Г. Доброва НАН України,
директор Інституту еволюційної економіки,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-2520-3651

Штанько Людмила Олександрівна

Shtanko Liudmyla,

канд. екон. наук, доцент, проф. кафедри інфор. систем і технологій,
фінансів та менеджменту,

ректор Українського гуманітарного інституту,

м. Буча, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0046-7279

ПРИРОДА КАПІТАЛУ

Анатолій Степанович Гальчинський (1935–1922 рр.) – доктор економічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дослідник, радник Президента України з питань макроекономічної політики, директор Національного інституту стратегічних досліджень, автор більш ніж 150 наукових праць, архітектор макроекономічної інноваційної перебудови економіки України 90-х років – початку 2000-х років [1]. Його діяльність матиме позитивний вплив на розвиток економіки та суспільства України ще довгі роки.

Він розпочинав перебудову в Україні, яка, за міжнародною класифікацією, відноситься до категорії країн із ринками, що розвиваються, але в економіці України на той момент ринків у класичному розумінні не було. Коефіцієнт монетизації економіки дорівнював 11 % – економічна активність була на рівні повного «замерзання». Рівень інфляції сягнув рекордної позначки в 10255 %, процентні ставки – до 300 % [2, с. 60, 106]. Нова економіка розпочиналася з глибокої соціально-економічної кризи, з бартеру, клірингу та монополії державної власності. Крім ринку треба було створювати макроекономічні, якісно нові інструменти управління ринком та економікою – бюджетно-фінансові [2, с. 125-137], грошово-кредитні [2, с. 111].

Професор Гальчинський був ініціатором проведення грошової реформи [3], формування інституту незалежності Центрального банку та його Ради.

У 90-ті роки ХХ ст. економіка України пережила кілька гострих криз. Завдяки науковому та організаторському таланту професора А. С. Гальчинського ці кризи були подолані [4]. На виході з системної кризи темпи економічного зростання перевищили 10 %, дефіцит бюджету скоротився до мінімуму, державний борг залишився на рівні 40 % від ВВП. Це, за словами зарубіжних експертів, було економічним дивом [5].

Безумовно, успіх став результатом спільної діяльності вітчизняних та зарубіжних учених, політиків. Неоціненний внесок зробили МВФ та Світовий банк не тільки шляхом фінансової підтримки реформ, але й навчанням, підготовкою нового покоління макроекономічних експертів [6]. І одним із головних диригентів цього спільного руху був професор Анатолій Степанович Гальчинський, який, за словами Президента України, став головним архітектором українських реформ. Він – перший науковий керівник побудови національної стратегії економічного розвитку [7].

Професор Гальчинський А. С. викладав економіку в найкращих університетах України, підготував і виховав велику кількість економістів нового покоління. У нього не було проблем із захопленням молоді до науки. Він мав талант розпалити в молодих душах вогонь нестримного руху до нових знань. На його лекції студенти та слухачі йшли із захопленням, за його наукове керівництво конкурували.

Як дослідник, він акцентував увагу на багатогранній проблемі економіки – на капіталі – його структурі; економічних, цивілізаційних, національних, духовних механізмах і складових; управлінні його розвитком. Він першим у сучасній Україні поставив у практичну площину проблему розвитку економіки перехідного періоду в контексті інноваційної політики та закономірностей циклічності економічної динаміки. Управління інноваціями він тісно пов'язував із наукою та макроекономічною політикою [1], [4].

Шлях до сучасних макроекономічних поглядів буде розглянуто не повно, якщо викреслити з нього «Капітал» Карла Маркса. Сьогодні його надто заполітизували, а дарма [8].

Без «Капіталу» К. Маркса важко до кінця зрозуміти циклічність потоків капіталу українського економіста М. І. Туган-Барановського. Наприклад, ефекти «раптових зупинок» капіталу багатьом стали зрозумілими лише на початку ХХІ ст. після праць Гуїллермо Кальво, написаних ним під час роботи в МВФ та в Міжамериканському банку розвитку [9]. Праця М. Туган-Барановського про кругообіг капіталу, економічні кризи та цикли [10] виводить на праці Й. Шумпетера, в якого інноваційна теорія також розпочинається з опису кругообігу, торкається підприємництва, зростання, криз, оновлюючого руйнування та завершується описом ролі ставки відсотка [11]. Й. Шумпетер «очистив» «капіталіста» К. Маркса від його соціології, явивши світові «підприємця» і показавши його роль у розвитку [11].

Дослідження закономірностей капіталу, що відбувалися далі впродовж ХХ ст., викликали потужну дискусію між неокласиками та неокейнсіанцями стосовно капіталу як чинника виробничої функції. Хоча Р. Солоу [12] отримав Нобелівську премію, він не зміг спростувати критику стосовно некоректності агрегування капіталу виробничої функції для макрорівня.

Але з приходом макроекономіки ця проблема була вирішена автоматично [13], а з цим наративом ми й прийшли до методології, що використовував професор А. Гальчинський, торкаючись і капіталу, і інновацій, і макроекономіки, що пояснює причини його успішної політики макроекономічної перебудови економіки України на посаді радника Президента України.

Так, багато теоретичних проблем були вирішені із розвитком сучасної макроекономічної теорії [13], [2], але не повною мірою. В методології Системи національних рахунків за агрегатами «ховаються» гуманітарні чинники [14], на важливості яких наголошував професор А. С. Гальчинський («духовність» і т.д.), які лише на перший погляд здаються несуттєвими для інноваційного розвитку економіки, але, якщо згадати про корупцію, все стає на свої місця.

Висновки та пропозиції

1. Професор А. С. Гальчинський – видатний український економіст, дослідник. Його діяльність матиме позитивний вплив на розвиток економіки та суспільства України ще довгі роки. В Україні має бути вдосконалено науковий інститут пам'яті видатних науковців.

2. В Україні має бути створено суспільний механізм збереження позитивного культурного надбання незалежно від політичного окрасу та часу, де під культурним надбанням розуміється, в т.ч. і нематеріальні цінності.

3. Із урахуванням викликів 90-х років в Україні має бути створено умови для відновлення балансу між економічними та гуманітарними чинниками [14]. У цьому контексті виглядає доречним 1) створення при Президенті України:

- інституту макроекономічних радників;

- наукового штабу інноваційного розвитку економіки та суспільства України;
- 2) розроблення проектів законів стосовно реалізації стратегії інноваційного розвитку виключно НАНУ;
- 3) виховання молодого покоління шляхом використання інститутів північної Європи та північної Америки [15], [16];
- 4) зробити систему національного розвитку та систему національної безпеки наукоцентричними [17], [18].

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко. Київ : Оранта, 1997. 65 с.
2. Макаренко І. П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем : монографія. Інститут еволюційної економіки. Київ : Інтертехнологія, 2009. 320 с.
3. Гальчинський А. Грошова реформа 1996 року: непрочитані сторінки. *Дзеркало тижня*. 02.09.2016.
4. Гальчинський А. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії. *Вісник НБУ*. 2009. № 1. С. 3-8.
5. Аслунд А. Розбудова капіталізму: економічні перетворення в країнах колишнього радянського блоку. Київ : Дух і Літера, 2003. 637 с.
6. Трансформація моделі економіки України: Ідеологія, протиріччя, перспективи / редкол.: В. М. Геєць та ін.; НАН України. Ін-т екон. та прогнозування. Київ : Логос, 1999. 497 с.
7. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. : Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U276A_00
8. Гальчинський А. Переосмислення Маркса – актуальність для України в сучасному контексті. *Дзеркало тижня*. 22.02.2013.
9. Calvo Guillermo A. Izquierdo Alejandro, Mejia Luis-Fernando. On the empirics of sudden stops: the relevance of balance-sheet effects. Inter-American Development Bank (IDB), Research Department Working Papers #509, 2004.
10. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. 2-е издание. СПб: Издание О. Н. Поповой, 1894. 354 с.
11. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. Cambridge, 1934.
12. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. № 1. P. 65-94.
13. Маньків Г. Макроекономіка. Київ : Основи, 2000. 588 с.
14. Макаренко І. П., Штанько Л. О. Протестантська етика і баланс економічних та гуманітарних чинників. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації» (Буча, 2023 р.) : Тези доп.: Київ : Міленіум, 2023. 94 с.
15. Марк Аврелій. Розмисли. Наодинці з собою. Пер. з грецької Омеляна Омецінського. Харків : КСД. 2020. 208 с.
16. Вебер, Макс. Протестантська етика і дух капіталізму. Пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Наш Формат, 2018.
17. Жаліло Я. А. Економічна безпека країни як інтегральна характеристика стану економічної системи. *Вісник УБЕНТЗ*. 1998. № 6.
18. Макаренко І. П. Наукоцентричність: інноваційні пріоритети економічного розвитку в умовах воєнної агресії. Проблеми, пріоритети та перспективи сталого розвитку в XXI столітті. Матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2023. С. 18-23.

ЕКОНОМІЧНІ ДОКТРИНИ В ЕПОХУ КРИЗ: ЗМІНА ЧИ РОЗШИРЕННЯ ПАРАДИГМИ?

Економічна доктрина трактується як сукупність економічних думок і теорій, які через групу економістів, які відстоюють схожі інтереси, беруться за посилення та формуються в рамках економічної школи [4]. На рівні держави вона реалізується, виходячи з релевантної оцінки стану національної економіки, за заданим контекстом, зосередженим у нормативному полі (закони, стратегії, концепції). Дослідженню доктрини присвячені праці А. Гальчинського, Б. Данилишина, О. Куца та ін. [1; 2; 5].

За останні десятиліття економіка України розвивалась на основі економічної доктрини регульованого ринку. В рамках цієї доктрини отримали поширення економічні теорії: соціально орієнтованої ринкової економіки, економіки сталого розвитку, сприяння розвитку громадянського суспільства тощо з націленістю на поширені світові доктрини: цифрової / розумної економіки, циркуляційної економіки тощо.

Про успішність вибору і реалізації економічних доктрин держав непрямо свідчать глобальні рейтинги, які надають всебічну характеристику стану економік: Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index), Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (The Global Sustainable Competitiveness Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (The Global Talent Competitiveness Index), Зведений Інноваційний Індекс (Summary Innovation Index SII), Індекс людського розвитку (Human Development Index) [6]. За період 2015–2022 рр. позиції України за цими індексами були досить скромними, і зовсім низькими у 2022 р.: 57 з 132; 49 з 180; 66 з 180; 34 з 57; 77 з 190 відповідно, і для 2023 р. ще нижчі, оскільки війна не сприяла їх зростанню.

Проте, виклики війни одночасно дають змогу переавантажити економічну доктрину розвитку. Парадигма (приклад, модель, зразок), відповідно до якої здійснюються подальші побудови, узагальнення та експерименти щодо економічної доктрини, безумовно, видозмінюється. Науковим завданням є оцінка цих змін та відповіді на питання про розширення чи повну зміну парадигми економічної доктрини держави в епоху криз.

Ефективність економічної доктрини передбачає її якісну та кількісну оцінку. Така оцінка у довоєнній практиці України реалізовувалась через взаємоузгоджене застосування інструментів монетарного, бюджетного, податкового секторів, а також напрямів боргової, валютної, курсової політики. Згідно проведеного аудиту економіки України [7], нереалізований потенціал держави, при умові імплементації визначених економічних векторів, складав 1 трлн дол. США, зокрема, у земельній галузі, сфері користування надрами та водними ресурсами, лісовій галузі, у міжнародній торгівлі та транзиті, технологічній та інвестиційній сферах тощо. Були визначені економічні вектори зростання економіки України: зменшення частки держави в економіці, розвиток фінансового сектора, зменшення регуляторного навантаження на бізнес, розвиток інфраструктури в сільськогосподарському секторі, сприятливий податковий та правовий режим для інноваційних та дослідницьких компаній, цифрова економіка, репутація України у світі та посилення торговельної дипломатії, створення економічного підґрунтя для соціального розвитку.

На думку А. Гальчинського «протягом попередніх років ми намагалися реалізувати політику "вмонтованого лібералізму" ... а без взаємодії із системними перетвореннями суспільства і держави відповідні реформи не зможуть забезпечити сталі темпи зростання». Як альтернатива може розглядатися соціал-демократична парадигма стратегічних перетворень, суть якої полягає у «якісній перебудові сформованого в умовах перехідної економіки адміністративного ринку на сучасну інноваційно акцентовану функціонально збалансовану систему ринкових відносин. Основою відповідних багатоаспектних за своїм змістом перетворень мають стати деполітизація ринку, запровадження дієвих інструментів захисту приватної власності, поглиблення конкуренції, утвердження на всіх функціональних рівнях принципів лібералізму» [1].

В умовах воєнного стану значно посилюється роль держави, а чинні моделі економічного регулювання трансформуються через адаптацію фінансового механізму та його інструментів. Здійснюється перерозподіл державних та суспільних засобів на пріоритетні заходи насамперед фінансової, зовнішньоекономічної, енергетичної та продовольчої безпеки через відповідні моделі їх реалізації. Відповідно, це передбачає зростання частки держави у економіці, адже чим вищий цей показник, тим вища можливість централізованого регулювання, особливо в кризовий період. Наразі, у чистому вигляді реалізувати соціально-ліберальну економічну доктрину не вдасться, оскільки вона передбачає якраз зниження ролі держави і розвиток соціальних саморегульованих інститутів.

Прикладом регулюючих дій держави на період воєнного стану є те, що Нацбанк прийняв Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану, де узагальнює стратегічний курс регуляторів, які відповідають економічним реаліям воєнного стану. Уряд країни проводить політику сприяння розвитку вітчизняного фінансового ринку, яка стримує економічне падіння, активізує інвестиційні процеси, але поки не достатньо приділяє уваги соціальному розвитку.

Економічна доктрина довоєнного часу значно видозмінилась, втрапились окремі пріоритети та додалися певні напрями. На думку Б. Данилишина, «війна генерує ризики, які неможливо компенсувати ринковими стимулами. Без державних стимулів трудові, виробничі та фінансові ресурси будуть поступово покидати економічну територію воюючої країни» [2].

Для реалізації стратегічних цілей і завдань, які ставлять виклики, формується стратегія поствоєнного відновлення України. Економічна складова Стратегії зосереджена на стабілізації фінансового капіталу, достатніх обсягів фінансових ресурсів для відтворення виробництва та забезпечення національної безпеки, зростання інвестицій та інновацій, входження у фінансову систему ЄС через складові фінансового ринку та спеціальні програми державної й міжнародної підтримки. Президент [3] запропонував до обговорення п'ять основних орієнтирів національної доктрини: філософія перемоги, глобальність безпеки; політика героїв, політика справедливості, політика трансформації за десять років (нова зовнішня політика); нова економіка, нові відносини між державою та суспільством; розвиток усіх наших територій; освіта, наука, культура, як передумови і підсумок трансформації – рівень безпеки та свободи в Україні.

Доктрина передбачає стратегії на модернізацію країни, зокрема на цифрову модернізацію. Економічні питання, а саме трансформація за 10 років: передбачають мету: трильйон доларів ВВП України; оплата праці за формулою «сусіди в Євросоюзі плюс 30 %»; трансформація економіки, соціальної практики та всіх сфер державного управління; новий раціональний податковий договір між державою та суспільством і реальна легалізація майна; побудова країни бізнесу та праці; зелена генерація та масштабні можливості накопичення енергії; розвиток експорту.

Експерти вважають, що стратегія подальшого розвитку має не обмежуватись ідеєю «аграрної наддержави», а формувати цілий портфель пріоритетних програм розвитку: виробництво виробів з титану; літєва програма за повним технологічним ланцюжком;

виробництво біоетанолу, рослинного білка; енергоємні виробництва на промислових майданчиках на базі АЕС [5]. Необхідність ефективного використання сформованого за умов воєнного стану фіскального простору передбачає значні структурні реформи, основними напрямками яких є: політика мобілізації доходів, середньострокове бюджетне планування, фіскальна прозорість та враховані ризики, посилення управління державними інвестиціями, оптимізація джерел зовнішнього та внутрішнього фінансування.

Таким чином, економічні доктрини в епоху криз зорієнтовані на зміну, а не розширення парадигми. У такому випадку вдається стрімко перебудувати економіку відповідно до викликів. Розширення ж парадигми економічних доктрин більш притаманне сталому розвитку, коли на фоні економічної стабільності вибудовуються нові об'єкти і сфери. Зміна парадигми передбачає певну централізацію і зосередження ресурсів, навіть суворий їх розподіл. Розширення парадигми передбачає перерозподіл ресурсів на нові сфери, які дають соціальний ефект.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Український ліберальний проєкт. Концептуальні засади. *Дзеркало тижня*. 2019. 13 верес. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/ukrayinskiy-liberalniy-proyekt-konceptualni-zasadi-323482.html>
2. Данилишин Б. Поствоєнне відновлення: стратегія і тактика дій. *Еспресо*. 2023. 30 серп. URL: <https://espreso.tv/postvoenne-vidnovlennya-strategiya-i-taktika-diy>.
3. Доктрина України-переможниці: яскраво і вчасно. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3729669-doktrina-ukrainiperemoznici-askravo-i-vcasno.html>.
4. Економічна доктрина. Визначення та поняття. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11039327-economic-doctrine>.
5. Куц О. Америка нас не навчить. Чому Україна сама має сформулювати картину свого майбутнього. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/600199-amerika-nas-ne-navchit-chomu-ukrajina-sama-maye-sformulyuvati-kartinu-svogo-maybutnogo>.
6. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році : наук.-аналіт. доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.
7. УКРАЇНА-2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.

Савченко Сергій Олександрович**Savchenko Sergiy,**

аспірант кафедри економіки,

підприємництва та економічної безпеки,

Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9766-4433

ІНТЕРЕСИ В ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІДЕЙ

Воєнний час, зумовлений агресією Росії та розв'язанням повномасштабної загарбницької війни на території нашої країни, призвели до істотних раптових змін у функціонуванні вітчизняної економіки. За експертними оцінками, внаслідок війни в 2022 р. Україна втратила близько третини економічного потенціалу [2].

Відтак питання відновлення економіки та забезпечення економічної динаміки набувають пріоритетних ознак. Успішність їх реалізації багато в чому залежить і від правильного розуміння «драйверів» цих процесів, їх джерел та факторів. Не викликає сумнівів, що продуцентом суспільного розвитку і добробуту є людина. А на дії людей, як зазначав Гегель, впливають їхні потреби, їхні пристрасті, їх інтереси, їх характери і здібності, причому спонукальними мотивами в цьому переліку є лише потреби, пристрасті та інтереси і лише вони відіграють головну роль [6].

Видається вартим наукової уваги дослідження еволюції поглядів на сутність та характеристики економічних інтересів у суспільстві. Ґрунтовну інтерпретацію виникнення, поширення і застосування в суспільствознавстві концепту «інтереси» за останні чотири століття можна знайти у Альберта Хіршмана [7-9].

На думку цього вченого, «інтерес», або «інтереси», – одне із центральних і найменш однозначних та найбільш суперечливих понять в економічній науці та економічній історії. Етимологія цього терміну походить від латинського слова *intérêt* (має значення, важливо і т.п.), а широке використання бере початок в Європі в кінці XVI ст. Поняттям «інтереси» позначались фундаментальні сили, засновані на прагненні до самозбереження та самозвеличення, які мотивують або повинні мотивувати дії правителя або держави, а пізніше також груп людей, які обіймали подібне правителям громадське або економічне становище. Щодо індивіда, то зміст терміну «інтерес» початково був дуже широким, включаючи «зацікавленість» у пошані, славі, звеличенні, самоповазі навіть у потойбічному житті, тоді як у пізніший період він обмежувався прагненням до економічної вигоди.

Ставлення до поведінки, що спричинена інтересом, також змінювалося. Це поняття було спочатку введено в обіг як евфемізм⁵ наприкінці Середньовіччя (кінець XV ст – початок XVI ст.), щоб зробити респектабельним отримання «інтересу» (відсотка) за позиками, що довго вважалося суперечливим божественному закону «гріхом лихварства». У більш широкому значенні цей термін часом викликав особливе ставлення, оскільки вважалося, що він дає ключ до розуміння мирного громадського порядку. Одночасно економічний інтерес піддавався нападкам як мотив, що веде до деградації людського духу та руйнування основ суспільства.

В. Смєсова узагальнила висновки меркантилістів відносно економічних інтересів [5]: вони ототожнювалися з орієнтацією на безмежне нагромадження грошей у формі золота та срібла; на чільне місце ставилися інтереси торгівельної буржуазії, які виражалися в прагненні до постійного збільшення грошей – збагачення, і одночасно з цим проголошувалися як національні економічні інтереси; зовнішня торгівля вважалася

⁵ Евфемізми (від грец. *εὐφημισμός* – добре мовлення) – пом'якшувальні або маскувальні слова і вислови, які використовуються замість слів, які сприймаються як небажані чи неприйнятні.

виключною сферою прикладення економічних інтересів, а прибутки в сфері внутрішньої торгівлі та мануфактурного виробництва взагалі не розглядалися як джерело національного багатства та форма господарських інтересів; головними та легітимізованими шляхами реалізації економічних інтересів вважали торговельну експансію, колонізацію, грабежі, спекулятивні операції, підвищення цін, мита та податків, зниження позичкового відсотка.

Наприкінці XVI ст. – на початку XVII ст. з'явилася концепція спричиненої інтересами політичної поведінки. І поняття інтересу відіграло в її становленні важливу роль. Воно дозволило науці про мистецтво управління державою сприйняти важливі ідеї Н. Мак'явеллі. Автор «Державця» відстоював і просував ті аспекти політики, які вступали у конфлікт із загальноприйнятими моральними нормами [4]. Йдеться про ситуації, коли правитель змушений вдаватися до брехні, жорстокості, зради тощо. Подібно до того, як термін «інтерес» використовувався як евфемізм у зв'язку з кредитуванням замість терміну «лихварство», він увійшов також і у політичний словник як засіб завуалювання для впровадження певною мірою аморальних ідей Мак'явеллі.

Паралельно із розвитком концепції інтересів у контексті мистецтва управління державою відбувався і її розвиток у сфері формування допустимих норм поведінки окремих індивідів у суспільстві. Подібно до того, як Мак'явеллі відкрив нові горизонти для державця, через два століття Мандевіль переглянув заповіді для пересічного індивіда, які стосувалися збагачення. І знову нові ідеї про поведінку індивідів та наслідуючий їй суспільний порядок спочатку були сприйняті як шокуючі й неочікувано парадоксальні. Подібно до Мак'явеллі, Бернард де Мандевіль продемонстрував позитивний вплив на загальний добробут видів діяльності, що продукували предмети розкоші, діяльності, яка раніше оцінювалась як така що мотивується «особистими вадами». У сатиричній байці «Ремствуючий вулик, або шахраї, що стали чесними» (1705 р.), яка в наступних перевиданнях виходила під назвою «Байка про бджіл, або приватні вади – суспільні вигоди» Мандевіль у художній формі висловив ідею, що особисті моральні вади людей можуть служити рушієм суспільного розвитку, і навпаки моральні чесноти вести до економічного занепаду і зубожіння. У сатирі описувався вулик, де бджоли ліквідували зло, після чого виявилось, що разом з моральними вадами зник і добробут. Поки бджоли грішили, вулик процвітав; навернувшись до моральних чеснот, вулик зубожів [3].

Ідеї Мандевіля, розвинуті у гротескній, парадоксальній формі, виглядають особливо цікаво з позиції наступного розвитку економічної теорії.

Бурхливий розвиток промисловості у кінці XVIII ст. – на початку XIX ст., поширення застосування машин зумовили не тільки якісні зміни в господарській практиці, але і трансформували погляди науковців щодо економічних інтересів. Економісти класичної економічної школи, зокрема А. Сміт, досліджував економічні інтереси відповідно до моделі «homo economicus» та принципу «невидимої руки» [1].

Висновки А. Сміта щодо економічних інтересів дотепер використовуються в науковій літературі для характеристики дій, спричинених інтересом.

- Кожен економічний суб'єкт переслідує переважним чином власну вигоду і особистий інтерес (self-centredness), тобто, основна увага суб'єкта щодо наслідків будь-яких обдуманих дій зосереджується на собі. Власне, це і є основним принципом дій «homo economicus». Тому особистий інтерес є первинним та основоположним у системі економічних інтересів.

- Кожен економічний суб'єкт, наслідуючи особистий інтерес, систематично і, по можливості, ретельно прагне оцінювати очікувані витрати і вигоди. Йдеться про раціональний розрахунок.

- Наслідкування особистих інтересів спричинює збільшення благ та реалізацію суспільних інтересів. «Людина скоріше досягне своєї мети, якщо звернеться до егоїзму інших і зуміє довести, що в їх інтересах учинити те, чого вона вимагає від них» [1, с. 31]. Таким чином, раціональне прагнення індивіда максимувати власні економічні результати збільшує загальні обсяги економічних благ, сприяючи суспільному прогресу.

У подальшому ідея про те, що інтереси, як прагнення до надбання та нагромадження приватного багатства, можуть приносити суспільні вигоди, набула різноманітних форм.

Список використаних джерел:

1. Адам Сміт. Дослідження про природу і причини багатства народів. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Smit_Adam/Bahatstvo_narodiv_Doslidzhennia_pro_pryrodu_ta_prychyny_dobrobutu_natsii.pdf?

2. Про внутрішнє та зовнішнє становище України :аналіт. доп. до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : НІСД, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analytychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

3. _Бернард де Мандевіль. Матеріал з Вікіпедії. URL: <http://surl.li/gdxvj>

4. Мак'явеллі Н. Державець. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/derzhavets/>

5. Смесова В. Л Еволюція економічних поглядів щодо господарчих інтересів в епоху середньовіччя та мануфактурного періоду. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2016. № 2(61). С. 9–17.

6. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte. URL: <https://www.projekt-gutenberg.org/hegel/vorphilo/chap001.html>

7. Hirschman, A. O. Against parsimony: three easy ways of complicating some categories of economic discourse. *Economics and Philosophy*. 1985. № 1. P. 7-21.

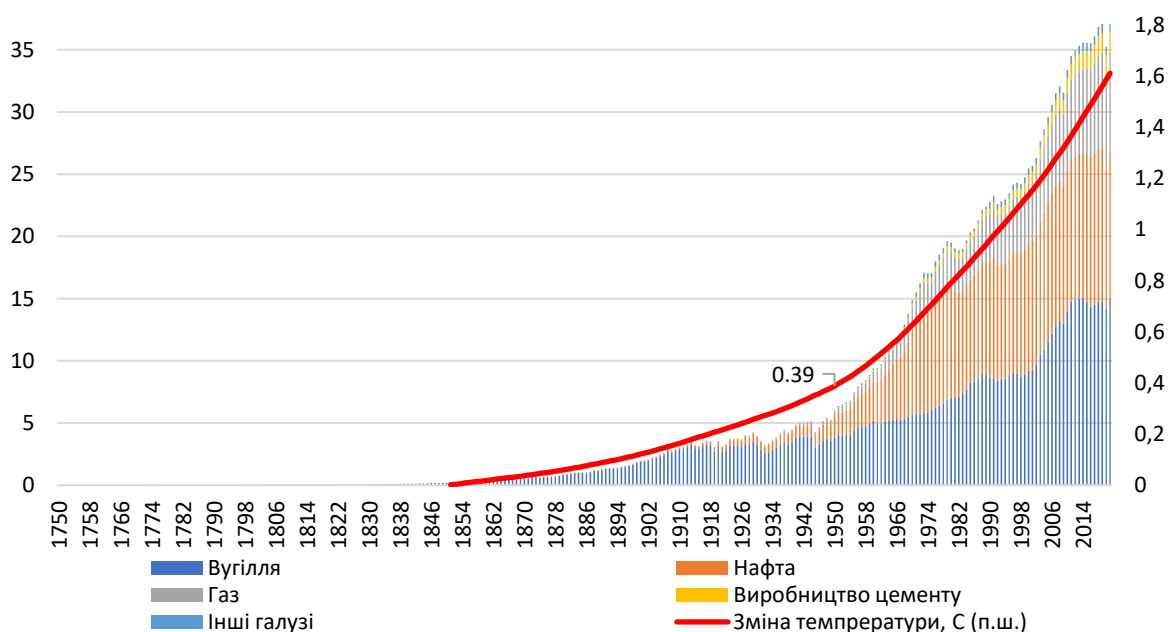
8. Hirschman, A. O. Shifting Involvements: Private Interest and Public Action. Princeton : Princeton University Press. 1982.

9. Hirschman, A. O. The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism Before its Triumph. Princeton : Princeton University Press. 1977.

КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ ТА «ЗЕЛЕНИЙ» ПЕРЕХІД – ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО ДЛЯ УКРАЇНИ

З початком індустріального періоду⁶ зміни клімату на планеті суттєво пришвидшилися. Під впливом людської діяльності викиди парникових газів (на діоксид вуглецю припадає близько 74 % загальних викидів, метан – 17 %, оксид азоту – 6 %, інші гази – 3 %) почали стрімко збільшуватися, що в свою чергу призводить до зростання середньої температури на планеті (рис. 1). Якщо зростання викидів триватиме, підвищена концентрація парникових газів, ймовірно, призведе до підвищення середньої глобальної температури на 3–6°C у 2100 р.

Міжнародні зусилля, спрямовані на припинення викидів парникових газів, закріплені в Паризькій угоді від 2015 р. Угода має на меті обмежити довгострокове підвищення глобальної температури до рівня, що не перевищує більш ніж на 1,5–2°C доіндустріального рівня. Досягнення мети в 1,5°C вимагає забезпечення кліматичної нейтральності до 2050 р. Під кліматичною нейтральністю (Net Zero) прийнято розуміти ситуацію максимально можливого зменшення викидів, при якій викиди парникових газів, що залишаються, абсорбуються за рахунок світового океану або збільшення площі лісів. Згідно з [оцінками ООН](#) [2] досягнення задекларованої Паризькою угодою цілі щодо недопущення зростання температури вище 1.5°C у порівнянні з періодом кінця XIX століття вимагає скорочення викидів на 45 % до 2030 р. та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Виходячи з цього, більшість розвинених країн (наприклад, країни G7) проголошують про прагнення досягнути кліматичної нейтральності до 2050 р.

Джерело: [1].

Рис. 1. Викиди діоксиду вуглецю (CO₂) в залежності від палива / галузі, млрд тонн та відповідне зростання середньої температури на поверхні Землі, С°

⁶ Початком індустріального періоду для різних країн вважається проміжок часу з 1750 р. по 1850 р.

Відповідальне природокористування – частина міжнародної політики, яка диктується ООН та іншими міжнародними організаціями. Політика екологічної стійкості є складовою Концепції сталого розвитку (далі – Концепція), прийнятої в рамках Світового саміту ООН ще в 1992 р. Основна ідея Концепції – поєднати економічний розвиток зі збереженням природи та соціальною справедливістю. У 2015 р. ООН прийнято програму «Цілі сталого розвитку» (Sustainable Development Goals, SDGs), яка включає 17 цілей та 169 підцілей на період до 2030 р. Ці цілі включають такі напрями як збереження клімату, боротьба з бідністю, забезпечення якості освіти та інші.

Безпосередньо термін «сталий розвиток» був уперше запроваджений у 1987 р. у Звіті Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку, який визначив сталий розвиток як «розвиток, який задовольняє потреби поточного покоління, не піддаючи під сумнів можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби». Інклюзивний розвиток передбачає створення умов для всебічного розвитку і задоволення потреб усіх людей, включаючи поточні й майбутні покоління.

Екологічний перехід – це процес зміни економіки та суспільства на більш сталу та екологічно безпечну модель розвитку. Це важливо з багатьох причин: піклування про майбутнє людини та якість її життя, збереження природи та біорізноманіття, зменшення потреби у викопному паливі, перехід на більш екологічно чисті товари та послуги, зменшення ризику природних та техногенних катастроф, зниження імпортозалежності економіки, покращення міжнародного співробітництва у розв’язанні проблем людства.

Метою політики екологічного переходу є досягнення умов екологічної нейтральності, тобто таких умов, за яких екологічні забруднення не призводять до глобальних змін клімату (таких як парниковий ефект).

Роль екологічного переходу в досягненні цілей сталого розвитку та інклюзивного зростання полягає в таких аспектах як: забезпечення доступу до природних ресурсів, зменшення негативного впливу на здоров’я, сприяння створенню робочих місць, покращення доступності екологічних інновацій, зменшення нерівності.

Україна бере активну участь у глобальних ініціативах щодо кліматичних змін. Зокрема, була підписантом та ратифікувала Кіотський протокол, у межах якого здійснювала активний продаж квот на викиди CO₂: угода передбачала механізм прямого продажу викидів від однієї індустріалізованої країни до іншої, а для встановлення базового рівня викидів парникових газів для більшості країн було обрано 1990 р.

Також Україна є країною-учасницею Паризької кліматичної угоди. Угода була підписана наприкінці 2015 р. та передбачає періодичне надання країнами-учасницями Національно визначених внесків (далі – НВВ). Згідно з першим НВВ України (листопад 2016 р.) Україна взяла на себе зобов’язання у 2030 р. не перевищити 60 % від рівня викидів парникових газів у 1990 р. Фактичний рівень викидів станом на кінець 2016 р. становив 38 % від рівня 1990 р. (рис. 2).

У липні 2021 р. уряд схвалив Оновлений національний визначений внесок України до Паризької угоди (НВВ2) [4]. Документ передбачає скорочення викидів парникових газів до 2030 р. до рівня 35 % порівняно з 1990 р. (фактичний рівень викидів станом на кінець 2020 р. становив 36 %). Також відповідно до Національної економічної стратегії [5] на період до 2030 р. проголошується необхідність досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 р.

Необхідність «зеленого» переходу для України можна узагальнити наступним чином.

1. Інтеграція до ЄС. ЄС встановив амбітну мету стати першим «кліматично нейтральним» регіоном у світі до 2050 р. Україна на шляху до членства в ЄС зобов’язана інтегрувати екологічні стандарти ЄС. Найважливішим інструментом ЄС для досягнення цих цілей є Європейський зелений курс (European Green Deal, 2019), який включає плани з мінімізації викидів парникових газів, підвищення енергоефективності, розвитку відновлюваних джерел енергії.

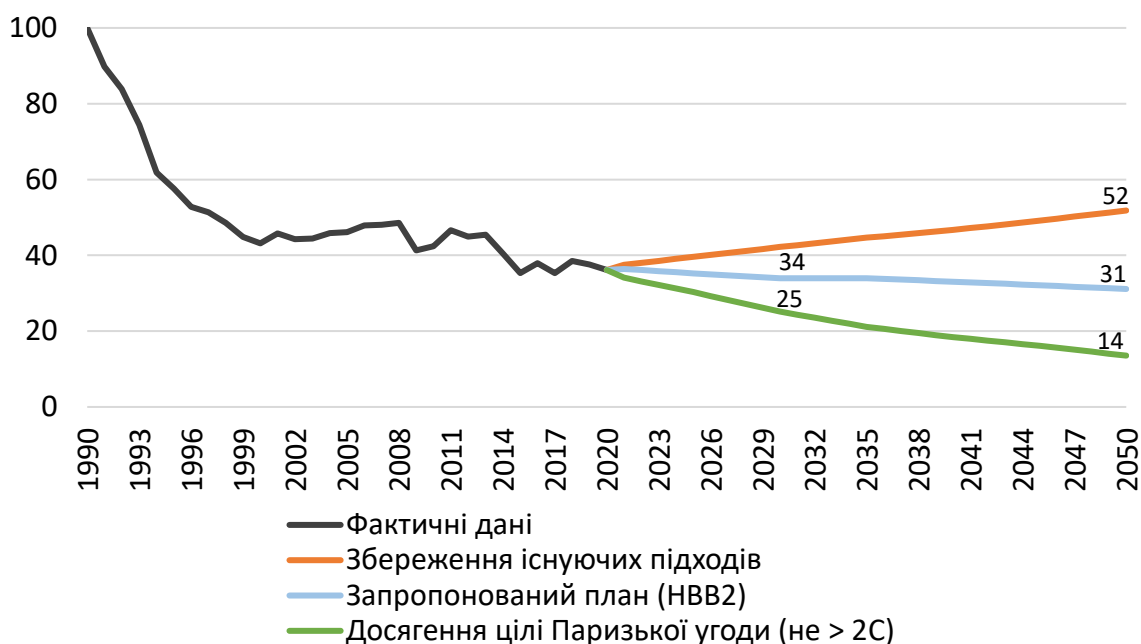

Рис. 2. Викиди парникових газів в Україні, % від рівня 1990 р.
Джерело: [3].

2. Залежність України від імпорту енергоносіїв. Більшість енергоносіїв Україна вимушена імпортувати, до війни це були енергоносії з Росії. Висока залежність економіки від імпорту, тим більше імпорту стратегічно важливих товарів – посилює вразливість економіки до валютних шоків та наражає країну на ризики національної безпеки.

3. Застарілі промислові технології. В українській промисловості домінують енергозатратні технології третього і четвертого технологічного укладів. Висока енерговитратність виробництва формує ризики національної безпеки.

4. Низька культура споживання та використання природних ресурсів у суспільстві. Імплементация міжнародної адженди зеленого переходу дозволить поступово змінити ментальний код українців, стимулювати їх до відповідального природокористування на всіх рівнях – від домашнього побуту до бізнес-активності.

5. Дефіцит інвестицій. Українська економіка потребує значних фінансових ресурсів для оновлення основних засобів. Інвестування в зелені технології підтримується численними міжнародними організаціями, меценатами, громадськими організаціями. Залучення «зеленого» фінансування (у вигляді грантів, позик, прямих інвестицій) розширюватиме можливості міжнародного фінансування відновлення.

6. Високий рівень забруднення окремих територій України. Ще з часів СРСР окремі території України страждають від надмірної кількості промислових викидів, що погіршує здоров'я громадян та перешкоджає екологічному туризму.

7. Ліквідація екологічних наслідків війни. Внаслідок війни значні території України залишаються замінованими, отруєними, без питної чи навіть без будь-якої води. Територія колишнього Каховського водосховища потребує рекультивациі. Розв'язання цих проблем дозволить підвищити продуктивність національної економіки, її людських, природних та виробничих ресурсів.

8. Робочі місця. Рівень безробіття в Україні становить близько 20 %. Близько 10 млн українців виїхали з України протягом останніх 10 років. «Зелений перехід» міг би сприяти активізації економічної діяльності широкого спектра галузей економіки, включаючи промислове виробництво, будівництво, транспортну інфраструктуру, екотуризм тощо.

«Зелений перехід» дозволить Україні здобути наступні переваги:

- Інноваційна модернізація економіки на основі передових енергоефективних технологій.

- Зниження залежності економіки від імпортованих вуглеводнів. Розвиток власного виробництва енергії з відновлюваних джерел може зменшити цю залежність і забезпечити більшу енергетичну безпеку.

- Отримання додаткових фінансових ресурсів для інвестицій у відновлення виробництва та створення нових робочих місць. Багато країн світу вже активно розвивають політику «зеленого переходу», і Україна може бути вигідною учасницею цього глобального руху.

Список використаних джерел:

1. Ritchie H., Roser M., Rosado P. CO₂ and Greenhouse Gas Emissions. 2020. URL: <https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>

2. United Nations: Climate Action. URL: <https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition>

3. Climate Action Tracker, Country Assessments. December 2021. URL: <https://climateactiontracker.org/countries/ukraine/2021-12-13/>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 р. № 868-р.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179.

**НОВІТНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВАЛЮТНО-
ФІНАНСОВИХ КРИЗ**

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розвиток економіки в умовах воєнного часу потребує чіткої державної стратегії, де успіх залежить від злагодженості й системності державної економічної політики та її націленості на конкретні показники якісних змін. Розвиток воєнної економіки неможливий без державних стимулів, однак не варто забувати і про макроекономічну стабільність. Держава має широкий арсенал інструментів політики, здатних стимулювати створення нових робочих місць та генерування мультиплікативного ефекту в економіці: державні інвестиції у нові робочі місця в пріоритетних видах діяльності; державно-приватне партнерство, насамперед у сфері інфраструктури; різні форми державної допомоги бізнесу на створення робочих місць; державні гарантії за кредитами та компенсація кредитних процентних ставок; державне замовлення на закупівлю товарів та послуг; націоналізація системно важливого бізнесу, якому загрожує банкрутство; стимулювання імпортозаміщення та локалізації виробництва; стимулювання переміщення виробництва у безпечні регіони; стимулювання конверсії виробництва; розв'язання проблемних питань логістики та транспортної інфраструктури; розв'язання проблемних питань енергопостачання [1].

Специфічність ознак заходів державної допомоги, що пов'язана з використанням державних фінансових ресурсів та свідомого викривлення ринкової конкуренції з метою створення преференційних умов, посилює увагу до ефективності державної допомоги. Так, результатом застосування державної допомоги має бути вища суспільна ефективність, тобто суспільно-корисний ефект від державної допомоги окремому підприємству має бути більшим, ніж від стимулюючої дії конкуренції. Для вибору підходу до визначення ефективності державної допомоги будемо спиратися на той факт, що обов'язковою ознакою державної допомоги є фінансування за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів. При визначенні сутності та критеріїв ефективності використання державних коштів потрібно визначитися з наступним: 1) які результати державної допомоги можна вважати ефективними, тобто, за допомогою яких критеріїв можливо виміряти ефективність використання бюджетних коштів; 2) за допомогою яких засобів можна досягти бажаного (запланованого) результату державної допомоги.

Дотепер немає єдиного підходу до розуміння змісту та сутності ефективності використання державних коштів, у тому числі, в процесі надання державної допомоги. За висновками досліджень Ю. Д. Радіонова щодо виміру ефективності в сфері бюджетного планування, її елементами є продуктивність, результативність та економність [2, с. 78]. Між тим, деякі науковці розмежовують поняття «ефективності» та «результативності», акцентуючи увагу на тому, що це два різних показники. Наприклад, М. Лалакулич вважає, що «результативність – це відносний показник, який характеризує ступінь досягнення підприємством поставленої цілі в одній чи кількох сферах або у всій господарській діяльності в певний момент часу; а ефективність – відносний показник, що характеризує позитивну динаміку розвитку суб'єкта господарювання в певний момент часу, що дорівнює відношенню результату (ефекту) до витрат, які здійснило підприємство» [3, с. 213].

Л. Коновалов зазначає, що «ефективним є таке використання державних коштів, яке функціонально спрямоване на досягнення: економності використання державних коштів, витрачених на виконання конкретних результатів діяльності; продуктивності використання трудових, фінансових та інших ресурсів у процесі виробничої та іншої діяльності, а також використання інформаційних систем і технологій; результативності діяльності з виконання поставлених у бюджетних планах завдань, досягнення фактичних результатів порівняно з плановими показниками з урахуванням обсягу виділених для цього ресурсів» [4, с. 44, 204-205].

Таким чином, при оцінці ефективності в економіці приймаються до уваги такі фактори, як: співвідношення запланованого та фактично отриманого результатів, затрачені на його досягнення ресурси (витрати, кадрові та інтелектуальні тощо), вплив результату на економічний стан суб'єкта господарювання та економіку держави або окремого регіону в цілому тощо. Водночас суспільно корисні результати мають включати, окрім економічного виміру, також і політичні, культурні, соціальні й екологічні чинники тощо. Проте ці фактори не завжди враховуються як індикатори сучасного ефективного державного управління [5, с. 31]. Тому, крім економічної моделі визначення ефективності певної діяльності держави, поширеною є сутнісна модель ефективності. Вона включає оцінювання:

- за цілями (досягнення мети та оцінка впливу);
- за результатами (моніторинг результатів);
- за системними компонентами (модель всебічної оцінки);
- за інтересами клієнтів (оцінка якості наданих державних послуг);
- за інтересами стейкхолдерів (задоволення інтересів усіх зацікавлених сторін) [6, с. 34].

До критеріїв вимірювання ефективності Л. Акімова відносить такі, як: економія, ефективність та справедливість розподілу бюджетних коштів, запобігання та боротьба з корупцією та мінімізація витрат коштів Державного бюджету, а також встановлення системи контролю (моніторингу) цих критеріїв та, за потреби, їх корегування, що й робить більш ефективним механізм здійснення державних закупівель [7, с. 1].

У контексті оцінювання кількох вимірів ефективності державного регулювання виникає необхідність використання поняття «оптимальність» як принципу використання державних коштів, коли забезпечується оптимальне поєднання суспільного та державного інтересів, яке дозволяє досягти суспільного ефекту [8]. Для цього зарубіжні науковці доповнюють означені вище показники ефективності використання державних коштів також такими, як урегульованість і доцільність.

У процесі державного регулювання під час використання різних форм державної допомоги суб'єктам господарювання відбувається пряме витрачання (за рахунок бюджетних видатків) або недоотримання (ненадходження або неповне надходження коштів у дохідну частину відповідного бюджету) бюджетних та інших публічних коштів. Вимога забезпечення ефективності витрачання державних коштів закріплена в багатьох нормативно-правових актах, таких як Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», Бюджетний кодекс України та інших. У результаті підтримуються окремі підприємства або цілі галузі, здійснюється структурування економіки відповідно до прийнятої у державі політики, створюються умови для посилення соціально-екологічного характеру економічного розвитку.

Отже, поняття «ефективність» використання державних коштів у процесі державної допомоги суб'єктам господарювання має багатогранну структуру, включає кілька складових і критеріїв вимірювання, зокрема:

- 1) прозорість діяльності суб'єктів щодо використання державних коштів;
- 2) повне фінансування бюджетних видатків;
- 3) досягнення ефективності використання державних коштів;

4) забезпечення при використанні державних коштів оптимального поєднання державного та суспільного інтересів;

5) створення за допомогою фінансування різних заходів за рахунок державних коштів умов для всебічного соціально-економічного розвитку в державі та в її окремих регіонах.

Підсумовуючи, зазначимо, що задля забезпечення ефективності державної допомоги, недопущення проявів дискримінації окремих суб'єктів господарювання та викривлення конкуренції, виникає потреба в системі моніторингу державної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Якими мають бути стратегічні напрями відбудови національної економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/>

2. Радіонов Ю. Д. Оцінка ефективності державних видатків. *Економіка України*. 2013. № 12(625). С. 76-87.

3. Лалакулич М. Ю. Основні підходи до оцінювання ефективності інформаційної системи моніторингу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.10. С. 212-216.

4. Коновалов Л. С. Механізм державного аудиту ефективності використання публічних коштів : дис. ... канд. наук з держ. управління :25.00.02. Харків, 2015. 235 с.

5. Лугиня М. Концептуальні підходи до визначення поняття ефективності в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління*. 2012. № 1(6). С. 29-36.

6. Ткачова О. В. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2(6). С. 30-37.

7. Акімова Л. М. Практика електронних державних закупівель у країнах ЄС / Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : матеріали V наук.-практ. семінару, 20 березня – 20 квітня 2017 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. В. М. Дрешпака. ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. Дніпропетровськ, 2017. С. 1-4.

8. Managing Public Money: HM Treasury. London, 2013. URL: <http://www.wales.nhs.uk/sitesplus/documents/1064/Managing%20Public%20Money%20July%202013.pdf>

ТОКЕНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ РИНКІВ КАПІТАЛІВ

Цифровізація стала магістральним напрямом розвитку сучасного суспільства і рушійною силою трансформації всіх сфер його життя. При окресленні контурів майбутньої економічної моделі України, визначенні проривних напрямів розвитку та джерел їх фінансування неможливо не враховувати цифрову трансформацію фінансової сфери. Саме в процесі переходу до децентралізованої (мережевої) економіки формуються нові можливості акумуляції й інвестування коштів за рахунок застосування інноваційних технологій у всіх сегментах фінансової системи. Основна увага прикута до фінансових інновацій у платіжній та банківській системах, поширення криптоактивів та способів їх регулювання й мінімізації ризиків. Останнім часом знову зростає увага до блокчейна і токенизації.

Токенизація – це процес заміни конфіденційних або приватних елементів серією неконфіденційних, випадково згенерованих токенів⁷, у такий спосіб, що зв'язок між значеннями токенів і реальними значеннями не може бути відновлений [1]. Інакше кажучи, замість зберігання фактичних даних щодо, наприклад, банківської картки генерується шифр на блокчейні, який використовується надалі для її ідентифікації.

Найбільш яскравий приклад токенизації – це невзаємозамінні токени (NFT-токени). Оплата товару карткою теж є прикладом токенизації, оскільки банки отримують не самі дані картки, а їхній цифровий формат у вигляді токена: 16-значний номер основного рахунку клієнта (PAN) замінено випадково згенерованим буквено-цифровим ідентифікатором. Продавець може застосувати його для авторизації платежу, але не для отримання конфіденційних даних банківської картки. Така технологія захищає платіжну інформацію під час здійснення операції онлайн-оплати банківською карткою чи платежу електронним гаманцем Apple Pay & Google Pay.

Вперше технологію токенизації було застосовано на початку 2000-х років, коли провайдер TrustCommerce розробив спосіб перетворення платіжних даних банківських карток клієнтів компанії Classmates на токени для зниження ризиків зберігання вразливої інформації. Масовому впровадженню токенизації сприяв прийнятий у 2004 р. стандарт Payment Card Industry Data Security Standard (*PCI DSS*), призначений насамперед для банків, який встановив вимоги до захисту конфіденційної інформації щодо банківських карток, котра зберігається і передається [2].

Сьогодні токенизація банківських карток широко поширена у платіжній індустрії й інтегрована в різні платформи та системи разом із онлайн-торгівлею, мобільними платежами, а також іншими електронними платіжними сервісами. Зокрема, робота електронних гаманців Apple Pay та Google Pay побудована саме на використанні токенів: у пристроях IoT (*Internet of Things*) токенизація може використовуватися для гарантування безпеки та обмеження доступу до фінансових даних у системі.

⁷ Токен – це інформація про заміну активу цифровим еквівалентом.

Нині активно виникають сервіси, що дозволяють увести токенизацію у сервіс онлайн-платежів. Наприклад, платіжна система Portmone використовує технології токенизації VISA Token Service та цифрову платформу MDES for Merchants від Mastercard, що дозволяє Portmone убезпечити розрахунок картками VISA та Mastercard в інтернеті для своїх клієнтів [3]. З'явилася низка платформ – платіжних систем (наприклад, Fondy [4]), які пропонують свої послуги щодо токенизації банківських карток користувачів для проведення ними різноманітних транзакцій.

З огляду на швидкість розвитку безконтактних платежів та технологічних рішень, є підстави очікувати розширення застосування даної технології в найближчі кілька років. За прогнозами, до 2030 р. може бути випущено токенизованих цифрових цінних паперів на суму від 4 до 5 трильйонів доларів США [5].

Серед переваг токенизації можна виділити наступні.

Для підприємців: **вищу безпеку фінансової інформації, зміну характеристик ліквідності, що полегшує виконання вимог регуляторів і стандартів безпеки, зменшення ризиків і проблемних моментів, пов'язаних із фінансовими транзакціями, зручність і простоту інтеграції з різними платформами, що збільшує обсяг кросс-платформних транзакцій через конверсію онлайн-платежів картками та, відповідно, – ріст обсяг продажів.**

Для покупців: **швидкість покупок – платежі «в один клік» та полегшення процесу повторних інтернет-оплат, зниження ризику шахрайства, забезпечення високого рівня приватності операцій, вища конверсія платежів.**

З точки зору розвитку фінансових ринків корисним виглядає не лише безпековий потенціал токенизації, що дає змогу посилити захист інформації при здійсненні онлайн платежів, а також можливість збільшити кількість активів в обігу за рахунок подільності їх цифрового представлення, і, відповідно, розширення можливостей для інвестування дрібних інвесторів.

Цифрування обміну в процесі токенизації або частки будь-якого бізнесу для подальшого продажу спроможне сформувати новий ринок для залучення інвестиції. А вже після буму 2017–2018 рр. стартапи втратили інвестиції, довіра до ICO знизилася, а IPO – достатньо дорогий процес. Натомість розміщення сек'юриті-токенів (Security Token Offering) пропонує інвесторам купувати маркери, прив'язані до цінних паперів, і отримувати прибуток від дивідендів, а не від зростання курсу, як у випадку з ICO. Однак, незважаючи на переваги, на сьогоднішній день токенизовано небагато активів. Винятком є готівка у формі повністю зарезервованих «стейблкоїнів» і токенизованих банківських депозитів.

Серед тенденцій токенизації на фінансовому ринку можливо виділити наступні [6]: швидка токенизація готівки, приплив до банків великих бізнес-клієнтів із цифровими активами, яких приваблювали можливості здійснення короткострокових операцій в умовах підвищення процентних ставок, прискорені темпи формування нормативної бази для розвитку токенизації у більшості розвинених країн; інтеграція провідних ринків капіталу з метою формування платформи для розміщення токенизованих активів, розбудова ринкової інфраструктури.

Водночас ці процеси супроводжуються проблемами взаємодії між фінансовими установами та узгодженням систем даних для надання необхідної звітності, формуванням операційного та регуляторного ризику. Досить високі затрати на токенизацію, недостатня ліквідність ринку токенів, його фрагментованість, неузгодженість нормативного регулювання; нерозвиненість інфраструктури, стандарти розробки токенів й інструкції щодо формування смарт-контрактів стримують процеси токенизації й вимагають розробки додаткових рішень.

Таким чином, токенизація може стати вагомим фактором активізації торгівлі на ринках капіталу за рахунок забезпечення безпеки електронних платежів та розширення лінійки фінансових активів та видів операцій, що забезпечує пропозицію для дрібних інвесторів. Це

відповідає наративу сучасного фінансового розвитку в мережевій економіці як руху у напрямі максимально можливого охоплення фінансовими операціями суб'єктів економічної діяльності й населення за рахунок підвищення фінансової доступності. Наслідки токенизації для функціонування фінансових ринків можна порівняти з впливом деривативів свого часу щодо страхування ризиків і розширення фінансових операцій для спекулятивних прибутків.

Для максимального використання переваг токенизації вже на поточному етапі вітчизняним фінансовим установам слід проаналізувати і оцінити переваги токенизації, можливості й витрати на її впровадження з урахуванням впливу вищих процентних ставок та нестабільності світових фінансових ринків, а також рівень сприйнятливості до токенизації партнерів. Велика увага має бути приділена розвитку технічних можливостей та інструментів страхування ризиків токенизації, налагодженню взаємодії регуляторних органів та компаній, побудові інфраструктури блокчейну та технічного управління ланцюжками транзакцій токенів, удосконалення дизайну токенів тощо.

Враховуючи фрагментованість характеру відносин між учасниками процесу токенизації, стратегічним орієнтиром розвитку вітчизняних ринків капіталу має стати формування екосистемних фінансових відносин з орієнтацією на максимальне спрощення процесів зберігання, розміщення, торгівлі та обслуговування токенизованих активів.

Список використаних джерел:

1. Крамаренко О. Що таке токенизація та як вона працює 14.09.2023. 14:20. URL: <https://psm7.com/uk/articles/chto-takoe-tokenizaciya-i-kak-ona-rabotaet.html>
2. Tokenization. The ID4D Initiative The World Bank Group's. URL: <https://id4d.worldbank.org/guide/tokenization>
3. Токенизація банківської картки: що це таке та навіщо вона вам потрібна? URL: <https://blog.portmone.com.ua/uk/posts/tokenizatsiya-bankivskoyi-kartky-shho-tse-take-ta-navishho-vona-vam-potribna>
4. Ефективні платіжні рішення для зростання вашого бізнесу. Платіжна система для сайту, інтернет-магазину в Україні. URL: <https://fondy.ua/uk/knowledge/tokenization/>
5. Money, tokens and games: Blockchain's next billion users and trillions in value. Citigroup, March 30, 2023. URL: <https://icg.citi.com/icghome/what-we-think/citigps/insights/money-tokens-and-games>
6. Banerjee A., Ian De Bode, Matthieu de Vergnes, Matt Higginson, and Julian Sevillano. Tokenization: A digital-asset déjà vu. McKinsey's Corporate and Investment Banking . URL: [https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/tokenization-a-digital-asset-deja-vu#//](https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/tokenization-a-digital-asset-deja-vu#/)

Бірюк Дмитро Олександрович**Biryuk Dmytro,**

канд. пед. наук,

головний держ. інспектор

Головного управління ДПС у м. Києві

ORCID ID: 0009-0001-0273-9867

ПЕРЕДУМОВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Функціонування фінансової системи України залежить від зовнішніх викликів та передумов розвитку не тільки економіки країни, але й факторів розвитку фінансових систем усіх країн світу. Серед останніх – розвиток цифрових технологій, що тривав довгий період часу та був зумовлений еволюційними змінами в суспільстві. Однак, під час останньої пандемічної кризи, викликані появою COVID-19, відбулося стрімке пришвидшення всіх процесів цифровізації, які пов'язані із забезпеченням потреб громадян та суспільства в цілому.

Виходячи з об'єктивних викликів, уряд України прийняв рішення про створення Міністерства цифрової трансформації України, шляхом реорганізації Державного агентства з питань електронного урядування [1]. Кабінет Міністрів України Постановою «Питання Міністерства цифрової трансформації» від 18 вересня 2019 р. [2] затвердив Положення про Міністерство цифрової трансформації України, в якому визначено основні пріоритетні напрями впровадження цифровізації, зокрема і у сфері державної політики. Фінансові ресурси, які забезпечують реалізацію державної політики перерозподіляються в бюджетній системі. Тому, пріоритетним завданням стало впровадження цифровізації безпосередньо для реалізації бюджетного процесу.

Процес використання цифрових технологій розповсюдився на всі сфери життєдіяльності населення. Зокрема, для безперервного фінансового забезпечення функціонування економічних процесів, активної цифровізації зазнала фінансова система України. Найбільш значним впливом цифровізації на бюджетну систему став процес автоматизації як на місцевому рівні, так і на рівні національного уряду процес бюджетного планування. Основне завдання цифровізації в бюджетній сфері є розробка інтегрованої та узгодженої бюджетної політики у відповідь у всіх сферах життєдіяльності громадян. Це також вимагає політики впровадження цифровізації, яка посилює можливості та максимізує переваги, з одночасною мінімізацією фінансових витрат та фінансових ризиків.

Цифровізація бюджетної системи є складним процесом, який включає велику кількість зацікавлених сторін та їх інтереси, що охоплює різні сфери, такі як охорона здоров'я, освіта, транспорт, енергетика, навколишнє середовище, управління та інші. Це передбачає значні інвестиції, потребу у вирішенні складних етичних і правових питань і вимагає постійної адаптації, щоб залишатися актуальними у мінливому цифровому просторі. Важливим завданням стає розробка відповідних інструментів, а також комплексних і скоординованих підходів до впровадження цифрових продуктів.

Стосовно основних негативних наслідків цифровізації в бюджетній системі необхідно зазначити проблеми з кібербезпекою на державному рівні, цифровою неграмотністю представників громад. Щодо розширення можливостей, то, насамперед, це стосується посилення потенціалу для підвищення прозорості та підзвітності використання коштів, обмеження бюрократії, корупції, ухилення від сплати податків і полегшення взаємодії громадян з місцевими та державними органами управління. У такий спосіб відбувається мінімізація тіньових потоків капіталу поза бюджетом, що підвищує довіру до України з боку партнерів – основних фінансових донорів. Для суспільства цифровізація означає покращення надання послуг у сфері охорони здоров'я та освіти, сприяння соціальній

інтеграції та спілкуванню, забезпечення задоволення потреб та інтересів громадян, що у подальшому призводить до збільшення добробуту.

Ефективне використання цифрових технологій передбачає впровадження експериментальних програм, які швидко можна адаптувати до вимог існуючої фінансової системи. Не менш важливим елементом цифровізації є залучення та використання додаткових інвестицій, які забезпечуватимуть процеси оптимізації, організаційних змін, інноваційних процесів на рівні урядових ініціатив, виходячи із потреб як громад, так і суспільства.

Таким чином, інтенсифікація процесу цифровізації є глобальною тенденцією. Зміни відбуваються набагато швидше, ніж будь-коли раніше, і очікується, що вони продовжуватимуть прискорюватися. Однак, пришвидшення цифровізації вимагає значні інвестиції в сучасні технології, що є проблемним питанням для України у період воєнного стану, оскільки бюджетний процес характеризується річним бюджетним циклом, фіксованими розмірами бюджетних асигнувань, а також обмеження розмірів цільових витрат.

Відтак, в Україні створено основні передумови активного використання цифровізації бюджетної системи, що забезпечить внутрішньоурядову та міжсекторальну координацію та співпрацю, що підвищує ефективність розміщення бюджетних коштів на найбільш важливих напрямках розвитку. Широкий асортимент цифрових продуктів зумовлює необхідність побудови ефективної фінансової системи, яка стане базисом для реалізації стійкої цифрової політики з метою досягнення економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2019 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/29-2023-%D0%BF#Text>

2. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>

Гладких Дмитро Михайлович
Hladkykh Dmytro,

д-р екон. наук, доцент,
головний консультант відділу економічної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5276-5521

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Банківська система України в умовах розвитку інформаційної економіки набуває рис складної, нелінійної, відкритої, нерівноважної, слабоструктурованої системи, що має низку характерних особливостей, зокрема:

- на тлі значного скорочення кількості «стаціонарних» відділень банків виникають «безлюдні» відділення та зони самообслуговування;
- на банківському ринку з'являються новостворені фінтех-компанії, що конкурують, співпрацюють та іноді зливаються з «класичними» банками;
- відбуваються суттєві зміни в операційній складовій діяльності банків, що проявляються у появі нових операцій, послуг, банківських продуктів, клієнтів;
- відбуваються зміни у системі грошового обігу, пов'язані зі значним зниженням частки готівкових транзакцій на користь безготівкових;
- з'являються ознаки паралельного використання фіатних грошей та криптовалют, що створює принципово нові загрози для фінансової стабільності держави, у першу чергу – для банківської безпеки;
- змінюється характер стосунків між банками та клієнтами, що проявляється у переорієнтації на дистанційне онлайн-обслуговування, виникненні мобільних сервісів, безконтактних платежів, віртуальних карт, чат-ботів.

Перераховані вище особливості повинні у своїй сукупності визначати методологію, методи, моделі та інструменти забезпечення банківської безпеки держави.

Класичний підхід до забезпечення банківської безпеки передбачає встановлення регуляторами низки жорстких економічних нормативів та контроль за їх дотриманням з боку державних органів. Натомість цей підхід є адекватним для умов відносно стабільної системи, що складається з майже незмінної кількості банківських установ, що діють у межах певних чітких правил протягом тривалого періоду часу без суттєвих змін. Натомість в умовах швидкого розвитку інформаційної економіки правила гри для учасників банківської системи швидко змінюються, розширюється коло її учасників; класичні банківські операції, послуги та продукти радикально трансформуються за принципами самоорганізації. Зазначене обумовлює необхідність зміни підходів до забезпечення банківської безпеки держави, з урахуванням можливості здійснення м'якого цільового впливу держави (в особі регулятора) на процеси самоорганізації у банківській системі з метою отримання позитивних синергетичних ефектів з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку банківської системи, що відповідають траєкторіям розвитку інформаційної економіки.

Синергетичний підхід у загальному розумінні передбачає сумісний коопераційний ефект, який досягається шляхом взаємодії різних систем, переважно складних, що складаються з великої кількості елементів, між якими є значна кількість взаємозв'язків. Якщо в простих системах існує єдиний причинно-наслідковий зв'язок, то в складних системах причини часто відокремлені від наслідків як у часі, так і у просторі. При цьому поведінка складних систем має низку властивостей, які відсутні у простих систем.

Проблематика синергетичного управління складними системами є об'єктом досліджень Воронкової В. Г. [1], Зайцевої О. І. [2], Ліхоносової Г. С. [3], Ушкаренко Ю. В. [4], Хлевицької Т. Б. [5], Шевцової Г. З. [6] та багатьох інших українських та іноземних фахівців.

Таким чином, синергетичний підхід до забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки – це методологічна орієнтація у практичній діяльності, яка передбачає використання сукупності ідей, понять та методів дослідження і управління складною, відкритою, нерівноважною, нелінійною, з елементами самоорганізації банківською системою України (рис. 1).

Основними положеннями пропонованого синергетичного підходу щодо забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки є наступні:

1. Процеси самоорганізації в банківській системі характеризують невизначеність та нестабільність як банківського, так і фінансового ринку в цілому. Отже, позитивні та негативні синергетичні наслідки визначаються системною взаємодією різних чинників, серед яких можливо виділити інноваційні, управлінські, психологічні, соціальні, інституційні, організаційно-економічні, політичні тощо.

2. Використання синергетичної парадигми, на відміну від «класичних» підходів в управлінні, передбачає здійснення цільового впливу на процеси самоорганізації в динамічних системах, якою є банківська система країни. Отже, на сьогодні в процесі регулювання з боку держави банківської системи виникає потреба використання підходів теорії синергетичного управління, тобто формування такої банківської системи, яка б генерувала позитивні синергетичні ефекти.

3. Заходи регулювання банківської системи в умовах стрімкого розвитку інформаційної економіки мають включати елементи синергетичного менеджменту, що визначає процес управління не у досягненні локальної «стабільності» чи «стійкості», а у забезпеченні траєкторії розвитку, що відповідає глобальним тенденціям розвитку інформаційної економіки та банківської сфери, у визначенні та створенні вектору цього розвитку.

4. Відсутність можливості прогнозувати поведінку суб'єктів нерівноважних систем потребує створення альтернативних нелінійних методів прогнозування їх динаміки. При цьому слід мати на увазі, що сучасна українська економіка, зокрема банківська система, характеризується наявністю нерівноважності та нестабільності, що обумовлює наявність значної кількості варіантів її подальшого розвитку. Отже, механізм забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки має враховувати синергетичну парадигму розвитку банківської системи.

5. В умовах активного розвитку інформаційної економіки домінування банків на ринку безготівкових розрахунків поступово трансформується в напрямі створення різних форм взаємовигідної взаємодії банківських та небанківських установ. Отже, заходи держави щодо регулювання ринку безготівкових розрахунків мають бути спрямовані на досягнення позитивних синергетичних ефектів від різних форм співпраці банків та небанківських фінансових установ, що є учасниками ринку безготівкових розрахунків.

6. Використання синергетичного підходу в процесі забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки має враховувати потенційну можливість використання ринковими суб'єктами криптовалют не лише в якості інструменту ризикових спекулятивних інвестицій вузького кола криптоентузіастів, але й використання їх банками в якості повноцінного еквіваленту фіатних грошей, що може викликати не лише позитивні синергетичні ефекти, пов'язані зі швидкістю здійснення грошових переказів та інших операцій, але й низку негативних синергетичних ефектів, що загрожуватимуть банківській безпеці держави.

7. Регулюючі заходи держави, спрямовані на впорядкування діяльності електронних кредитних платформ, зокрема сервісів P2P-кредитування, мають бути спрямовані на досягнення позитивних синергетичних ефектів, пов'язаних з використанням ресурсів

приватних інвесторів для кредитування позичальників на базі розвинутої IT-інфраструктури та служби безпеки банків з використанням відпрацьованих банками методик аналізу їх платоспроможності. Натомість загрози банківській безпеці держави, пов'язані з повним витісненням «класичних» банків з кредитного ринку, мають бути еліміновані.

Рис. 1. Схема змісту синергетичного підходу до забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки (складено автором).

Усі наведені вище аспекти синергетичного підходу мають бути враховані при формуванні механізму забезпечення банківської безпеки держави в умовах розвитку інформаційної економіки.

Список використаних джерел:

1. Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: зб. наук. пр. 2009. Вип. 36. С. 26-46.

2. Зайцева О. І. Дослідження та ідентифікація властивостей і здібностей підприємств до самоорганізації в контексті трансформації концепцій управління. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. Т. 3. С. 100-103.

3. Ліхоносова Г. С. Самоорганізація в системі організації підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2011. № 3. С. 103-110.

4. Ушкаренко Ю. В. Синергія кооперативної взаємодії. *Агросвіт*. 2011. № 12. С. 12-16.

5. Хлевицька Т. Б. Системно-синергетичний погляд на управління економічною безпекою підприємства. *Торгівля і ринок України*. 2013. № 35. С. 142-150.

6. Шевцова Г. З. Синергетичний менеджмент підприємств : монографія. Київ, 2016. 464 с.

Корнєєв Володимир Вікторович**Korneev Volodymyr,**

д-р екон. наук, проф., декан факультету фінансів та цифрових технологій,

Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0654-5311

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Цифровізація формує ексклюзивні виклики і можливості. Сьогодні «бути цифровим» є необхідністю професійної й побутової компетенції, це вже не довільна опція. Цифровізація стала каталізатором змін економіки, інвестиційної поведінки людей як норма і форма міжособистісного спілкування. Конкуренція на міждержавному та корпоративному рівнях постійно потребує використання технологічних інформаційно-сервісних новацій.

У розрізі секторів економіки передові цифрові технології знаходяться у фінансовому секторі, в космічній сфері та в сфері гонки цифрових озброєнь. До них дотичним є виробництво товарів подвійного призначення (військово-цивільного, літакобудування, наприклад).

У фінансовому секторі криптовалютні ринки стали фокусом цифровізації. Це проявилось у швидкому інструментально-цифровому розширенні заощаджувально-розрахункових можливостей приватної інвестиційної діяльності. Цифрові фінансові активи, такі як державні (CeFi – Centralized Finance) та децентралізовані (DeFi – Decentralized Finance), забезпечують операційну свободу вільного перетоку капіталу.

Нова фінансова картина світу зародилася з появою в обігу децентралізованих криптовалют, коли поряд із традиційними видами валют з'явилися «нові гроші». Це приватні ініціативи майнінгу (не емісії) монет на основі блокчейну, які нерегульовані, нехеджовані з наступною фрагментацією спекулятивного грошового обігу, що спекулятивно забезпечує (допоки) «абсурдний дохід». Особиста свобода через криптовалютні фонтани її фінансування виявилась доступною для вдалих ентузіастів, але і двосічна як кураж фінансових спекуляцій. Більшість активів сектора DeFi – це лише продукovanі частини програмного забезпечення, що мають вартість у межах початкових витрат енергії та супутніх елементів на їх майнінг. Тому приватні криптовалюти мають спекулятивну ціну, але практично не мають накопичуваної від початку і поновлюваної вартості.

Центробанки країн світу дотепер виявляють зрозумілу стурбованість обігом нових замінників грошей як єдині емісійні центри фіатних валют. Позиція міжнародних фінансових організацій є аналогічною, застереження щодо «недостатнього тестування» приватних криптовалют в якості національних досить акцентовані. При необхідності модернізації грошового обігу центробанки запустили проекти підготовки емісії власних цифрових валют (CBDC – Central Bank Digital Currency). Кількість проектів CBDC наразі (осінь 2023 р.) реалізується у понад 100 країнах у різних формах (запуск систем, пілотний етап, дослідження). CBDC є основою цифрового сектора централізованих фінансів – CeFi.

Оскільки пропорції між перевагами і ризиками цифровізації постійно мінливі, у цифровізованому грошовому обігу виникає дилема CeFi – vs – DeFi.

Нові тренди управління капіталом в умовах цифровізації визначили два аспекти: а) зростаючу інституційну роль центробанків разом з іншими регуляторами; б) потреби у нових регуляторно-наглядних та інвестиційних інструментах сприяння економічному розвитку.

Цифровізація стала загальним фоном і драйвером розвитку суспільства, ринків та господарюючих суб'єктів. Упровадження новітніх цифрових фінансових інструментів

спостерігається повсюдно. В усіх інституційних секторах спостерігається зниження бар'єрів доступу до різних послуг – фінансових, адміністративних та інших.

Поступальна цифровізація і надалі буде посилюватися у секторі домогосподарств. Це є вже «заякореними» очікуваннями. Користування застосунком «Дія» й іншими додатками засвідчує зручності цифровізації. Розрахунково-інвестиційне право людини і її цифрова самореалізація чітко проявляються при дистанційному обслуговуванні у банках та інших установах. Поширюються послуги необанків – фінтехкомпаній, що пропонують окремі банківські послуги у цифровому форматі, без фізичних відділень і ліцензування.

При індивідуальному оперуванні криптоактивами у секторі DeFi обмежується фінансове посередництво у розрахунках (на противагу, наприклад, обслуговуванню клієнтів у банках), зменшуються різні трансакційні витрати, усувається зовнішній примус при прийнятті інвестиційних рішень.

Поглиблюється «цифро-обумовлена» технологічна й операційна інклюзія контрагентів фінансового сектора. Це вимагає від причетних сторін адекватної грамотності, не тільки фінансової, а й цифрової. Цифрова грамотність передбачає володіння навичками користування мінімальним набором он-лайн сервісів банків, небанків та платіжних систем (наприклад, при сплаті комуналки чи інших періодичних платежів). Важливою при цьому є інфраструктура і допуск до цифрових сервісів.

У секторі DeFi постійно присутні біфуркаційні ризики фінансових спекуляцій та обвалів. Ажіотажна капіталізація децентралізованих криптоактивів призводить до спекулятивних фінансових пірамід. З усіма аспектами ірраціонального інвестування та значною волатильністю цін. Фінансові піраміди базуються на тій фіктивній вартості, якої реально в економічній природі не існує. Ринки завжди падають, коли «розбухає» розрив у цінах і вартості активів. Нещодавні крахи криптобірж (FTX, Binance, наприклад) ставлять запитання: Чому люди довіряють свої гроші третій стороні, якщо їм це не надто потрібно? Чи примари майбутніх доходів спотворюють інвестиції і рух капіталів? Чи є криптоінвестиції ірраціональними? Хоча поняття «ірраціональності» є одним з базових біхевіористичних фінансів (Канеман, Тверські, Талер), але тут мова про психологічний і калькулятивний акселератор можливого отримання надходів. Втім, ринки часто падають значно швидше, ніж зростають.

Новий цифровий світ – це перспективи і можливість економічного життя у період поточної й поствоєнної нестабільності. Цифровізація дозволяє утримати керованим свій внутрішній фінансовий і психологічний каркас, робить людей операційно незалежними з огляду на можливості розпорядження своїми активами і часом. Саме прискорення цифрових перетворень, використання інтелектуальних заміників простої праці та послуг у всіх можливих сферах може подолати соціальне дистанціювання і пов'язані з цим «провали» у спілкуванні.

З фінансової точки зору використання переваг цифровізації більше орієнтоване на середній клас, – на тих, хто задовольнив перші потреби життєзабезпечення. Тому цифровізація фінансового сектора тісно пов'язана із соціальною політикою і підвищенням рівня життя населення.

Як і наприкінці війни минулого сторіччя, коли у 1944 р. була започаткована Бреттон-Вудська фінансова система разом з МВФ і Світовим банком, так і наразі фінансовий сектор стоїть перед кардинальними змінами. Незадовго, після перемоги, нас очікує «цифровий Бреттон-Вудс», не метафоричні, а дійсні перетворення. Новий фінансово-економічний світ формується вже зараз і стане цифровим. Операційно та інструментально більш диверсифікованим. Доступним, самовідповідальним і взаємно відповідальним.

Цифрове фінансове сьогодення і майбутнє – це маяк стратегічний, і водночас постійно ситуативний. Це фактично вибір пріоритетів і цілей цивілізації. Цей вибір психологічний, технологічний, інвестиційний, фінансовий. Відмінність у засобах (інструментах) праці й буття вирізняє сьгоднішні покоління від попередників, і формує майбутні суспільні й економічні відносини.

Міщенко Володимир Іванович**Mishchenko Volodymyr,**

д-р екон. наук, проф., завідувач сектора цифрової економіки,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8565-2686

Науменкова Світлана Валентинівна**Naumenkova Svitlana,**

д-р екон. наук, проф., професор кафедри фінансів,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-8582-6044

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНОЇ ФРАГМЕНТАЦІЇ

Загальносвітова політична та макроекономічна нестабільність, унаслідок якої відбулося порушення глобальних ланцюгів формування доданої вартості, призвела до посилення геоелекономічної фрагментації, що, в свою чергу, суттєво посилило суспільний запит на глобальну стійкість та обумовило необхідність пошуку нових підходів до забезпечення фінансової стабільності, яку, на наш погляд, сьогодні необхідно розглядати в широкому контексті політичної та макроекономічної стабільності, стабільності функціонування фінансових ринків та інститутів, а також державних і корпоративних фінансів, тобто як макрофінансову стабільність [1, с. 6].

До останнього часу в науковій літературі, а також у практиці функціонування та регулювання фінансових ринків і фінансових інститутів, відповідно до домінуючої інституційної моделі, було прийнято вважати, що забезпечення фінансової стабільності є виключною прерогативою центрального банку, який на основі використання наявних у його розпорядженні інструментів здатен виконувати цю функцію найбільш ефективно. При цьому варто зазначити те, що необхідність підтримки фінансової стабільності тісно пов'язувалась із виконанням головної функції центрального банку – забезпеченням стабільності національної грошової одиниці, а тому фінансову стабільність часто ототожнювали зі стабільністю валютного курсу та процентних ставок [2, с. 25; 3, с. 48; 5, с. 17]. Однак за такого підходу з поля зору дослідників випадає те, що коло інструментів, які використовує центральний банк у своїй діяльності, обмежене законодавчо, а тому він може забезпечити лише відносну, а не абсолютну стабільність грошової одиниці, як і валютного курсу та процентної ставки. Це, в свою чергу, обумовлено тим, що в умовах реалізації концепції монетаризму, інфляція іманентно властива економічній моделі сучасного розвитку, який часто називають інфляційним [6, с. 171].

Сьогодні забезпечення фінансової стабільності виокремлюється як самостійна функція центрального банку, яку він може реалізувати шляхом використання макропруденційної політики [8, с. 127]. Однак, світова фінансова криза 2008–2009 рр. та наступний посткризовий період продемонстрували обмеженість такого підходу, що обумовлено кількома чинниками.

По-перше, можливості центрального банку, як регулятора виключно грошово-кредитного ринку, забезпечити ефективну реалізацію макропруденційної політики виявилися дуже обмеженими через відсутність у його розпорядженні необхідних інструментів, більшість із яких зосереджена в органах управління державними фінансами.

По-друге, центральний банк, використовуючи лише власні інструменти, не може комплексно забезпечити цінову стабільність, навіть встановлюючи інфляційні таргети, а

тому його діяльність у цій сфері повинна бути узгоджена з урядом у контексті реалізації загальнодержавної антиінфляційної політики [4, с. 369; 8, с. 142].

По-третє, процентна політика центрального банку (встановлення ключової ставки) орієнтується, переважно, на забезпечення стабільності грошей та цінової стабільності, а тому слабо пов'язана із завданнями щодо підтримки економічної політики уряду.

По-четверте, реалізація концепції абсолютної незалежності центрального банку стримує механізми координації монетарної політики та бюджетно-податкової політики уряду з метою забезпечення належної підтримки економічного розвитку [3, с. 33].

У результаті впливу зазначених чинників сьогодні центральний банк практично може реалізувати концепцію фінансової стабільності лише стосовно банків і небанківських фінансових установ, які підпадають під його безпосередню регуляторну та наглядову діяльність, що ми й спостерігаємо сьогодні: за умов спаду економіки фінансові установи отримують високі та стабільні доходи. А вплив центрального банку на стимулювання економічного розвитку та забезпечення макрофінансової стабільності (з урахуванням державних і корпоративних фінансів) залишається обмеженим, що зумовлює нагальну потребу в зміні існуючої парадигми [7, с. 25; 10, с. 198].

Ключовим аспектом у розв'язанні цієї проблеми повинна бути зміна ролі та функцій центрального банку в управлінні фінансовими ринками відповідно до зміни структури фінансової системи, зокрема й державних фінансів, а також з урахуванням глобальних економічних процесів, пов'язаних із цифровими трансформаціями. На наш погляд, концепція абсолютної незалежності центрального банку вже не відповідає вимогам сучасного фінансового світу, який перебуває в стані економічної та політичної фрагментації. Сьогодні доцільно вести мову лише про автономність центрального банку в системі державного управління фінансовим ринком, а в перспективі – про обмеження його функцій регулювання грошового обігу та регулювання діяльності й наглядом за фінансовими установами.

У новій системі фінансового регулювання повинна бути суттєво підвищена роль уряду, як головного органу розроблення та реалізації макропруденційної та антиінфляційної політики, які є головними методами забезпечення макрофінансової стабільності. Можемо також припустити, що в довгостроковій перспективі після впровадження цифрових грошей центрального банку та активізації функціонування децентралізованих фінансових ринків (DeFi) центральний банк може перетворитися на своєрідну форму публічної цифрової платформи, а його функції суттєво зміняться, зокрема і як кредитора останньої інстанції. З метою пом'якшення ризиків перехідного періоду найбільш ефективним підходом може бути поступове посилення механізмів взаємодії уряду і центрального банку шляхом підвищення рівня координації монетарної та бюджетно-податкової політики, який сьогодні, навіть зважаючи на військовий стан, є низьким [9, с. 46].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що перспективи забезпечення фінансової стабільності полягають, перш за все, у подоланні політичної та макроекономічної нестабільності, обумовленої загальносвітовою системною кризою та геоекономічною фрагментацією. З метою розв'язання практичних проблем управління процесом підтримки фінансової стабільності на сучасному етапі доцільним є встановлення значення інфляційного таргету спільним рішенням уряду та центрального банку, що сприятиме посиленню взаємної відповідальності обох сторін і підвищенню ефективності управління інфляційними процесами, а також обґрунтування нових і посилення існуючих механізмів координації монетарної та бюджетно-податкової політики.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Гетерогенізація системи грошових відносин. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 7. С. 4-10.
2. Міщенко С. Удосконалення монетарної політики та регулювання фінансових систем. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 5. С. 21-27.

3. Мищенко С. В. Современные проблемы теории денег и денежного обращения : монографія. Киев : Центр наукових досліджень Національного банку України, Університет банківської справи, 2011. 230 с.
4. Міщенко С., Науменкова С., Льон І. Монетарні цикли в економіці України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 185(11). С. 363-372.
5. Науменкова С. В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины. Киев : Наукова думка, 1997. 55 с.
6. Науменкова С. В. Мищенко В. И. Влияние денежно-кредитной политики Центрального банка на стимулирование экономического роста. *Проблемы современной экономики*. 2015. Т. 54. № 2. С. 168-174.
7. Сомик А. Монетарний трансмісійний механізм в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 6. С. 24-27.
8. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. 298 с.
9. Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Ivanov V., Lysenko R. Growing discoordination between monetary and fiscal policies in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14. Is. 2. P. 40-49.
10. Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Dorofeiev D. Innovation risk management in financial institutions. *Investment Management and Financial Innovations*. 2021. Vol. 18. Is. 1. P. 190-202.

Подлесна Василина Георгіївна
Podliesna Vasylyna,

д-р екон. наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу економічної теорії

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8435-1013

ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЦИКЛІЧНИХ КРИЗ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Циклічні кризи – невід’ємний компонент розгортання соціально-економічних циклів, єдність різноманіття яких формує динаміку суспільного розвитку. Підґрунтя та наслідки розгортання циклічних криз у капіталістичній світ-системі – не тільки соціально-економічні, але й воєнно-економічні та воєнно-політичні, що обумовлює актуальність дослідження воєнно-економічних аспектів циклічних криз світової економіки.

Найбільш чітко циклоутворююча роль криз виявилась в умовах капіталістичної світ-системи, коли соціально-економічні цикли стали глобальними. Криза проявляється не тільки у економічному краху, криза – явище комплексне і породжується загостренням протиріч суспільного розвитку, передусім, інституційних. В історичній ретроспективі й сьогодні складні суспільні організми перманентно конкурували за ресурси, що гарантують переможцям у цій конкурентній боротьбі економічне та воєнно-політичне лідерство, а отже – можливість домінувати у довгостроковому періоді та успішно розвиватись. Встановлення кожної історичної форми політико-економічної системи панування закладає підґрунтя для формування, накопичення та загострення глибоких соціально-економічних, політичних, цивілізаційних протиріч, що зумовило циклічний характер воєнно-економічних процесів. Війни та економічна динаміка тісно пов’язані. З особливою силою цей взаємозв’язок виявився в умовах капіталізму, ритм циклічної динаміки якого задається кондратьєвськими циклами, з розгортанням яких скоординовані такі форми глобальних циклічних воєнно-економічних процесів як довгі воєнні цикли Дж. Голдстайна, довгі цикли світової політики Дж. Модельскі та В. Томпсона, цикли гегемонії І. Валлерстайна.

Дж. Голдстайн обґрунтував наявність десяти воєнних циклів з 1495 р. та однозначний зв’язок між воєнними піками і довгими хвилями в економіці: для дев’яти послідовних довгих хвиль до 1918 р. кожен воєнний пік припадає ближче до кінця періоду фази підйому у розгортанні довгої хвилі в економіці. Під воєнними піками слід розуміти тривалі війни з високим рівнем смертності, що закінчує серію воєн із зростанням насильства. Згідно з концепцією Дж. Голдстайна, механізм довгострокового циклічного розвитку економіки формується саме взаємодією воєн і виробництва [3].

І. Валлерстайн здобуттям гегемонії в міждержавній системі вважав ситуацію, «...коли порушується баланс у безперервному суперництві так званих «великих держав», і одна з них може нав’язувати свої правила та волю (як мінімум за допомогою використання права «вето») в економічній, політичній, воєнній, дипломатичній і навіть культурній сфері»; в історичному процесі розвитку капіталізму сформувалися три самостійні випадки гегемонії: Об’єднані Провінції (Голландія) у середині XVII століття, Сполучене Королівство (Велика Британія) у середині XIX століття та Сполучені Штати Америки у середині XX століття. Щоразу набуття гегемонії відбувалося шляхом тридцятирічної світової війни – наземної війни, що залучає (не обов’язково постійно) майже всі великі воєнні держави тієї епохи в широкомасштабні вкрай спустошливі для землі та населення зіткнення, а саме: Тридцятилітня війна 1618–1648 рр., у якій інтереси Голландії у рамках світ-економіки здобули перемогу над інтересами Габсбургів; цикл

Наполеонівських воєн 1792–1815 рр., у яких Франція була переможена Британією; Євроазіатські війни 1914–1945 рр. [1].

Під час розгортання довгих циклів світової політики, існування яких було доведено Дж. Модельскі та В. Томпсоном, певні країни (Португалія, Нідерланди, Британія, США) послідовно досягали статусу світового лідера і тривалий час виконували його роль, цей процес у теорії представлений у формі довгих циклів «накопичення досвіду», які складаються з чотирьох фаз: 1) «визначення порядку денного», 2) «побудова коаліцій», 3) «макрорішення», 4) «виконання». Глобальні війни неодноразово виконували роль «макрорішень», тобто прийняті через ці війни колективні рішення на певний час ставали обов'язковими в масштабах світової системи. Хронологія фаз «макрорішення» 4-го та 5-го довгих циклів світової політики епохи капіталізму (1792–1815 рр. та 1914–1945 рр. відповідно) [5] збігається з хронологією тридцятирічних світових воєн XVIII–XX століть, які забезпечили досягнення гегемонії Великою Британією у середині XIX століття, а США – у середині XX століття [1].

Перша циклічна криза капіталістичної економіки не локального, а всеохоплюючого характеру, розгорнулася в 1825 р., проте передумови циклічних криз сформувалися значно раніше і про їх невідворотність сигналізувала економічна криза 1815–1816 рр., що торкнулася головних галузей англійської промисловості, в першу чергу, бавовняної та вовняної промисловості, а у зв'язку з втратою замовлень скоротила виробництво металообробна промисловість, криза 1819 р. завдала ще більшої шкоди різним галузям англійської промисловості. Головною причиною цих криз було надвиробництво. Закінчення фази «тридцятирічна війна» циклу гегемонії та водночас фази «макрорішення» довгого циклу світової політики (1792–1815 рр.) зумовило зменшення поставок армії та менше завантаження промисловості. Виснажена і розорена війнами Європа не могла поглинути товари, що вироблялись Англією.

Формування, накопичення, загострення протиріч у капіталістичній світ-системі призвело до розгортання в XIX ст. – на початку XXI ст. таких масштабних економічних криз, як кризи 1825 р., 1836–1838 рр., 1857 р., 1873 р., 1893 р., 1907 р., 1914 р., 1920–1922 рр., Велика депресія – 1929–1933 рр., 1957 р., 1973 р., 1987 р., 1997 р., з 2008-го р. – багатоетапна світова економічна криза.

У ході розгортання фази «тридцятирічна війна» циклу гегемонії, в якому лідером капіталістичної світ-системи стали США, і водночас фази «макрорішення» 5-го довгого циклу світової політики епохи капіталізму (1914–1945 рр.) відбулися глибокі трансформації глобальної геополітичної системи – сформувався біполярний світ (1945–1989 рр.), а новий гегемон капіталістичної світ-системи подолав найглибшу у XX ст. економічну кризу (Велика депресія) багато в чому завдяки політиці воєнного кейнсіанства.

Впровадження воєнного кейнсіанства на практиці дозволяє за рахунок військових витрат держави створити умови для зростання доходів громадян, податкових надходжень та ресурсів фінансування нових військових витрат [2]. Воєнне кейнсіанство та соціальне кейнсіанство, індикативне планування, втілення в тій чи іншій мірі на практиці теорії соціально орієнтованого ринкового господарства після Другої світової війни дозволили уникнути повоєнної кризи та забезпечили розвиненим західним країнам «славне тридцятиліття» (1946–1975 рр.) – період високих темпів економічного зростання і значного підвищення соціальних стандартів життя.

Воєнне кейнсіанство застосовувалося вже під час Другої світової війни і дотепер активно використовується провідними країнами світ-системи для подолання глибоких циклічних криз економіки. Комерціалізація та індустріалізація війни є невід'ємною компонентою розвитку капіталістичної економіки. Мілітаризація економіки, суспільного життя, суспільної свідомості – досить ефективні інструменти реалізації мобілізаційного сценарію подолання глибоких циклічних криз капіталістичної економіки, але при цьому вони формують підґрунтя протиріч та диспропорцій суспільного відтворення, деструкцій суспільної свідомості, які у довгостроковій перспективі призводять до ще глибших криз,

тобто милітаризація у довгостроковій перспективі дестабілізує суспільство і є фактором, що генерує циклічні кризи.

Милітаризація внутрішньо притаманна капіталістичній економіці. На думку Дж. Аррігі, комерціалізація війни та безперервна гонка озброєнь були характерною рисою західного шляху розвитку капіталістичного виробництва від самого його початку в італійських містах-державках [2]. В. Макніл, маючи на увазі півтора століття перед промисловою революцією, вважав, що Європа вступила в цикл, що саморозгортається, коли її військові структури підтримували економічну і політичну експансію і самі військові структури цією експансією підтримувалися [4]. Саме індустріалізація війни надала нового могутнього імпульсу циклу, що саморозгортається, за якого європейський милітаризм підтримував економічну і політичну експансію і сам нею підтримувався [2]. Сьогодні у розвитку капіталістичної світ-системи склалися умови для розгортання нового циклу милітаризації економіки та суспільства, що відповідає логіці розгортання кризово-милітаристичних фаз глобальних воєнно-економічних циклів, у першу чергу фази «макрорішення» шостого довгого циклу світової політики капіталістичної епохи, що повинна, згідно прогнозів Дж. Модельскі, розпочатися у 2026 році.

Враховуючи, що кризово-милітаристичні фази глобальних воєнно-економічних циклів за сучасного рівня розвитку військових технологій, у першу чергу зброї масового знищення, ставлять під загрозу існування людської цивілізації в цілому, провідні актори сучасної геополітики повинні виробити інституційні механізми немилітаристичного подолання сучасної кризи світової економіки, а також вирішення загострених геополітичних протиріч, і протиріч, що загострилися у середовищі глобального панівного класу.

Список використаних джерел:

1. Валлерстайн І. Три окремі випадки гегемонії в історії капіталістичної світ-економіки. 2003. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/vall_tri.php
2. Arrighi G. Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century. VERSO. London : New York, 2007. URL: <http://digamo.free.fr/adambeijing.pdf>
3. Goldstein J. S. Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age. New Haven : Yale University Press, 1988. URL: <http://www.joshuagoldstein.com/jgcyc11.pdf/>
4. McNeill W. The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000. Chicago : The University of Chicago Press, 1982.
5. Modelski G. The Evolution of Global Politics. *Journal of World-Systems Research*. 1995. Vol. 1. № 7. P. 53-93.

РАДА НБУ ЯК ІНСТИТУТ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУВЕРЕННОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Питання суверенної грошово-кредитної політики та інституційної незалежності центрального банку досліджують такі іноземні та вітчизняні вчені як Ф. Мішкін, Г. Колодко, М. Фрідман, В. Геець, А. Гриценко, Б. Данилишин, А. Дробязко, І. Д'яконова, Я. Жаліло, С. Кораблін, Т. Кричевська, В. Корнєєв, В. Міщенко, А. Мороз, Л. Примостка, М. Пуховкіна, В. Рашкован, М. Савлук, Т. Унковська, В. Шапран, В. Фурман, О. Яременко та інші.

Багато уваги у своїх книгах, монографіях, статтях приділяв цій проблематиці А. Гальчинський, як видатний науковець у сфері економіки та теорії грошей [1], так під час перебування на посаді голови Ради Національного банку України першого скликання, а потім і в наукових публікаціях, дискусіях та інтерв'ю наступних років.

Дуальній природі інституту незалежності центрального банку досі недостатньо приділялося уваги. Основним специфічним інституційним протиріччям незалежності Національного банку України як центрального банку є те, що, на відміну від більшості центробанків, де переважає зовнішній аспект пропорції «залежност-незалежності» у парі взаємодії акторів ЦБ-уряд, у Національному банку переважає внутрішній аспект таких протиріччя у парі акторів «Рада НБУ-Правління НБУ».

Історично, першим та єдиним керівним органом Національного банку було Правління НБУ з моменту створення НБУ ще при радянській владі згідно ст. 10 Закону УРСР «Про банки та банківську діяльність» від 20.03.1991 р. [2]. НБУ був підзвітний Верховній Раді УРСР та мав право законодавчої ініціативи. Голови НБУ як окремого інституту монетарної влади ще не було. Був Голова Правління НБУ, який призначався ВР УРСР, а його заступники та члени Правління – Президією ВР УРСР. Таким чином, у перехідний період набуття незалежності законодавець брав створений центробанк держави де-факто під свій повний контроль. Далі інституційно голова НБУ виокремився від Правління Нацбанку, та фактично став більш впливовим та незалежним. У період до прийняття Конституції України наглядового органу у НБУ не було, фактично незалежність органу монетарної влади була надмірною.

Це призвело у другій половині 1990-х років до відомого гучного міжнародного скандалу із резервами НБУ, створення наприкінці 1998 р. Верховною Радою так званої «Комісії Суслова» [3], та винесення обвинувачувального кримінального вироку у 2003 р. першому заступнику голови Правління НБУ В. Бондарю [4].

Особливості трансформації першого рівня банківської системи України потребували дещо інших інституційних рішень, ніж класичні приклади незалежності центральних банків, зведені М. Пуховкіною [5] та описані Ф. Мішкіним [6].

Тому, за словами народних депутатів-членів Конституційної комісії, при розробці та прийнятті Конституції України 28.06.1996 р. було прийнято рішення щодо створення в НБУ додаткового керівного монетарного та наглядового органу – Ради Національного банку України, двом повноваженням якої присвячено окрему статтю **100**.

Частина 1. «Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Частина 2. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом. [7].»

Але, незважаючи на вимоги Конституції, яка має пряму дію, таке формулювання частини 2 статті 100 – призвело до невиконання Конституції й до прийняття профільного Закону «Про Національний банк» – Раду НБУ. І з червня 1996 р. до жовтня 1999 р. Раду НБУ не було сформовано.

Згідно Закону України «Про Національний банк» у першій редакції від 20.05.1999 р. Рада НБУ мала суттєві реальні повноваження, у перший склад Ради із 14 осіб увійшли політичні та банківські «важковаговики» – народні депутати, міністри, банкіри та представники АП Президента України, обрані на 7 років. Рада НБУ мала право відкладального вето на рішення Правління, можливість застосування якого достатньо сильно вирівнювало силу акторів у парі «Рада-Правління». Далі відбувалися численні законодавчі зміни повноважень, формування та принципів функціонування Ради НБУ, з основним трендом, що Рада НБУ втрачала інституційну силу, а голова та Правління НБУ – нарощували.

Був період у 2015–2016 рр. – інституційний монетарний глухий кут через відсутність майже 2 роки Ради НБУ як інституту, коли Рада НБУ взагалі не була сформована після того як у попереднього складу скінчилися повноваження, а нових членів Ради не було призначено. Фактично Правління НБУ неконституційно перебрало на себе повноваження Ради НБУ, навіть «Основи грошово-кредитної політики на 2016 рік» були розроблені та затверджені Правлінням НБУ, яке не мало на це повноважень.

Як тоді відмічав А. Гальчинський: «Основи монетарної політики, які обґрунтовуються і контролюються Радою, це не тільки її загальні принципи, а й конкретні параметри: граничні показники інфляції, емісії, рефінансування. Крім цього, Рада затверджує та контролює кошторис доходів і витрат банку, відрахування до бюджету, регламентує внутрішній аудит, дає згоду на найважливіші кадрові призначення» [8]. За словами А. Гальчинського, Рада НБУ, по суті, представляє одну з ланок управління НБУ. «Якщо комусь не подобається така структура управління, яку свого часу було підтримано й МВФ, то необхідно ініціювати відповідні зміни до Конституції. Інакше блокування Ради уподібнюється управлінському рекету» [8].

Але й обрання нового складу Ради НБУ у 2016 р. не вирішило конфлікт щодо суверенності у проведенні монетарної політики між Правлінням та Радою Нацбанку. Зміни до Конституції не були внесені, але до Закону «Про НБУ» були «продавлені» через Верховну Раду чергові зміни, що, фактично, звели монетарну владу Ради НБУ до мінімуму. І ми діалектично повернулися до стану «Безрадя в НБУ», коли формально Рада в НБУ є, але фактично Правління НБУ не має над собою належного та професійного контролю.

За висловом Б. Данилишина: «Фетишизація» незалежності призвела до перетворення Національного банку на «державу в державі», яка володіє власним суверенітетом по відношенню до інших органів державної влади та суспільства» [9]. Після закінчення строків повноважень тепер за законом члени Ради продовжують виконувати свої повноваження, але у 2023 р. знову не обрано нового Голову НБУ після закінчення другого терміну перебування Б. Данилишина на цій посаді. Повний склад Ради досі не сформовано. Ще будучи на посаді Голови Ради НБУ, Б. Данилишин підкреслював, що «незалежність Національного банку – це незалежність політики, а не окремих осіб за фасадом незалежності інституції» [9]. Він був упевнений, що новий етап розвитку центрального банкінгу в Україні принесе якісні зміни у політиці Національного банку.

Щодо зовнішньої незалежності НБУ від уряду протягом більш ніж двох десятиріч у Раді НБУ існує два парадигмальних підходи.

Перший – ліберальний, якого довгі роки притримувався А. Гальчинський, який при цьому відмічав «якщо інфляція має не тільки грошову природу, то суб'єктом таргетування не може бути лише НБУ. І в цьому питанні необхідна дієва координація зусиль банку та

уряду. Необхідна реальна зацікавленість уряду та НБУ в істотному зниженні інфляції. *Доти, доки інфляційний податок залишатиметься одним із найважливіших факторів вирішення фіскальних проблем, будь-які розмірковування про дієвість політики таргетування залишатимуться суто декларативними»* [8].

Другий – державницький, представником якого є Б. Данилишин, який вважав, що «ситуація з незалежністю Нацбанку, якщо виходити з визнаних міжнародним науковим співтовариством критеріїв, йде дуже непогано. З одного боку, потрібно розуміти, що незалежність НБУ не може замінити розумну економічну політику або бюджетну дисципліну. З іншого – незалежність Нацбанку не повинна трансформуватися в якусь єдино важливу самоціль» [10]. Якщо після війни не будуть ухвалені законопроекти щодо певної «націоналізації НБУ», і розвороту його від «речі в собі» – від виконання тільки зовнішнього мандату, то буде дуже погано. Як ми робили висновки раніше, «Це вже привело до того, що до внутрішньому мандату – боротьбі з безробіттям і економічному зростанню – Нацбанк навіть не торкається. Якщо ми не змінимо мандат регулятора, у нас продовжиться тренд на несуттєве зростання» [11].

Істина, як завжди, є посередині, й ефективність суверенної монетарної політики та дієвий баланс повноважень Ради та Правління НБУ є метою подальших наукових розвідок, що будуть у багатьох аспектах базуватися на науковій спадщині та ідеях А. Гальчинського – видатного українського науковця, державного діяча та першого голови Ради НБУ.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Теорія грошей : навч.-метод. посіб. 4-те вид., змінене і доп. Київ : Основи, 2001. 412 с.
2. Про банки та банківську діяльність : Закон УРСР від 20.03.1991 р. № 872-ХІІ. Втратив чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12/ed19910320#Text>.
3. Постанова «Про склад Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України по перевірці діяльності Національного банку України : Постанова ВР України від 03.11.1998 р. № 217-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-14#Text>.
4. Печерський суд Києва засудив колишнього першого заступника голови Національного Банку України Володимира Бондаря до п'яти років позбавлення волі. 13 травня 2003. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/903250.html>
5. Пуховкіна М. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 183-189.
6. Мишкін Ф., Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. Пер. з англ. Київ : Основи, 1999. 963 с.
7. Конституція України. Ст. 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Гальчинський А. У провалах економічної політики лєвова частка провини НБУ. *Дзеркало тижня*. 25.03.2016. <https://zn.ua/ukr/macrolevel/anatolij-galchinskiy-u-provalah-ekonomichnoyi-politiki-levova-chastka-provini-nbu-.html>
9. Данилишин Б. Про незалежність НБУ. *LB*. 16.07.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/461963_pro_nezalezhnist_nbu.html
10. Данилишин Б. Для чого потрібна незалежність НБУ. *NV*. 03.08.2017. <https://nv.ua/ukr/opinion/dlja-chogo-potribna-nezalezhnist-nbu-1600081.html>
11. Прозоров Ю. Як нам рєнаціоналізувати Нацбанк. *LB*. 5 грудня 2016. URL: https://lb.ua/blog/yutir_prozorov/352561_renatsionalizirovat.html

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Бистряков Ігор Костянтинович**Bystryakov Igor,**

д-р екон. наук, проф., завідувач відділу методології сталого розвитку

Інституту демографії та проблем якості життя НАНУ,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6482-7099

Клиновий Дмитро Віталійович**Klynovyi Dmytro,**

канд. екон. н., старший наук. співробітник, доцент, провідний наук. співробітник

відділу методології сталого розвитку

Інституту демографії та проблем якості життя НАНУ,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-3034-8097

Петровська Ірина Олегівна**Petrov`ska Iryna,**

канд. екон. наук, старший наук. співробітник, доцент, завідувачка кафедри індустрії

гостинності та сталого розвитку Таврійського національного університету

імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2716-1990

МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ РЕКОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Проблематика забезпечення належного функціонування об'єктів критичної інфраструктури у воєнний та повоєнний час тісно пов'язана із фінансовим забезпеченням її реконструктивного розвитку. При цьому реконструктивний розвиток фахівцями визначається як такий тип розвитку, який полягає у поєднанні докорінної перебудови несучих конструкцій соціально-економічної системи, з відновленням власної ідентичності та господарської суб'єктності України, на засадах соціальної справедливості, що може відбуватися як в умовах економічного зростання, так і за нульових, і навіть від'ємних темпів зростання економіки [1, с. 10].

Насамперед поняття реконструктивного розвитку пов'язується із інфраструктурною складовою національного господарства, у першу чергу – з критичною інфраструктурою, оскільки саме вона відіграє ключову роль у створенні необхідних умов для функціонування не тільки базових галузей виробництва, але й соціальної сфери, що на пряму кореспондується із парадигмою досягнення соціальної справедливості та високої якості життя.

Термін «критична інфраструктура» зазвичай охоплює об'єкти, критично важливі для соціальної та економічної сфери держави, її обороноздатності та національної безпеки. Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 р. № 1882-IX [2] визначає її як об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.

Ключовими стратегічними факторами забезпечення сталості функціонування критичної інфраструктури у воєнний та післявоєнний періоди можна визначити:

по-перше: забезпечення її захисту, який має реалізовуватися відповідними уповноваженими органами таким чином, щоб вона ефективно й фахово функціонувала в умовах воєнного часу, швидко і якісно забезпечувалось би відновлення її функціонування у випадку пошкоджень;

по-друге: створення високоефективної просторової системи інформаційної підтримки сталого функціонування критичної інфраструктури, орієнтованої на поточне та альярмове визначення критичних потреб населення і виробництв, викликаних чинниками воєнного характеру;

по-третє: формування національної інтегрованої системи полісуб'єктного управління критичною інфраструктурою, яка залучатиме органи публічної влади, населення та бізнес-структури до вирішення завдань сталого функціонування її об'єктів у воєнний та повоєнний час, на основі принципів публічно-приватного партнерства;

по-четверте: забезпечення сталого фінансування критичної інфраструктури шляхом формування відповідних джерел, обсягів, механізмів, інструментів та логістичних каналів спрямування фінансових ресурсів на потреби функціонування об'єктів критичної інфраструктури, з урахуванням необхідності створення резервних накопичень для термінових непередбачуваних витрат на відновлення їх функціонування у випадку виведення з ладу, руйнування тощо внаслідок бойових дій, а також з урахуванням відновлювальних витрат у післявоєнний період.

В умовах воєнного часу та післявоєнного реконструктивного відновлення економіки країни, необхідно відповідним чином організувати фінансову діяльність із забезпечення відновлення критичної інфраструктури, яка зазнала пошкодження, руйнування, тимчасового вилучення з господарського обігу або іншого негативного впливу в результаті бойових дій. Тобто необхідно забезпечити стале функціонування національного господарства, в умовах відповідних загроз і викликів, шляхом оптимального використання ресурсів, засобів, методів і форм фінансування, для забезпечення якнайскорішого і найбільш ефективного поновлення функцій об'єктів критичної інфраструктури в системі управління економікою. В організації такої діяльності провідною є роль як центральних органів влади, так і органів місцевого самоврядування, насамперед створеної 12 липня 2022 р. Державної служби захисту критичної інфраструктури та забезпечення національної системи стійкості України (ДСЗКІ).

У законодавстві про критичну інфраструктуру визначено, що джерелами фінансування робіт і заходів із забезпечення захисту критичної інфраструктури є кошти Державного і місцевих бюджетів, власні кошти операторів критичної інфраструктури, кредити банків, кошти міжнародної технічної допомоги та інші джерела, не заборонені законодавством. Проте, в умовах воєнного часу зростає роль держави у фінансовому забезпеченні закладів критичної інфраструктури. Перспективним напрямом у забезпеченні сталого фінансування об'єктів критичної інфраструктури є розширення та модернізація допустимих методів фінансування інфраструктурних проєктів (акціонування, венчурне фінансування, кредитне фінансування, змішане (дольове) фінансування), організація концесій та інших форматів публічно-приватного партнерства. Проте, на сьогодні в Україні можливості фінансування заходів із забезпечення сталого функціонування об'єктів критичної інфраструктури та їх відновлення, в разі пошкодження через бойові дії, є обмеженими, насамперед – через брак коштів у системі державних та місцевих фінансів, що вимагає використання механізмів публічно-приватного партнерства.

Виходячи зі сказаного, стратегічна схема організації механізму сталого фінансування, для забезпечення сталого функціонування інфраструктури на перспективу, має виглядати таким чином, що етапи масштабного відновлення територій, перебудови та інвестування в розбудову національних інфраструктурних проєктів, які вимагають найбільших фінансових коштів, мають забезпечуватися грантовими ресурсами міжнародних фінансових інституцій, коштами, стягнутими в якості репарацій, та коштами від перезапуску національних механізмів з реалізації програм публічно-приватного партнерства. Для альярмових видатків на відновлення функціонування найважливіших для життєдіяльності конкретних громад і окремих населених пунктів інфраструктурних об'єктів, а також найважливіших інфраструктурних об'єктів загальнонаціонального значення, мають використовуватися кошти з бюджету України, включаючи зарезервовані з цією метою, у відповідних фондах,

фінансові ресурси. У цій схемі основною установою, призначеною для фінансування першочергових видатків на відновлення інфраструктурних об'єктів на сьогодні є Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури (англ. Destroyed Property and Infrastructure Restoration Fund). Порядок використання коштів з рахунка «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури» затверджено Постановою КМУ «Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури» від 29 липня 2022 р. № 879 [3].

Більш довгостроковою метою України має стати побудова конкурентної економіки в межах Європейського Союзу та набуття статусу одного із потужних регіонів залучення інвестицій на наступні десятиліття. З нашої точки зору, це може бути забезпечено шляхом створення та наповнення потужного спеціального фонду фінансування реконструктивного розвитку України, організованого за міжнародною участю. Подібний фонд міг би функціонувати, наприклад, за принципом хедж-фонду (англ. hedge fund) й акумулювати активи акредитованих інвесторів з потужними капіталами для професійного управління активами – інвестування в привабливі й доходні проекти реконструктивного розвитку національної економіки. У забезпеченні сталого фінансування для відновлення та розвитку критичної інфраструктури має широко застосовуватися механізм ранжування, конкурсний та аукціонний підходи до відбору інвестиційних пропозицій.

Висновок. У якості висновку зазначимо, що основним форматом організації фінансування для забезпечення сталого функціонування критичної інфраструктури в середньостроковому і довгостроковому періодах має стати проектний формат і кошти на реалізацію подібних проектів надходитимуть, в основному, у вигляді міжнародної допомоги урядових, а також неурядових організацій. Для негайного відновлення функціонування критичної інфраструктури основним форматом залишиться прискорене і спрощене фінансування поточних робіт з відновлення діяльності об'єктів критичної інфраструктури, яке відбуватиметься за спеціальною процедурою, відповідно до діючого законодавства. Джерелом таких видатків буде у воєнний час переважно резервний фонд Кабміну України, а також Фонд відновлення та трансформації економіки, Гуманітарний фонд, а насамперед – Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури. У післявоєнний період у цьому процесі зростатиме роль Фонду відновлення та трансформації економіки, з якого фінансуватимуться й структурні перетворення Зеленого переходу, відповідні вимогам 4-ї промислової революції.

Список використаних джерел:

1. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість : монографічний збірник / за ред. Гейця В. М., Гриценка А. А. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2016. 240 с.

2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

3. Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури : Постанова КМУ від 29 липня 2022 р. № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2022-п#Text>

Болгов Владислав Євгенович**Bolhov Vladyslav,**

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики

Державного торговельно-економічного університету,

м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0631-302X

Харечко Іван Володимирович**Kharechko Ivan,**

студент факультету міжнародної торгівлі та права

Державного торговельно-економічного університету,

м. Київ, Україна

ЗАХОДИ ПО ВІДНОВЛЕННЮ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ СТІЙКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день перед Україною та її народом стоять завдання не тільки перемогти у війні та повернути деокуповані території, а й розробити якісний план відновлення промисловості та економіки. Стійкий економічний розвиток є неможливим без потенціалу виробництва, оскільки саме набутий обсяг потенціалу та можливості його використання виступають найбільш ефективним базисом для розвитку та отримання прибутку підприємства [1].

В умовах війни вкрай важливим є забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської й фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України. Для цього потрібна мобілізація всіх ресурсів економіки [1].

Верховна Рада України зазначила, що задля забезпечення належної відсічі широкомасштабній збройній агресії Росії та безперебійного функціонування системи державних фінансів в умовах воєнного стану Національний банк може надавати підтримку Державному бюджету шляхом купівлі цінних паперів уряду України. Усвідомлюючи потенційні ризики монетизації дефіциту Державного бюджету, Національний банк фінансуватиме лише необхідні видатки уряду в максимально обмежених обсягах та лише шляхом купівлі цінних паперів уряду на первинному ринку [1].

Зрозуміло, що така політика призводить до значного збільшення державного боргу, а він, у свою чергу, дає свої неприємні наслідки, як витіснення інвестицій. Але варто розуміти, що пріоритет української економіки зараз не поступове зростання, а максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури.

Відновлення економіки, створення нових можливостей для бізнесу та промисловості потребуватимуть розв'язання як старих, так і нових проблем.

Для вирішення цього завдання уряд має зосередитися на таких питаннях [2].

1. Ринкове стимулювання (програма державних закупівель може закрити нагальні потреби держави, а також підтримати українські МСП. Створення та модернізація транспортних шляхів полегшить ведення бізнесу).

2. Доступ до фінансування (варто розширити державну програму доступних кредитів «5-7-9 %» та залучити приватні прямі іноземні інвестиції. Дієвим способом стимулювання інвестицій може бути підтримка з боку ЄС у вигляді впровадження та стимулювання різноманітних кампаній, наприклад, спільних фондів спільного інвестування та гарантій).

Варто ще зазначити такі заходи [3]:

- страхування воєнних ризиків;
- реформування податків (зниження податків та спрощення їх адміністрування);

- реформування захисту прав власності, судової системи та боротьби з корупцією;
- відновлення інфраструктури.

Пріоритети післявоєнних реформ ґрунтуються на таких загальних цілях[2].

1. Забезпечення стрімкого відновлення банківського сектора (швидке вирішення проблеми непрацюючих кредитів та рекапіталізація деяких банків).

2. Більше ринкового фінансування (одразу після закінчення війни необхідно відновити комерційний та ринковий розподіл ресурсів. Також існуватиме необхідність приватизації державних банків).

3. Стимулювання внутрішніх інвестицій та спрощення механізмів інвестування.

Для збільшення обсягів ринкового кредитування слід розпочати планування приватизації державних банків, можливо, шляхом їх продажу іноземним інвесторам, які мають довгостроковий інтерес до України [1].

Хоча війна продовжується, варто розуміти, що потрібно робити після перемоги України у війні, аби відновити економіку та інфраструктуру. Через те, що Україна економічно виснажена, задля швидкого відновлення та подальшого розвитку потрібно буде приваблювати іноземних інвесторів вигідними кредитними умовами, нижчими податками та, що дуже важливо, відкритими й простими правилами ведення господарської діяльності, що мають забезпечити подолання корупції й реформа судової влади.

Список використаних джерел:

1. Городніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. Відбудова України: принципи та політика Centre for Economic Policy Research. 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf

2. Рада Національного банку України ухвалила Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-natsionalnogo-banku-ukrayini-uhvalila-osnovni-zasadi-groshovo-kreditnoyi-politiki-na-period-voyennogo-stanu>

3. Болгов В. Є. Соціологічні аспекти економіки в умовах війни, виклики та можливості для України. *Вісник науки та освіти*. Серія «Соціологія». 2022 р. № 3(3). С. 258-268.

«ЗЕЛЕНИЙ» ВОДЕНЬ ТА ПІАРШОРИНГ – ІНВЕСТИЦІЙНІ МАЯКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Актуальна ситуація існування соціального та економічного простору Україні має дуалістичний характер: з одного боку, наявні деструктивні процеси внаслідок військових дій, а з другого – можливими та необхідними для подальшого розвитку стають такі сценарії, реалізація яких раніше розглядалася як лише потенціальний горизонт розвитку. Ексклюзивність ситуації вимагає нестандартних підходів до визначення трендів повоєнного розвитку з метою отримання синергетичного ефекту з огляду на масштабні економічні, фінансові та людські втрати країни.

У межах повоєнного відновлення Україні доведеться відбудувувати не тільки деякі міста, а й деякі галузі промисловості практично з нуля. Важливо, щоб ця відбудова була якісним перетворенням, інноваційною модернізацією. Вкрай необхідною є необхідність дослідження потенційних можливостей у регіонах країни для того, щоб пропонувати їх зовнішнім інвесторам у якості інвестиційних маяків, безперечно, враховуючи тренди сучасного розвитку та фокус уваги майбутніх країн-донорів.

Одним із основних трендів для ЄС зараз є стратегічний план Green Deal [1]. Декарбонізація, мінімізація вуглецевих викидів, перехід на альтернативні джерела енергії – центральні елементи Green Deal, що стануть базисом для низки фундаментальних трансформаційних переходів, заходів з нормативної адаптації, запровадження протекційних механізмів.

Слід зазначити, що водень (H_2) як потенційна альтернатива доступного та екологічного пального не є ноу-хау ХХІ століття. Кілька техногенних аварій початку ХХ століття завершили «водневий хайп» разом із практично повним припиненням його використання у якості екологічного палива. Але, катастрофічні кліматичні зміни та нові технології відродили інтерес до цього газу. Дехто навіть називає його ключем до «декарбонізації світової економіки» та «кліматичної нейтральності». Європа переходить до декарбонізованої енергетичної системи і водень – це один із найкращих варіантів масштабної декарбонізації ряду секторів: транспорт, промисловість та будівництво. Воднева дорожня карта Європи, прийнята у 2019 р., передбачає зменшити викиди CO_2 на 560 мегатонн та витратити на це мільярди євро відповідно [2]. Причому, Україна у цих планах фігурує як партнер для виробництва водню.

Але, по-перше, на цьому переваги водню не вичерпуються. Його можна використовувати і як засіб накопичення зайвої електроенергії з відновлюваних джерел, коли її виробництво перевищує попит, – тоді він стає свого роду акумулятором. Тобто, водень може розв'язати одразу дві проблеми – шкідливі викиди та важкість «консервації» енергії з відновлюваних джерел.

А по-друге, стислий газоподібний водень, відповідно до останніх напрямів досліджень, можна вигідно зберігати у підземних соляних печерах. За даними Hydrogen Europe Industry Board, зберігання водневої енергії в соляних кімнатах є щонайменше в сто разів дешевшим, ніж зберігання електроенергії у сховищі енергії [3]. І тут, якнайкраще, можна пропонувати для західних інвесторів потенціал соляних шахт та печер старопромислових регіонів України (Донецької, Запорізької та Дніпропетровської

областей). Використання ж газотранспортної системи (ГТС) України дає можливість його ефективного транспортування (табл. 1).

Таблиця 1.

Загальна технічна характеристика ГТС України

Довжина газопроводів	38,9 тис. км
Довжина магістральних трубопроводів	22,2 тис. км
Пропускна здатність на вході	288 млрд куб. м на рік
Пропускна здатність на виході	178,5 млрд куб. м на рік
Пропускна спроможність на виході до ЄС	146 млрд куб. м на рік
Кількість газотранспортних одиниць	702 шт.
Кількість компресорних станцій	72 шт.
Електрична потужність компресорних станцій	5448,0 МВт

Джерело: [4].

Водночас, за даними, розрахованими Інститутом джерел відновлювальної енергетики (далі – ІВЕ) України, (табл. 2), орієнтовний прогноз виробництва «зеленої» електроенергії та водню перевищує розрахунки схваленої до війни Енергетичної стратегії України на період до 2035 року.

Таблиця 2.

Орієнтовний прогноз виробництва «зеленої» енергії та водню

Рік		2025	2030	2035
Енергетична стратегія	млрд кВт год	12	18	25
	H ₂ (млрд нм ³)	0,6	0,9	1,2
Розрахунки ІВЕ	млрд кВт год	21,6	35,5	52,5
	H ₂ (млрд нм ³)	1,1	1,8	2,6

Джерело: [5,6].

Загалом, Україна може виробляти понад 500 млрд кубометрів зеленого водню на рік. Цього вистачить і на внутрішні потреби, і на експорт. Розподіл потенційного середньорічного виробництва «зеленого» водню, за даними ІВЕ, має наступний вигляд (рис. 1).

Відповідно до технологічного регламенту галузі, зберігання водню – ключовий компонент у забезпеченні воднем. Вибір найбільш відповідної технології зберігання – це збалансоване рішення між кількістю водню, його зберіганням (наприклад, розмір ємності) і використанням енергії. Як зазначалося вище, соляні печери вважаються найбільш придатним сховищем для водню і регіони південного сходу України, а це Донецька, Запорізька та Дніпропетровська області, володіють потенціалом таких печер та шахт промислового призначення.

Так, м. Енергодар (Запорізька область), м. Соледар (Донецька область), м. Обухівка (Дніпропетровська область), а також, міста на Закарпатті мають об'єкти промислової інфраструктури, які до початку бойових дій активно використовувалися у якості соляних копалень, а значить, за наявності інвестицій, можуть бути відновлені у повоєнному розвитку для використання у циклі водневої інфраструктури. Цілком ймовірним та актуальним «на вже» в такому разі є розробка для реалізації в енергетичній галузі України водневого проєкту повного циклу – від виробництва водню та його похідних (наприклад, аміаку), його транспортування та зберігання.

Список використаних джерел:

1. European Comission. A European Green Deal, 2019. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en .
2. Hydrogen Council. 2020. «Path to Hydrogen Competitiveness – A Cost Perspective». Hydrogen Council report, Brussels, January 20.
3. Global Hydrogen Review 2023. URL: <https://www.iea.org/reports/global-hydrogen-review-2023>
4. Газотранспортна система України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Газотранспортна_система_України.
5. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України / за заг. ред. С. О. Кудрі. Київ : Інститут відновлюваної енергетики НАН України, 2020. 82 с
6. RENA. 2019. Hydrogen: A Renewable Energy Perspective : Report prepared for the 2nd Hydrogen Energy Ministerial Meeting in Tokyo, Japan. September. International Renewable Energy. Agency Abu Dhabi.

Гречана Світлана Іванівна
Hrechana Svitlana,

канд. екон. наук, доц., старший наук. співробітник,
ДУ «Інститут економіко-правових
досліджень ім. В. К. Макутова НАН України»,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4669-3258

ЕФЕКТИВНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Ефективність є однією з основних категорій ринкової економіки та найпоширенішою оціночною ознакою діяльності будь-якої складної системи. Вона виступає одним із критеріїв успішної життєдіяльності країни та її регіонів, а також підґрунтям для планування їх подальшого плідного розвитку. Тим більше актуалізується сьогодні використання ефективності як базису при розробці комплексних планів відновлення територій, що зазнали руйнівного впливу збройної агресії Росії проти України, в умовах значної нестачі коштів на їх реалізацію.

Грунтуючись на цій вимозі, відновлення постраждалих регіонів та територій можна буде вважати ефективним, якщо немає інших використаних на його реалізацію ресурсів, які принесли б більшу вигоду чи корисність території. Відновлення буде неефективним, якщо витрати з метою його здійснення перевищать вигоди реалізації таких планів, або коли можна продемонструвати, що ресурси, ймовірно, могли бути використані для досягнення більшої користі чи вигоди.

Оскільки війна досі триває, здійснювати повноцінне комплексне відновлення, а саме: відбудову з метою забезпечення реальних потреб життєдіяльності території на майбутнє, замість відновлення всього того, що було в минулому та пошкоджено чи зруйновано, є майже нереальною задачею. Однак, воно як ніколи потрібне, оскільки «Україна сьогодні має шанс створити нову, забезпечену, успішну країну, але її шлях відбудови буде унікальним» [1]. Тому, вже через лічені тижні після деокупації перших територій в Україні стартувало точкове відновлення, спрямоване на закриття найнагальніших потреб мешканців громад, якими опікувались, у першу чергу, місцеві мешканці та волонтери за підтримки органів місцевого самоврядування.

Уже пізніше держава почала робити певні керівні кроки задля початку процесу масштабного відновлення, прийнявши низку законодавчих актів та створивши певні фонди, агенції чи організації. Фонд ліквідації наслідків збройної агресії отримав бюджетне фінансування та затверджений порядок використання коштів за напрямками: будівництво або придбання житла замість знищеного, відбудова громадських будівель та об'єктів критичної інфраструктури, закупівля транспорту для потреб шкіл, лікарень і комунальників. Державне агентство відновлення спрямовує свою діяльність на забезпечення відновлення електропостачання, логістики, подачі води територіям, що постраждали від руйнування Каховської дамби, тощо. Заснований за сприяння ООН Фонд відновлення громади обрав громади для впровадження пілотного проєкту з упровадження комплексного підходу до їх відновлення.

Загалом же міжнародні експерти не тільки не розділяють ролі головних стейкхолдерів відновлення – держави та громадян (через представництво органів місцевого самоврядування), але й поєднують їх через співпрацю та посилення комунікації. «Правильним рішенням є відбудова, ініційована на місцевому рівні...», але «...для успішного відновлення необхідно поєднувати масштабні проєкти національного та регіонального значення з невеликими місцевими проєктами» [2].

Крім того, для забезпечення належного планування відновлення громад, держава розробила та законодавчо запровадила певний нормативно-правовий та методичний контент, який регулює головні питання планування відбудови. І хоча його зміст та поточні вимоги все збільшуються за обсягом, потребуючи вже на старті впорядкування та спрощення, громади мають можливість починати розробку програм комплексного відновлення. На державному рівні світовій спільноті вже було представлено комплексний План відновлення України на конференціях у Лугано в 2022 р. та Лондоні в 2023 р. І хоча він досі офіційно не затверджений, на його візію вже можна орієнтуватися.

Але, будь-які плани та проекти відбудови, мають бути підкріплені відповідними фінансовими ресурсами, що потребує не тільки нормативного та фахового підходу до планування, але й широкої партисипації. На цьому етапі не можна обійтись без чіткої комунікації та підтримки всіх стейкхолдерів, включаючи медіа, які, на думку деяких експертів, є «критичною інфраструктурою» процесу відновлення на місцях [3].

Отже, визначивши ключових гравців не тільки в процесах планування, але й в ході поточного (точкового) та майбутнього (повоєнного) відновлення територій, слід звернути особливу увагу на виклики, які можуть завадити як виконанню стейкхолдерами своїх функцій, так і досягненню ефективного відновлення територій, що постраждали від збройної агресії Росії. Саме це і є метою представлених тез дослідження.

Систематизація офіційних документів, експертних досліджень, матеріалів круглих столів чи спілкування з учасниками процесів відновлення в громадах, що постраждали через збройну агресію Росії, дозволила сформулювати перелік найбільш відчутних за негативним впливом викликів для кожного з трьох ключових стейкхолдерів ефективного відновлення. Почнемо зі спільної перепони, на яку вже наразилися як державна, так і місцева влада, а також мешканці й засоби масової інформації.

Каменем спотикання вже на старті відбудови стала «відсутність нормального суспільного обговорення і реальних можливостей держави відновити зруйноване, і пріоритетів розвитку країни в цілому» [4]. Непрозора та нерезультативна робота щодо побудови моделі відновлення України призвела до відвертих побоювань частки населення, що бенефіціарами відбудови стануть окремі представники влади. Уряд доводить протилежне – влада на місцях корумпована, тому всі кошти на відбудову має акумулювати центральний орган влади [5]. За відсутності остаточного уявлення щодо правильної координації процесів відбудови та мовчання ЗМІ просте рішення відсутнє. Але розвиток прямої демократії, розширення кола залучених фахівців, поновлення акредитації іноземних медіа можуть стати у нагоді.

Для *органів державної влади* ключовими викликами є: (1) неузгодженість нормативної частки політики відновлення. Основоположні закони «Про засади державної регіональної політики» та «Про регулювання містобудівної діяльності» протирічають один одному в частині розробки Програм комплексного відновлення. Виявлено суперечності, нечіткі критерії визначення територій відновлення, необ'єктивні строки, тощо у Постанові КМУ «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад»; (2) відсутність загальнонаціональної політики відновлення щодо повернення ВПО та біженців, а також визначення населених пунктів, що не підлягають відбудові у короткостроковій перспективі; (3) відсутність офіційної статистичної бази та універсальної методики розрахунку кількісних показників для прогнозування структури населення та соціально-економічного розвитку громад; (4) брак координації між установами і відомствами центральної влади, що дотичні до процесів відновлення. Це суттєво затягує прийняття рішень та уповільнює процеси відновлення у громадах [7]; (5) невизначеність системи контролю на всіх етапах виконання проєктів відновлення, що не дозволяє не тільки уникнути корупційної складової, але й превентивно зреагувати та вчасно виявити проблему.

Основними викликами для *органів місцевого самоврядування* є: (1) брак кваліфікованих кадрів та відповідного досвіду написання планових документів, що заважає

якісно розробити план комплексного відновлення чи грантовий проєкт відновлення, в тому числі м'якого; (2) відсутність системної урядової підтримки (методичної, організаційної, навчальної) громад у розробці та співфінансуванні проєктів відновлення; (3) відсутність визначеної національної політики не дозволяє громадам розробляти конкретні кроки власного розвитку у відповідності до уніфікованих цілей у різних сферах; (4) неможливість розрахунку базових показників для визначення соціально-демографічної структури громади та стану соціально-економічного розвитку; (5) ускладнення планування майбутнього громади через незнання чи нерозуміння намірів і потреб переміщених осіб (бізнесів), що приїхали в громаду, та тих мешканців (бізнесів), що виїхали за кордон тощо.

Оскільки медіа не є безпосередніми учасниками процесів відбудови, а причетні тільки до комунікації, їх основні виклики лежать у цій площині: (1) прозора й відкрита комунікація не задекларована для ЗМІ як один із пріоритетів організації процесу відновлення; (2) закриті реєстри, засекречена інформація, відмова у доступі до інформації не дозволяє якісно висвітлювати процеси відновлення; (3) українські медіа не усвідомлюють відповідальності за точність, правдивість і повноту матеріалів. Тому більша частина згадок про відновлення є декларативною, політично заангажованою чи неправдивою, висвітлює суто матеріальну сторону відновлення, що в комплексі може дискредитувати навіть найбільш позитивні результати повоєнного відновлення.

Отже, визначені в дослідженні виклики є різноманітними та складними. При цьому чітко вимальовується їх наскрізна риса, пов'язана з неякісною зовнішньою (окремих рівнів влади та населення) та внутрішньою (державний рівень чи громада) комунікацією. Більшість з них сформувалась не сьогодні, а є наслідком певних дій чи бездіяльності влади та активного суспільства. Незалежно від цього, вони потребують реагування для забезпечення процесів відновлення та їх ефективності. Подальші дослідження автора будуть спрямовані на визначення підходів до оцінювання процесів відновлення з метою підвищення їх ефективності та забезпечення від означених викликів.

Список використаних джерел:

1. Відбудувати все: як країни відновлювалися після війни. URL: <https://ti-ukraine.org/blogs/vidbuduvatv-vse-yak-krayiny-vidnovlyuvalysya-pislya-vijny/> (09.10.2023)
2. Шуштершич Я. Як повоєнна відбудова визначатиме розвиток регіонів. URL: <https://voxukraine.org/yak-povoyenna-vidbudova-vyznachatyme-rozvytok-regioniv>
3. Нановська В. Комунікувати про відбудову України – пояснення «Львівського медіафоруму» та «Здорових рішень для відкритого суспільства». URL: <https://mediamaker.me/yak-komunikuvatv-pro-vidbudovu-ukrayiny-poyasnennya-lvivskogo-mediaforumu-ta-zdorovyh-rishen-dlya-vidkrytogo-suspilstva-3987/>
4. Заболота О. Мегаміністерство, надмірні повноваження і відсутність контролю. Як уряд планує відбудувати Україну. URL: https://lb.ua/news/2023/04/20/552461_megaministerstvo_nadmirni.html
5. Ейсмунт В. За 20 років ця країна не відбудується. Що (не) так із повоєнною відбудовою України. URL: https://zaxid.net/za_20_rokiv_tsva_krayina_ne_vidbuduyetsya_n1562576
6. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17127>
7. Як громади можуть спланувати відновлення та розвиток місцевої економіки – підсумки дослідження та тези обговорення. Програма DOBRE. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17303>

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Забезпечення відновлення національної економіки України від наслідків війни є потужним викликом як для системи державного управління, так і для економічної науки, яка має обґрунтувати шлях та пріоритети відновлення, оптимальні з точки зору реалізації наявних ресурсів та стратегічних цілей повоєнного розвитку. У цьому контексті одним із пріоритетних завдань є побудова дієвої інституційної системи, в рамках якої відбуватиметься економічне відновлення.

Економічне відновлення слід розглядати як якісну системну зміну, яка поєднує в собі, власне, відбудову зруйнованого економічного потенціалу та його суттєву модернізацію, нерозривно пов'язану з модернізацією інституційних відносин. Відповідно, національна інституційна система має бути спроможною забезпечити таке поєднання в умовах високого рівня невизначеності. Це має досягатися на засадах синергії **трьох інституційних рівнів**: інститутів стійкості, ідентичності та відновлення.

Стійкість забезпечується завдяки наявності достатніх умов для адаптаційних змін складових національної економічної системи на основі гнучкого реагування на екзогенні ризики та збереження при цьому їхніх головних системних функціональних ролей.

Нами виокремлено п'ять базових **інституційних передумов стійкості** України в умовах повномасштабної війни («якорів» стійкості) [1]:

- **розгалужене підприємництво**, основа якого – малий і дрібний бізнес – що забезпечує диверсифіковане виробництво та постачання широкого спектру товарів та послуг, зайнятість та доходи населення, генерує податки;

- **ефективна система комунікацій** – транспортних, що базуються на діяльності централізованої Укрзалізниці та децентралізованого автотранспорту; широкосмугового та мобільного інтернету з широким набором послуг у фінансовій, управлінській, соціальній сферах – що дозволило зберегти повноцінну функціональність останніх;

- **зміцнені спроможності територіальних громад** – завдяки чому громади як центри самоорганізації ефективно виявили себе у виконанні широкого кола функцій – від безпекових – до гуманітарних;

- **самоорганізоване громадянське суспільство** – яке взяло на себе надання гуманітарної підтримки, допомогу в релокації бізнесу, волонтерство для сил оборони тощо, створивши інституційну основу мережевої взаємодії;

- **відкритість країни** – свідомо інтегрованість держави та суспільства у глобальні процеси, насамперед – процеси європейської та євроатлантичної інтеграції, що забезпечило міжнародну підтримку України в широкому спектрі напрямів – гуманітарному, економічному, воєнному.

Завдяки інституційним передумовам стійкості зберігається критична маса суб'єктів національної економіки, організаційно та ресурсно *спроможних* до послідовних дій, спрямованих на забезпечення власної стійкості не лише у коротко- але й у середньостроковому періоді (переходу від стратегії виживання до стратегії стійкості). Разом із цим, така спроможність формує *дилему стійкості*, яка полягає у виборі

цілепокладання: вибудувати останню шляхом інкорпорування до апріорі стійкішої інституційної системи (фактично, виведення ресурсів з країни), або включатися в модернізацію національної інституційної системи, очікуючи від неї в перспективі кращих можливостей для реалізації ресурсного потенціалу.

Роль тригера в дилемі стійкості мають виконувати **інститути ідентичності**, які надають національній інституційній системі переваг в інституційній конкуренції щодо створення умов стійкості:

- **засоби системної підтримки в умовах війни** – компенсація «ціни стійкості» для бізнесу через відповідні податкові інструменти, субсидоване кредитування, релокацію; гарантування стійкості енергетичної, транспортної телекомунікаційної, платіжної інфраструктури; підтримка соціальних груп, які опинилися у скруті через впливи війни (вимушене переміщення, руйнування житла, втрата члена сім'ї, втрата здоров'я) тощо;

- **стратегування стійкості та відновлення** – що дозволяє зменшити рівень невизначеності, сприятиме баченню основ майбутнього структурного ландшафту, побудові довіри, визначенню точок консолідації інтересів, поєднанню ресурсів на основі синергії, надає часового виміру системній підтримці;

- **інститути партнерства** – організація діалогу між основними «гравцями» політико-економічного простору, якими є органи державної влади, ділові об'єднання, окремі потужні транснаціональні компанії, організації найманих працівників, інші економічні громадські організації, що сприяє зміцненню довіри, інклюзивності процесу стратегування;

- **інститути самоврядування** – насамперед місцеве самоврядування та взаємодія громад з місцевим бізнесом, а також широкий спектр організацій громадянського суспільства, як консолідують матеріальні, фінансові, людські, інтелектуальні ресурси на цілях стійкості, перемоги та відновлення.

Інститути ідентичності встановлюють систему мережових взаємозв'язків у рамках національної інституційної системи, які оптимізують обіг ресурсів, сприяють відновленню взаємної довіри в умовах викликаної війною невизначеності, подоланню інерції негативних очікувань воєнного часу, подовжують часовий горизонт програмування дій економічних суб'єктів, спрямованих на підтримання стійкості, з інтеграцією до них цілей відновлення та модернізації.

При цьому відбувається координація закладених засад відновлення з виконанням важливих «домашніх завдань» України – зниження рівня корупції, зміцнення обороноздатності, продовження євроорієнтованих системних реформ.

Ідентичність локалізує ресурси в рамках національної системи, проте без гарантування модернізаційного використання реальним є ризик їх марнування. Через обмеження можливостей подальшого розвитку з часом може виникнути *тупик ідентичності*, який спонукає економічного суб'єкта повернутися до *дилеми стійкості*.

Подолання цього ризику мають забезпечувати інститути розвитку, які у специфічних умовах України набувають форми **інститутів відновлення**. Завдання таких інститутів – мотивувати концентрацію та спрямування обмежених ресурсів на цілі відновлення та модернізації, оптимізуючи їх використання завдяки зниженню трансформаційних витрат господарських суб'єктів, пов'язаних з модернізацією, й подоланню інституційних пасток [2], орієнтації на цілі відновлення та модернізації функціональних інститутів, що забезпечують механізми економічної комунікації – грошово-кредитної та фіскальної систем, ринкової конкуренції, економічної кооперації.

На цьому рівні варто виокремити групи інститутів:

- **капіталізації**, які впроваджують механізми створення доданої вартості на основі якісних здобутків процесу відновлення, мотивуючи інвестування у проекти модернізації – до таких механізмів належить створення мережових екосистем, зокрема щодо: відновлення безпеки (відбудова та реструктуризація економіки зруйнованих територій), технологій «зеленого переходу» (використання ВДЕ, місцевих джерел енергії, енергомодернізація

будівель тощо), цифровізації («розумні» мережі та «розумні» громади, цифровізація базових галузей економіки, подолання «цифрового розриву» та цифрове залучення населення та інше);

- **концентрації ресурсів**, які створюють умови для нарощування та консолідації фінансових (фінансові інститути відбудови та розвитку, розбудова кредитних функцій банків, поширення краудсорсингу), людських (розбудова інститутів ринку праці, організацій професійного навчання та загальної освіти, посилення громадського здоров'я), соціальних (політики згуртованості) ресурсів, що формуватимуть відповідні капітали країни;

- **інновацій**, які сприяють поширенню знань та їх капіталізації (прикладні наукові дослідження, навчання технічним спеціальностям, науково-технічна комунікація, венчурне фінансування тощо);

- **регіональної диференціації**, які забезпечують оптимізацію застосування державної політики та реалізації загальнонаціональних програм відповідно до регіонального ресурсного та інституційного ландшафту, специфічних цілей відновлення (регіональне стратегування розвитку, регіональні інститути розвитку, спеціальні територіальні режими тощо);

- **міжнародної підтримки**, які дозволяють досягти прозорості, контрольованості та підзвітності отримання та використання коштів міжнародної допомоги (спеціалізовані установи фінансування відновлення, спільне стратегування, пряма комунікація «донор-реципієнт», цільові проєктні підходи тощо).

Отже, інститути відновлення формують перспективи розвитку суб'єктів економіки в рамках сформованої інституційної ідентичності за рахунок поєднання процесів відновлення та модернізації. Закладається підґрунтя системних змін, які мають сформувати нову, стійку, конкурентоспроможну, європейську Українську державу. Досягнута якість розпорядження національними факторами відтворення, які стануть одним із основних предметів глобальної конкуренції у найближчі десятиліття, визначатиме можливість збереження контролю над ними на національному рівні, зрештою, спроможність країни до суверенного розвитку в умовах турбулентності, пов'язаної з економічним відновленням.

Таким чином, запропоноване бачення системи комплементарних інститутів надає можливість методологічного обґрунтування цілісної та послідовної стратегії економічного відновлення України. Цілісне інституційне забезпечення економічного відновлення дасть змогу подолати інституційну інерцію воєнного часу, сформувати відповідне цілепокладання у процесі відновлення, запобігти фрагментації економіки у процесі відновлення внаслідок впливу як екзогенних, так і ендегенних чинників.

Якщо інститути стійкості в Україні є вже досить сформованими, інституційна система переходу до етапу відновлення досі перебуває у недосконалому та недовершеному стані. Це породжує ризики щодо успішності відбудови економіки від наслідків війни та потребує ґрунтовного опрацювання як теоретичного підґрунтя, так і практичної побудови системи інститутів відновлення.

Список використаних джерел:

1. Жаліло Я. Економічне підґрунтя стійкості України у відсічі російській агресії. Міжнародна науково-практична конференція: Всеохоплююча оборона: досвід протидії збройній агресії РФ проти України: зб. матеріалів міжнар. наук-практ. конф. (Київ, 27 квітня 2023 р.). Київ: Національний університет оборони України, 2023. 313 с. С. 17-21.

2. Polterovich, Victor. (2007). Institutional Trap. University Library of Munich, Germany, MPRA Paper, 2007.

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК СЕКТОРА ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДБУДОВИ

В економіці України відбувається швидкий розвиток сектора інформації та комунікації (СІК), підґрунтям чого є процеси формування інформаційно-мережевого суспільства. Це впливає на посилення позицій СІК у національній економіці та сприяє прискоренню структурної модернізації української економіки. Військова агресія Росії проти України належить до чинників, які уповільнюють або призупиняють зростання СІК за регіонами країни, проявом чого може бути скорочення ділової активності суб'єктів підприємництва та зниження попиту на товари цього сектора. Важливо проаналізувати та оцінити особливості економічного і соціального розвитку СІК в Україні, що дасть змогу визначити його місце і роль в інноваційній стратегії повоєнної відбудови.

Становлення теоретичних і науково-методологічних засад діяльності СІК у національній економіці має дискусійний характер. Зокрема, А. Гальчинським розглянуто функціональні основи глобального інформаційного суспільства та участь мережевих технологій у його розбудові [1]. Крім того ученими, серед яких і А. Гальчинський, науково обґрунтовано необхідність формування інноваційної стратегії реформування економіки України для подолання сировинно-орієнтованого вектора розвитку [2]. Окреслено й головні теоретичні підходи до аналізу впливу сектора інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на відтворення суспільних благ у національній економіці [3]. У зв'язку із важливістю посилення позицій креативної економіки в Україні оцінено ще й структурні зміни в СІК у країнах ЄС та окреслено головні напрями адаптації цього досвіду до вітчизняних соціально-економічних умов [4; 5]. Проте виникає потреба в аналізі та оцінці основних трендів функціонування СІК у 2010–2022 рр. за регіонами України в контексті перспектив формування інноваційної стратегії повоєнної економічної відбудови.

У 2014–2020 рр. просторові показники соціального і економічного розвитку СІК демонстрували тенденцію до зростання в усіх регіонах України (*табл. 1*). Це означає, що у ці роки відбулися структурні зміни в економіці регіонів нашої країни, орієнтовані на виробництво продукції з високим вмістом доданої вартості, формування інноваційної зайнятості та посилення конкурентоспроможності національної економіки. Відзначимо, що цей процес неоднорідний, бо існують просторові відмінності, зумовлені особливостями формування галузевої структури економіки регіонів України, специфікою нагромадження людського капіталу, функціонування логістичної та цифрової інфраструктури.

В аналізованій період ділова активність суб'єктів господарювання у СІК була головно сконцентрована у м. Київ (*табл. 1*). У 2014–2020 рр. поступово відбулися зміни на користь регіонів України. Якщо у 2014 р. у м. Києві СІК створював 80 % доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання, на реалізовану продукцію припадало 72,4 % до загального обсягу, то у 2020 р. – уже 67 % і 56,3 %, відповідно. Кількість діючих суб'єктів господарювання цього сектора в м. Києві у ці роки залишалась практично без змін – 24–26 % до загальної кількості, кількість зайнятих змінили, бо у 2014 р. – 50,9 % до загальної кількості, у 2020 р. – уже 40,9 % (згідно з *табл. 1*). З довгострокового погляду у

СІК формуються умови, які сприяють посиленню відмінностей на регіональному рівні в Україні.

Таблиця 1

Основні показники розвитку СІК за регіонами України у 2014–2020 рр.*

Регіони, області, показники, роки	Додана вартість за витратами виробництва СГ, % до загального обсягу				Кількість діючих СГ за видами економічної діяльності, % до загальної кількості				Кількість зайнятих працівників у СГ, % до загального обсягу				Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) СГ, % до загального обсягу			
	2014	2018	2019	2020	2014	2018	2019	2020	2014	2018	2019	2020	2014	2018	2019	2020
Україна	3,93	4,93	5,16	5,65	5,92	9,49	10,62	11,87	3,48	3,89	4,11	4,29	2,37	2,75	3,18	3,57
Вінницька	0,03	0,06	0,07	0,08	0,20	0,27	0,30	0,33	0,07	0,08	0,09	0,10	0,03	0,05	0,06	0,08
Волинська	0,01	0,02	0,02	0,02	0,07	0,09	0,11	0,13	0,03	0,03	0,04	0,04	0,01	0,01	0,01	0,02
Дніпропетровська	0,07	0,18	0,17	0,20	0,48	0,78	0,86	0,95	0,18	0,25	0,26	0,27	0,07	0,13	0,15	0,17
Донецька	0,108	0,15	0,12	0,11	0,18	0,19	0,20	0,22	0,09	0,08	0,10	0,10	0,04	0,04	0,5	0,05
Житомирська	0,02	0,03	0,03	0,04	0,11	0,17	0,19	0,21	0,05	0,06	0,06	0,07	0,02	0,02	0,03	0,03
Закарпатська	0,01	0,02	0,02	0,02	0,07	0,10	0,10	0,12	0,03	0,03	0,03	0,04	0,01	0,01	0,02	0,02
Запорізька	0,03	0,05	0,06	0,08	0,21	0,32	0,35	0,40	0,09	0,10	0,12	0,12	0,03	0,04	0,05	0,06
Івано-Франківська	0,01	0,03	0,03	0,03	0,08	0,16	0,19	0,21	0,03	0,05	0,06	0,06	0,01	0,02	0,03	0,03
Київська	0,04	0,10	0,12	0,13	0,25	0,49	0,57	0,65	0,08	0,14	0,16	0,18	0,04	0,08	0,10	0,12
Кіровоградська	0,01	0,02	0,02	0,02	0,05	0,10	0,11	0,13	0,03	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01	0,02	0,02
Луганська	0,01	0,01	0,01	0,01	0,07	0,06	0,07	0,07	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01
Львівська	0,10	0,21	0,22	0,26	0,57	0,91	1,04	1,17	0,23	0,26	0,29	0,32	0,09	0,19	0,23	0,26
Миколаївська	0,02	0,04	0,04	0,04	0,18	0,27	0,27	0,29	0,05	0,07	0,07	0,08	0,02	0,03	0,03	0,04
Одеська	0,07	0,12	0,11	0,12	0,31	0,47	0,52	0,60	0,15	0,17	0,17	0,19	0,07	0,08	0,09	0,10
Полтавська	0,01	0,03	0,04	0,05	0,11	0,19	0,21	0,25	0,04	0,06	0,07	0,08	0,01	0,03	0,03	0,04
Рівненська	0,01	0,02	0,02	0,03	0,07	0,12	0,14	0,16	0,03	0,04	0,05	0,05	0,01	0,01	0,02	0,02
Сумська	0,01	0,02	0,02	0,03	0,08	0,13	0,15	0,17	0,03	0,04	0,05	0,05	0,01	0,02	0,02	0,02
Тернопільська	0,02	0,02	0,02	0,03	0,06	0,11	0,12	0,14	0,03	0,04	0,04	0,04	0,01	0,02	0,02	0,02
Харківська	0,15	0,29	0,30	0,37	0,88	1,28	1,43	1,56	0,30	0,38	0,40	0,43	0,13	0,22	0,26	0,30
Херсонська	0,01	0,02	0,02	0,03	0,09	0,12	0,14	0,15	0,03	0,04	0,04	0,04	0,01	0,01	0,02	0,02
Хмельницька	0,01	0,02	0,02	0,03	0,07	0,14	0,16	0,18	0,03	0,04	0,05	0,05	0,01	0,02	0,02	0,02
Черкаська	0,01	0,04	0,05	0,05	0,11	0,23	0,25	0,28	0,040	0,06	0,07	0,08	0,01	0,03	0,04	0,05
Чернівецька	0,01	0,02	0,02	0,02	0,07	0,10	0,11	0,12	0,03	0,03	0,04	0,04	0,01	0,01	0,02	0,02
Чернігівська	0,01	0,03	0,03	0,04	0,09	0,15	0,17	0,19	0,04	0,05	0,05	0,05	0,01	0,02	0,03	0,03
м. Київ	3,17	3,39	3,57	3,82	1,46	2,55	2,84	3,18	1,77	1,71	1,76	1,76	1,72	1,62	1,86	2,01

*Обчислено автором на основі [6]; **СГ – суб'єктів господарювання.

У 2014–2020 рр. провідні позиції за доданою вартістю за витратами виробництва суб'єктів господарювання у СІК займали Харківська, Львівська, Дніпропетровська, Донецька, Київська та Одеська області, за кількістю діючих суб'єктів господарювання – Харківська, Львівська, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Запорізька області, за кількістю зайнятих працівників у суб'єктів господарювання – Харківська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Київська та Запорізька області, за обсягами реалізованої продукції – Харківська, Львівська, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Вінницька області (див. табл. 1). Лідерство цих областей України за показниками соціально-економічного розвитку СІК пов'язане з процесами становлення ІТ-кластерів, бо діяльність у комп'ютерному програмуванні, консультуванні та пов'язаної з ними діяльності, наданні інформаційних послуг є одним із чинників їхнього заснування.

У перспективі це означає, що ці регіони будуть одними з флагманів реалізації інноваційної стратегії повоєнної інноваційної відбудови економіки України. Однак на регіональному рівні воєнні дії країни-агресора сформували істотні ризики для розвитку СІК як компоненти креативних індустрій України. Згідно з даними опитування, у 2022 р. 33 % бізнесу у мистецтві, спорті, розвагах і відпочинку повністю зупинили роботу, 6 % – в ІТ-секторі, 11 % – у телекомунікаціях; прогноз оборотів бізнесу на 2023 р. виявив, що у мистецтві, спорті, розвагах і відпочинку ріст майже на рівні 2022 р. очікують 7 % бізнесів, в ІТ-секторі – 20 %, у телекомунікаціях – 26 % [7]. Головними причинами обережної позиції українських підприємців з СІК є те, що важко спрогнозувати тривалість війни та інтенсивність ведення бойових дій, умови звільнення територій. В умовах війни в Україні додатковими ризиками для розвитку СІК є висока ймовірність погіршення енергопостачання, логістики та забезпечення безпеки під час роботи.

Отже, розвиток СІК в Україні впливає на поліпшення галузевої структури економіки регіонів. Просторове зростання у СІК у 2010–2020 рр. стало важливим чинником посилення його позицій як виробника інноваційної та високотехнологічної продукції. До позитивів належить те, що у 2022–2023 рр. СІК зберіг свої провідні позиції. На нашу думку, цей сектор виконуватиме одну з лідерських функцій у формуванні інноваційної стратегії відбудови економіки України після завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ : Знання України, 2002. 326 с.
2. Гальчинський А. С. Становлення глобального суспільства та перспективи глобального інформаційно-мережевого суспільства. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(3). С. 62-72.
3. Кічурчак М. Теоретико-методологічні засади впливу сектора інформаційно-комунікаційних технологій на відтворення суспільних благ у національній економіці. *Економічний простір*. 2021. Вип. 175. С. 7–12.
4. Кічурчак М. Структурні зміни в секторі інформації та комунікації в системі креативної економіки країн ЄС: досвід для України. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 115-130.
5. Kichurchak M. Information and communication technologies sector development as a factor of forming creative industries in the European Union countries: experience for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). С. 399-408.
6. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Дослідження стану бізнесу в Україні (березень-квітень, 2023). Бізнес.Дія : офіційний сайт. URL: https://business.diia.gov.ua/uploads/6/30910-doslidzenna_stanu_ta_potreb_biznesu_za_rik_povnomasstabnoi_vijni.pdf

ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФРАГМЕНТАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Питання економічного відновлення України завжди стояло на порядку денному. Особливої актуальності воно набуває в умовах сучасного розвитку світової економіки і у площині негативних процесів, пов'язаних із наслідками широкомасштабної російської збройної агресії проти України. Саме з цих причин глобалізаційні процеси зазнали змін. Світова економіка стає дедалі розшарованішою, і це стосується найрізноманітніших аспектів – від воєнно-політичних блоків до промислових стандартів продукції, що виробляється, і сприйняття тієї чи іншої валюти як резервної.

Методологічні засади економічного відновлення України закладені в багатьох роботах А. С. Гальчинського, зокрема в монографіях [1, 2], фундаментальних статтях [3, 4], та в інших. Усе це обумовлює необхідність подальшого наукового дослідження розвитку України у взаємозв'язку зі світовою економікою, виходячи як з реалій сьогодення, так і з огляду на перспективи.

Нині дедалі активніше дискутується теоретична і практична фрагментація. Фактично у світі відбувається посилення економічної фрагментації на протигагу глобалізаційним процесам. Фрагментація виступає одним із вагомих наслідків російської збройної агресії проти України [4] і в перспективі може призвести до розподілу світу на геополітичні блоки, кожний з яких матиме свої технічні стандарти, резервні валюти і системи платежів.

Визначеність можливості гальмування і наступного згортання процесів неоліберальної моделі глобалізації була проілюстрована перебігом і наслідками ще світової фінансової кризи 2008–2009 рр. До початку 2020-х років світова економічна думка дискутувала щодо перспектив розвитку в умовах так званої «слоубалізації» (повільної глобалізації) – такої, що відбувається вкрай повільними темпами, фактично на рівні підтримання визначення самої категорії [9].

Під фрагментацією світової економіки ми розуміємо процеси її дезінтеграції й деуніфікації, а також формування гео економічних блоків з власними економічними стандартами, системами регулювання експортно-імпортних операцій, визначенням нових резервних валют і систем платежів. Фрагментація не призводить до хаотичного стану світового господарства, але, як її результат, світ замість глобальної економічної системи стає поділеним на гео економічні блоки із змінами центрів економічної могутності, сфер впливу тих чи інших валют тощо. Міжнародний валютний фонд (МВФ) застерігає країни від економічної фрагментації, адже скасування десятиліть інтеграції зробить світ біднішим і небезпечнішим. З огляду на це, країни повинні диверсифікувати імпорт, щоб забезпечити ланцюжки поставок і зменшити втрати виробництва через перерви. Оскільки війна вплинула на відносини між великими державами, розбалансованість колишнього світового порядку також глибоко впливає на країни і за межами Заходу. На другому році війни ці країни шукають альтернативи нинішньому порядку, але чіткий третій шлях, будь то економічний чи політичний, так і не з'явився. Як підкреслюється у МВФ, у сучасних умовах світова економіка може зіткнутися з потенційним злиттям катаклізмів, що здатне ще більше обмежити вжиття відповідних заходів через різке посилення ризику економічної фрагментації, яка є ще одним наслідком війни в Україні [5]. Для вирішення проблем

фрагментації світової економіки необхідно вирішити чотири взаємопов'язаних завдання: 1) зміцнити торгівлю для підвищення її стійкості; 2) посилити спільні дії з урегулювання проблеми заборгованості; 3) модернізувати транскордонні платежі; 4) протистояти зміні клімату – екзистенціальній загрозі, яка домінує над усіма іншими.

У процесі глобалізації світової економіки традиційно виокремлюють вагомі проблеми, які можна розглядати як глобальні проблеми людства. До критеріїв глобальних проблем людства відносять: планетарний характер проблем, їх вплив на всі країни; необхідність докладання спільних зусиль усіх держав до їх вирішення; вплив проблеми на визначення розвитку економічного і соціального життя в усіх регіонах світу; а також те, що невирішеність проблеми призводить до подальшої деградації умов життя всієї цивілізації [7].

Особливе місце серед глобальних проблем людства займають економічні проблеми. Такі тенденції, як лібералізація, транснаціоналізація, прогрес у інформаційних технологіях, інтеграція, зростання масштабів і швидкості переміщення капіталів, створили умови для глобалізації світової економіки. Водночас глобалізація не тільки стосується економічного сектора, а й поширюється на соціальну, політичну, правову і культурну сфери суспільного життя. Світове співтовариство робить відповідні кроки щодо координації й синхронізації дій, спрямованих на нейтралізацію різних негативних трендів, які підривають стабільність глобальної економіки і світової торгівлі. Сьогоднішні виклики пов'язані з налаштуванням глобальної збалансованої системи в поєднанні з підтримкою складної й суперечливої динаміки взаємовідносин усередині її регіональних сегментів.

Що стосується впливу збройної агресії в Україні на поточну світову економічну ситуацію, то він досить обтяжливий. Посилення інфляції у США і Європі було викликано головним чином зростанням цін на продовольство і паливо. У результаті, підвищилися ставки центральних банків і закінчився період «дешевих грошей» у світі. У свою чергу, підвищення ставок актуалізує боргові проблеми як у розвинутих країнах, так і в бідних, і в країнах, що розвиваються, що створює передумови для потенційної боргової кризи. Також слід пам'ятати, що деструктивний вплив коронакризи не зник, і все це справляє значний негативний вплив, який трансформується в переривання виробничо-збутових ланцюжків, що значно збільшує ризики в процесі поставок і підвищує ціни.

З нашої точки зору, фрагментація світової економіки обумовлює розвиток і нове наповнення основних ризиків світової економіки глобального рівня, які охоплюють як кліматичні питання, так і похідні від них ризики [8].

Фрагментація негативно впливає на ризики світової економіки глобального рівня, які охоплюють як кліматичні питання, так і похідні від них ризики. Головний напрям впливу фрагментації на ризики світової економіки полягає в тому, що розворот глобалізаційних процесів сам по собі відволікає увагу від вирішення глобальних процесів людства. Якщо додати до цього джерела самої фрагментації, то чим далі вона розвиватиметься – тим менш адекватною буде реакція світової економіки на основні ризики глобального рівня.

Таким чином, досліджуючи економічне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки, можна зробити наступні висновки.

Фрагментація – процес, який розвивається у світі й відчутно замінює традиційні параметри глобалізації. Фактично економічна фрагментація, що відбувається на протиположних глобалізаційним процесам, є одним з наслідків російської збройної агресії проти України і має перспективи призвести до розподілу світу на геополітичні блоки зі своїми власними технічними стандартами, резервними валютами і системами платежів.

Фрагментація світової економіки посилюється через російську широкомасштабну агресію проти України: а) військова агресія відволікає зусилля від вирішення питань світової економіки; б) наслідки війни для світової економіки в коротко- і середньостроковій перспективі є більше ніж негативні. Поєднання цих двох факторів посилює деструктивний вплив фрагментації і робить украї проблематичним повернення світового господарства на рівень глобалізаційного розвитку попереднього десятиріччя. Крім того, фактор

широкомасштабної агресії проти України залишає відкритим цілий ряд додаткових питань, пов'язаних із завершенням військових дій, повоєнною відбудовою національної економіки, розстановкою політичних і економічних сил у світі після завершення війни тощо.

Повоєнна відбудова України відбуватиметься в умовах фрагментації світової економіки [6]. Негативні процеси, що нині відбуваються у світовій економіці, обумовлено наслідками коронакризи і посилено перебігом російської збройної агресії проти України. Якщо до початку 2020-х років світова економічна думка обговорювала гальмування процесів глобалізації й перехід на рівень так званої «слоубалізації», то війна в Україні фактично розвернула світ до процесів фрагментації, вплив якої на світову економіку спричинив небувалий стрибок інфляції й безробіття, відкрив реальні перспективи голоду і загальної нестачі продовольства у світі.

Фрагментація світової економіки передбачає, з одного боку, врахування її потрясінь самого широкого спектра, а з іншого – досить зважений підхід до вибору країн і міжнародних організацій як донорів процесу повоєнної відбудови української економіки. Це пов'язано зі зменшенням обсягу світових фінансових ресурсів, що можуть бути направлені на відбудову, і посиленням замкнутості країн світу на власних проблемах.

Перспективи повоєнної відбудови України полягають у визначенні й реалізації відповідних параметрів: по-перше, залежність від зовнішніх джерел фінансування і матеріальної допомоги; по-друге, визначеність зовнішніх пріоритетів розвитку країни і жорстке дотримання рамок таких пріоритетів (наявність статусу країни – кандидата в члени Євросоюзу і перспективи повноцінного членства); по-третє, необхідність жорсткого усвідомлення вагомої ролі держави в економічному житті в умовах війни і в період післявоєнної відбудови; по-четверте, максимальна коректність у відносинах з іноземними партнерами, у першу чергу в питаннях розрахунку потреб країни у фінансуванні процесу відбудови з огляду на відмінності в ставленні до проблем корупції в Україні й країнах Заходу тощо.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. С. Україна: поступ у майбутнє. Київ : Основи, 1999. 220 с.
2. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. Київ : Українські пропілеї, 2001. 320 с.
3. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4-19.
4. Гальчинський А. Конвергентний ринок – методологія перспективи. *Економіка України*. 2014. № 1. С. 4-17.
5. Georgieva K. The Price of Fragmentation. Why the Global Economy Isn't Ready for the Shocks Ahead. *Foreign Affairs*. 2023. (September – October). URL: www.foreignaffairs.com/world/price-fragmentation-global-economy-shock
6. Плотніков О. В. Повоєнне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки. *Економіка України*. 2022. № 12. С. 3-12. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.12.003>
7. Plotnikov O. The General Situation with Climate Change in the World and Risk Assessment for the Global Economy. In: *Global Challenges of Climate Change. Vol. 2. Risk Assessment, Political and Social Dimension of the Green Energy Transition*. T. C. Devezas et al. (eds.). Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2023. viii + 282 pp. P. 31-47. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-16477-4_3
8. Плотніков О. В. Фрагментація світової економіки: ризиковий аспект. *Економіка України*. 2023. № 7. С. 31-42. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.07.031>
9. Slowbalisation: The future of global commerce. *The Economist*. 2019. January 24. URL: www.economist.com/weeklyedition/2019-01-26_2

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Полікризи у світі (війни, зміни клімату, забруднення довкілля тощо) посилюють необхідність дотримуватися і реалізувати рішучі дії для забезпечення сталого (соціально-економічно-екологічно збалансованого) розвитку. Війна здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку (принцип 24 Декларації Ріо-де-Жанейро), у тому числі агропродовольчих систем, і це має масштабне підтвердження за неспровокованої військової агресії проти України. Комплементарність сталого розвитку і стійкості (здатності розвиватися за впливів зовнішнього середовища) / резилієнтності (потенційної здатності вчасно відновлюватися після втрат, завданих небезпечною подією) проявляється у резилієнтності для кращої сталості [1], сталий розвиток спирається на формування стійкості [2].

Кризи посилили тиск на глобальні продовольчі системи та поставили продовольчу безпеку на перше місце в політичному порядку денному. У 2022 р., за даними ФАО, 205 млн людей у світі переживали продовольчу кризу чи голод, четвертий рік поспіль загострюється продовольча безпека. Європейська комісія (ЄК), послідовно реалізуючи ЦСР як засадничу цінність у політиці, сформує до кінця 2023 р. законодавчу пропозицію щодо сталої продовольчої системи, як передбачено у Стратегії «Від ферми до виделки» у рамках Європейського зеленого курсу від 2019 р. (ЄЗК). Потрібно відійти від домінуючого підходу до продовольства як суто товару, а позиціонувати його соціальні й екологічні компоненти. Сучасна реальність переконливо доводить, що порядок денний економіки виробництва товарів значною мірою вичерпано, постає необхідність трансформації її в економіку людини [3].

Серед чотирьох основних стовпів реконструкції України ЄК позиціонує відновлення економіки і суспільства шляхом сприяння сталій та інклюзивній економічній конкурентоспроможності, сталій торгівлі, одночасно сприяючи зеленому та цифровому переходу країни [4]. Зусилля України по просуванню сталого цілеспрямованого відновлення є частиною європейського шляху. Сталий розвиток доцільно визнати наскрізним вектором й інтегрувати у реформи та інвестиції, які Україна впроваджує зараз та при відновленні. Це умова у тому числі отримання фінансової підтримки ЄС і країн – партнерів.

В Угоді про асоціацію між Україною і ЄС про сталість йдеться у Главі 17 «Сільське господарство і розвиток сільських територій», зазначено, що співробітництво між сторонами охоплює заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища (стаття 404). Законом України визначено, що сталий сільськогосподарський і сільський розвиток є управлінням і збереженням бази природних ресурсів, а також орієнтація технологічних та інституційних змін, з тим, щоб забезпечити досягнення і постійне задоволення людських потреб нинішнього і майбутніх поколінь [5].

Слід звернути увагу на те, що змістовне наповнення ЦСР у ЄС набуває оновлення відповідно до Європейського зеленого курсу, доповнюються індикатори сталого розвитку, за якими проводиться моніторинг. У супровідному документі до добровільного огляду ЄС щодо прогресу у реалізації Порядку денного зі сталого розвитку (2023 р.) за Ціллю 2:

Покінчити з голодом, досягти продовольчої безпеки та покращити харчування, а також сприяти сталому сільському господарству – Євросоюз надав показники і тенденції, що чітко відповідають завданням Стратегій «Від ферми до виделки» і біорізноманіття у рамках ЄЗК. Вони наведені у *табл. 1*, а також відповідні показники й оцінки ситуації в Україні.

Таблиця 1.

**Цілі щодо сталого сільського господарства та тенденції до 2030 р.
на рівні ЄС [6], стан в Україні**

Ціль і посилання на акт	Тенденції в ЄС	В Україні
Щонайменше 25 % сільгоспугідь ЄС повинні бути під органічним землеробством. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	З 2012 р. по 2020 р. площа органічного землеробства зросла на 55,6 % і склала 9,1 % сільгоспугідь ЄС. Для досягнення мети до 2030 р. знадобиться більший прогрес.	У 2021 р. площа сільгоспугідь під органічним виробництвом становила 1 %, а у 2022 р. 0,6 % – від площі земель сільськогосподарського призначення [7].
Використання хімічних пестицидів і небезпечних пестицидів має бути скорочено на 50 %. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	Використання хімічних пестицидів (і пов'язаних з ними ризиків) зменшилося на 14 % з 2015–2017 рр. по 2020 р., використання більш небезпечних пестицидів – на 26 %.	Внесення пестицидів (у діюч. реч.) на 1 га сільгоспугідь у 2021 р. збільшилося на 6,9 % порівняно з 2018 р., у 2022 р. – зменшилося на 22,9 % [8].
Зменшити втрати поживних речовин принаймні на 50 %, не допустивши при цьому зниження родючості ґрунту. Стратегії «Від ферми до виделки» і біорізноманіття.	Валовий баланс азоту становив 46 кг, фосфору 1 кг на 1 га використовуваної сільгоспплощі (середній показник по ЄС за 2012–2014 рр.). Частка ґрунтових вод із концентрацією нітратів вище 50 мг/л – 14,1 % у 2016–2019 рр., що більше порівняно з 13,2 % у 2012–2015 рр.	Баланс поживних речовин у ґрунтах був з мінусом у 2007–2017 рр. і 2017 р. становив: азоту -17 кг/га, фосфору – 13, а гумусу – 0,25 т/га [9]. Дані щодо частки ґрунтових вод із концентрацією нітратів вище 50 мг/л буде визначено.*
Зменшити продаж антимікробних препаратів для сільськогосподарських тварин і аквакультури щонайменше на 50 %. Стратегія «Від ферми до виделки».	До 2021 р. країни-члени досягли приблизно однієї третини загальної цілі передбаченого скорочення.	Надмірне використання антимікробних препаратів у тваринництві та вживання продукції з їх вмістом сприяє розвитку антибіотикорезистентності у людей, становить загрозу їх здоров'ю [10].
Принаймні 10 % сільськогосподарських площ знаходяться під особливими ландшафтами з високим біорізноманіттям. Стратегія біорізноманіття, Закон про відновлення природи.	Надається підтримка у рамках Спільної аграрної політики ЄС приблизно на 2,86 млн га для збереження ландшафтних особливостей, які включають оселища птахів, підтримують життєвий цикл запилювачів.	Відповідні дії наразі відсутні. Унормовано зменшити сільгоспосвоєність на 5 %, розораність на 10 % шляхом вилучення орнонепридатних земель з інтенсивного обробітку, вжити заходів для відновлення захисних лісонасаджень [11].

Джерело: Сформовано автором за даними із зазначених посилань.

* Україна, згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, зобов'язалася імплементувати Директиву 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, («Нітратну Директиву») у національне законодавство. Міндовкілля ухвалило Методику визначення зон, вразливих до (накопичення) нітратів (наказ від 15.04.2021 р. № 244), Мінагрополітики затвердило

Правила щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів (наказ від 24.11.2021 р. № 382).

При формуванні правової бази і реформ в Україні у контексті ЄЗК слід урахувати, що у ЄС у 2021–2023 рр. схвалені «Fit for 55» – пакет законодавчих пропозицій, спрямованих на скорочення викидів парникових газів, Закон ЄС про відновлення природи, Ґрунтова стратегія ЄС до 2030 р., обговорюється Пропозиція ЄК щодо Закону про моніторинг землі. Унормовуються і посилюються вимоги до раціонального використання, моніторингу якісних параметрів земельних ресурсів; це особливо важливо для України, зважаючи на значно масштабовану внаслідок війни деградацію земель.

Отже, доцільно посилити орієнтацію при відновленні сільського господарства України на проведення екоперебудови, формування сталої агропродовольчої системи, просування декарбонізації й досягнення кліматичної нейтральності відповідно до Європейського зеленого курсу, що означатиме реалізацію ЦСР. Слід формувати зелену архітектуру національної агрополітики відповідно до Спільної аграрної політики ЄС [12]. У нещодавно схвалених документах, зокрема, Національній економічній стратегії до 2030 року від 2021 р. при викладі візії агросектора серед шести пунктів стратегічної мети еколого-кліматичні аспекти не передбачені, у переліку стратегічних цілей задекларовано лише збільшити площу земель з органічним статусом, а наближення законодавства, стандартів та практик до європейських принципів сталої сільської господарства, поступове узгодження державної аграрної політики із Зеленим курсом ЄС записано як завдання стратегічного курсу. Уряду доручено розробити з урахуванням Цілей сталої розвитку України план заходів щодо трансформації продовольчих систем на період до 2030 р., передбачивши визначення національних пріоритетів й за напрямом – дружнє до довкілля виробництво [13]. У Плані відновлення України від 2022 р. стратегічні імперативи передбачають синхронізацію з Європейською зеленою угодою, однак урахування її вимог виписано не чітко, зокрема, у проєкті «Сприяння переходу агропродовольчого сектора до «зеленого» зростання»; завищені показники виконання проєкту щодо технології землеробства з урахуванням впливу на клімат – будуть запроваджені на 40 % орних земель до 2030 р. (за розрахунками, на 13 млн га, тоді як згідно з Оновленим національним визначеним внеском України (НВВ-2) до 2030 р. передбачено використовувати технології мінімального обробітку ґрунту на площі 5 млн га). Записане у проєкті «Розвиток «Розумної Зеленої Угоди» «урахування української національної специфіки» щодо поступового приведення вимог до сільгоспвиробників у відповідність до вимог ЄЗК потребує конкретизації.

Отже, ЄС докладає зусиль, щоб стати екологічнішим, цифровішим (щоб зменшити витрати на виробництво та сприяти точному землеробству), соціально справедливішим, інклюзивнішим, стійкішим, і це відповідає концепту сталої розвитку, визначеному світовою спільнотою домінантним для розвитку на ХХІ століття. Україна, у тому числі у контексті євроінтеграції, має рухатися по шляху сталості, враховуючи нинішні складні обставини; цілеспрямоване відновлення дозволить зробити агропродовольчу систему стійкішою. Основними цільовими установками сталої відновлення агросектору є формування належних умов праці, рівнів доходів, конкурентоспроможності середніх і малих сільгоспвиробників, більш справедливої їх прибутковості в ланцюгах постачання, просування декарбонізації й скорочення негативного та забезпечення нейтрального впливу на довкілля. Проголошення ООН 2024–2033 рр. Міжнародним десятиліттям науки для сталої розвитку позиціонує важливість наукових досліджень і розробок за цією тематикою. Розвиток агропродовольчої системи на сталих засадах визначає довготривале використання агроцивілізаційних ресурсів України, насамперед земельних, для задоволення потреб українців, а також світової спільноти у якісному і безпечному агропродовольстві.

Список використаних джерел:

1. Prazian M. (2023). Resilience for Better Sustainability. March 17, 2023. URL: [https://doi.org/10.32918/nrs.2023.1\(97\).08](https://doi.org/10.32918/nrs.2023.1(97).08)
2. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022.
3. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4-17.
4. Communication from the Commission. Relief and Reconstruction. COM/2022/233 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0233>
5. Про приєднання до Протоколу про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 02.12.2020 р. № 1038. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-20#Text>
6. Accompanying the document : Report from the Commission. EU Voluntary Review on progress in the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. SWD/2023/700 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023SC0700&qid=1696529591065>
7. Показник 2.3.3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі, %. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/2-3-3/>
8. Сільське господарство. Внесення мінеральних та органічних добрив, пестицидів (1990–2022 рр.). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm
9. Стан родючості ґрунтів України. *Інститут охорони ґрунтів України*. 2018. 27 вер. URL: <https://uabio.org/wp-content/uploads/2018/10/2-yuri-kryvda-workshop-agro-residues-27092018-small.pdf>
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» : Указ Президента України № 668/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6682021-40997>
11. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>
12. Попова О. Л., Панкратова Л. Л, Зелена архітектура САП ЄС: орієнтири для розбудови при повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 78-96. URL: <https://doi.org/10.15407/econo myukr.2023.08.078>
13. Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні : Указ Президента України від 07.02.2022 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41/2022#Text>

НАУКОВІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ Й ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗБУДОВИ ТЕРИТОРІЙ ВІДНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

З посиленням повномасштабної військової агресії проти України у лютому 2022 р. зміни торкнулися соціально-економічних систем усіх рівнів управління та всіх сфер життєдіяльності, в тому числі й державної регіональної політики. З набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09 липня 2022 р. № 2389-IX з'явилася нова функціональна типізація територій, що містить чотири складові: території відновлення, території з особливими умовами для розвитку, полюси економічного зростання, території сталого розвитку. У парадигмі економічного відновлення кожен із наведених типів територій гратиме специфічну, але не менш важливу роль, однак сьогодні, в умовах активних воєнних дій, найбільша увага прикута до територій відновлення як мікрорегіонів, територіальних громад, на території яких відбувалися бойові дії та /або які були тимчасово окуповані, та /або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та /або інших держав [1].

У липні 2023 р. було затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» від 18 липня 2023 р. № 731, положення якої визначають критерії, за якими територіальна громада відноситься до території відновлення (за умови наявності хоча б одного з них). Серед них:

- на території територіальної громади відбувалися бойові дії або її частина була тимчасово окупована;

- на території територіальної громади наявні руйнування об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій та /або обстрілів;

- територія територіальної громади характеризується значним переміщенням населення до інших регіонів та /або інших держав та різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку за визначеним пулом соціально-економічних показників [2].

Разом із тим, у контексті економічного відновлення України набувають важливості дослідження, пов'язані не лише з теоретичними аспектами віднесення громад до територій відновлення, але й з подальшою оцінкою результативності й ефективності їх розбудови в умовах війни, щодо якої сьогодні ще немає системного бачення. Фрагментарна наявність статистичних даних соціально-економічного характеру у розрізі територіальних громад за останні два роки змушує можливість для проведення оцінки рівня відновлення тієї чи іншої територіальної громади, однак даний аспект у найближчому майбутньому матиме велике значення для планування майбутньої життєдіяльності соціально-економічних систем на локальному рівні управління для відновлення конкурентоспроможних характеристик.

Важливо констатувати також недостатній рівень залученості громадянського суспільства до питань оцінки результативності й ефективності розбудови потенційних територій відновлення та цифровізації даного процесу, яка нині здійснюється лише сегментовано (здебільшого, Міністерством фінансів України у співпраці з міжнародною організацією U-LEAD у розрізі виконання місцевих бюджетів). Безперечно, активні бойові дії вносять суттєві корективи в життєзабезпечення територіальних громад України, однак вирішувати важливі питання соціально-економічного відновлення та відслідковувати його рівень необхідно вже сьогодні із залученням мешканців, а також представників науково-експертного середовища. Натомість, дані процеси наразі відбуваються переважно вакуумно: поміж кількох посадових осіб локального рівня, що спричиняє дефіцит інформації для всіх стейкхолдерів відновлення територій та провокує невдоволення від прийняття недостатньо обґрунтованих управлінських рішень.

Перспективи розбудови територій відновлення на теренах України вбачаються за умов розуміння представниками місцевої влади того факту, що прояви глобальних трансформацій посилюють поточну соціально-економічну нестабільність територіальних громад, тому відсторонення від формування теоретико-методичного інструментарію для оцінки результативності й ефективності вказаного процесу ускладнює ідентифікацію сильних і слабких сторін постраждалих від війни територіальних громад, а, відтак – їх відновлення.

Підсумовуючи дане дослідження, варто наголосити, що в умовах реалізації цивілізаційного вибору, який нині виборює Україна, економічні процеси також переживають часи великих трансформацій екзогенного й ендогенного характеру, які потребують пристосування або внесення відповідних змін. Так, повномасштабне російське вторгнення внесло суттєві корективи в життєдіяльність всієї нашої країни та змусило приймати нові управлінські рішення, що призвело до появи нових типів територій за функціональною ознакою на політико-економічній арені для прискорення відновлення постраждалих від війни територій. Дані прояви посилюються ще й з боку міжнародних викликів та очікувань, зокрема в контексті продовження шляху України за євроінтеграційним сценарієм, провокуючи виявлення тих чи інших вразливих місць у процесі відновлення національної та локальної економіки. Одним із таких вузьких місць на локальному рівні є уповільнене та сегментоване формування теоретико-методичного інструментарію для оцінки результативності й ефективності розбудови територіальних громад, які згодом будуть віднесені до територій відновлення та потребуватимуть більш прискіпливої уваги як з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, так і з боку інших стейкхолдерів розбудови даних територій, що обумовлює вектор подальших наукових досліджень прикладного характеру в контексті вказаної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 09 липня 2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>

2. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF>

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАВДАНЬ ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Одним із ключових елементів процесу стратегічного планування економічного відновлення економіки України є стратегічне планування повоєнної реконструкції промисловості. Процес включає встановлення цілей та завдань процесу.

Визначення завдань повоєнного відновлення промисловості України потребує:

- **формулювання ключових характеристик** поствоєнної моделі економічного розвитку України як цільових параметрів стратегічного планування та встановлення орієнтирів повоєнного відновлення промисловості України;
- **визначення втрат промислового сектора**, обумовлених повномасштабною війною Росії в Україні;
- **урахування зміни ендогенних та екзогенних чинників**, що впливають на промислову діяльність різних типів територій.

Відсутність стратегічного бачення та концептуальна невизначеність процесу відновлення спричинили розробку протягом 2022 р. кількох варіантів таких планів [3–5]. Ці документи певним чином взяли на себе роль стратегічного окреслення майбутнього розвитку шляхом визначення пріоритетних та перспективних напрямів залучення інвестицій на цілі відновлення України. Але не було встановлено чіткої мети, стратегічних цілей процесу, завдань (проблем) для вирішення, принципів, механізмів дії та взаємодії у ході їх вирішення задля досягнення мети тощо економічного відновлення країни. Відповідно, залишаються неокресленими й стратегічні цілі та завдання повоєнної реконструкції вітчизняної промисловості.

Вирішити проблеми відсутності стратегічного бачення як процесу економічного відновлення і зокрема окреслення промислового розвитку як частки економічної відбудови можливо на підставі концептуалізації бачення економічного розвитку України у повоєнний період. **Необхідність концептуального бачення процесу** є обов'язковим елементом стратегічного планування. Такий підхід дозволить не лише визначити способи досягнення стратегічних цілей, встановити та чітко прописати багаторівневі механізми перетворення соціально-економічної системи країни в процесі післявоєнного відновлення, але всім потенційним стейкхолдерам процесу оцінити власні можливості та визначитися з інвестиційними позиціями.

При формуванні цілей та завдань промислової реконструкції країни необхідно враховувати *рамкові умови побудови поствоєнної моделі економічного розвитку*. Рамковими умовами побудови поствоєнної моделі економічного розвитку пропонується встановити ті, що гарантують дієвість економіки України та її спроможність конкурувати в європейському економічному просторі. Зокрема, це вимагатиме: - досягнення цінової стабільності, стабільності національної валюти та відсоткових ставок, подолання дефіциту бюджету, зменшення державного боргу; - забезпечення достатньої кількості людських (у тому числі висококваліфікованих кадрів, які мають досвід та навички впровадження інновацій) і матеріальних ресурсів, інфраструктури (енергопостачання, телекомунікації, транспорт і ін.), забезпечення якості освіти і дослідницької діяльності; - врегулювання

впливу урядової політики на конкурентні позиції економічних суб'єктів шляхом надання державної допомоги; - розвитку малого та середнього підприємництва (частка сектора у загальному обсязі ВВП – 40–50 %, охоплення – близько 70 % зайнятого населення), спроможності малих підприємств отримувати економічну вигоду від спрощеного доступу на ринки; - структурної трансформації економіки на підставі постіндустріального розвитку, доступу до сучасних передових технологій у межах міжнародної технічної допомоги.

На формування характеристик поствоєнної економічної моделі розвитку України та завдання повоєнної реконструкції промисловості зобов'язання накладатимуть:

- *необхідність імплементації Угоди про асоціацію ЄС*, що передбачає здійснення відповідних кроків у таких секторах економіки як енергетика (у тому числі ядерна), транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, регіональна політика, оподаткування, надання фінансових послуг, туристична діяльність, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо;

- *затверджені Указом Президента України Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*, які встановлено як беззаперечні орієнтири розроблення проєктів прогнозних і програмних документів економічної, соціальної та екологічної спрямованості;

- *необхідність захисту національних інтересів в економічній та енергетичній сферах*, що передбачає забезпечення енергетичної незалежності країни; стійкість функціонування енергетичного сектора; імпортозаміщення мінеральної сировини енергетичного сектора; екологічно прийнятний вплив енергетики на навколишнє природне середовище; пріоритетність забезпечення сталого розвитку національної економіки; недопущення енергетичної бідності населення у спосіб, що не спотворює функціонування конкурентних енергетичних ринків; економічну ефективність використання енергоресурсів; енергоефективність національної економіки [6].

У рамках формування нової поствоєнної моделі економічного розвитку країни необхідним є **врахування вимог європейської промислової політики** для формування у галузях промисловості перспективної конкурентоспроможності [2]. До них віднесено:

- *цифровізацію виробничих процесів*, що передбачає не лише встановлення сучасного обладнання або програмного забезпечення, але і фундаментальні зміни в підходах до зовнішніх комунікацій та управління людським капіталом;

- *зелений лад*, що окреслює необхідність зменшення енергоємності та застосування екологічних обмежень у виробничих процесах;

- *безпеку та локалізацію*, що передбачає задоволення потреб виробництва сировиною та суспільних потреб, а також з урахуванням локалізації виробничої діяльності в місцях, що дозволяють скорочувати ланцюги постачання;

- *кібербезпеку та технологічну безпеку*, пов'язану з доступом до технологій, необхідних для виробництва та впровадження науково-дослідних робіт;

- *суспільство високих компетенцій*, в якому формування людського капіталу є базовою вимогою технологічного розвитку на підставі поєднання людських здібностей, їх фізичних можливостей та машин.

Другим **важливим елементом стратегічного планування** відновлення та реконструкції промисловості України є визначення втрат промислового сектора. Але це не лише фізичне руйнування промислових об'єктів та промислової інфраструктури. Перш за все, зміна **чинників продуктивної спроможності регіонів**, які формуються під впливом продуктивних сил регіонів та міжгалузевих зв'язків, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва. Самі чинники та елементи, що їх формують, зазнали суттєвих змін внаслідок повномасштабної агресії Росії проти України. Тож важливим елементом визначення завдань промислової реконструкції є формування політики

економічного відновлення з урахуванням регіональних особливостей та чинників продуктивної спроможності регіонів.

Визначення завдань повоєнної реконструкції промисловості України конкретизується необхідністю технологічної та структурної модернізації виробничого сектора, переходу на високотехнологічні виробництва [1]. Це передбачає:

- створення виробництв товарів з високою доданою вартістю, у тому числі спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зростання ступеню перероблення с /г сировини, з особливим акцентом на експортоорієнтовану с /г продукцію;
- зростання енергоефективності підприємств, екологізація економічної діяльності, декарбонізація промисловості;
- розвиток альтернативної енергетики й технологій видобутку вуглеводнів та конверсії вугілля; підтримку справедливого переходу «вуглецево-залежних» регіонів;
- розвиток високотехнологічних галузей та виробництва наукомісткої, енергоощадної, експортоорієнтованої продукції (нанотехнології, ядерна енергетика, авіа-, ракето-, суднобудування тощо);
- розвиток індустрії виробництва та переробки обладнання ВДЕ (впровадження технологій повторного використання срібла, алюмінію, літію);
- перезапуск аерокосмічної галузі на базі державної підтримки та приватних компаній, успішних вітчизняних космічних R&D-центрів з іноземним фінансуванням та забезпечення інтеграції галузі ракетобудування в простір New Space.

Таким чином, визначення завдань повоєнного відновлення промисловості України потребує *формулювання ключових характеристик* поствоєнної моделі економічного розвитку України, *визначення втрат*, обумовлених повномасштабною війною Росії в Україні; *урахування змін ендогенних та екзогенних чинників*, що впливають на промислову діяльність функціональних типів територій та *формують продуктивну спроможність регіонів*. Ефективна реконструкція промисловості України вимагає побудови політики економічного відновлення з урахуванням *регіональних особливостей та чинників продуктивної спроможності регіонів*, що потребує формування територіально-орієнтованих інструментів промислового відновлення.

Список використаних джерел:

1. Snigova O. Y. (2022). Post-war recovery and structural modernization of the economy of Ukraine : All-Ukrainian Scientific Conference «Ukrainian Present – 2022: Realities of War and Prospects for the Restoration of the Country». Lutsk : Donetsk National Technical University. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45896/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_.pdf
2. Updating the 2020 New Industrial Strategy: Building a stronger Single Market for Europe's recovery. Brussels, 05.05.2021. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-industrial-strategy_en
3. План відновлення України від наслідків війни. 2023. URL: ///C:/Users/osnig/Downloads/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_03_2023.pdf
4. План відновлення України. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>
5. План заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. 2022. URL: <https://www.davr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-planu-zahodiv-z-pislyavoyennogo-vidnovlennya-ta-rozvitku-ukraini>
6. Снігова О. Як організувати відновлення України з прицілом на ЄС. *Економічна правда*. 2022, трав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/3/686566/>

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Програма релокації підприємств (далі – Програма) реалізується урядом з середини березня 2022 р. з метою збереження стійкості економіки України за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, до безпечних регіонів західної України.

У рамках Програми, станом на початок березня 2023 р., 800 підприємств переїхали у безпечні регіони, з них 623 відновили свою роботу на новому місці. Ще 232 компанії здійснювали пошук належної локації або способу транспортування. Серед релокованих підприємств, які вже відновили свою діяльність на новому місці, підприємства переробної промисловості становлять 30,2 %. Найбільше підприємств релокувалися до таких областей: 24 % до Львівської; 14,5 % до Закарпатської; 9,8 % до Чернівецької; 8,3 % до Івано-Франківської; 7,3 % до Хмельницької; 6,3 % до Тернопільської [1].

Основні роботи на рівні регіонів ведуться у напрямках: створення можливостей для надання відповідних складських, виробничих приміщень для роботи підприємств; налагодження механізму забезпечення житлом та офісними приміщеннями працівників; створення безпечних умов праці.

Лідерство західних областей у налагодженні релокації бізнесу пояснюється безпекою цього регіону, а також його експортоорієнтованістю (близькістю до західного кордону), зручною логістикою.

У Львівській області найбільше релокованих підприємств працюють у галузі легкої, харчової промисловості, машинобудування, металообробки. Серед найбільш значущих для економіки регіону такі підприємства, як: «Пожмашина» (виробництво пожежної техніки, Чернігівська область), «Вертикаль» (приладобудування, Харківська область), «UKROP» (патронний завод, Київська область), «Вітропарки України» (відновлювана енергетика, Донецька область), «Рубіжанська панчішна мануфактура» (легка промисловість, Луганська область), «Matroluxe» (виробництво матраців, м. Дніпро), «Citius S» (виробництво спецтранспорту, Запорізька область).

На Львівщині для сприяння релокації розроблено інструменти фінансової допомоги підтримки і супроводу релокованого бізнесу – надання безповоротної фінансової допомоги підприємствам, що здійснили переміщення та реєстрацію на території Львівської області, а також ваучерної підтримки бізнесу на маркетингові цілі та сертифікацію продукції [2].

***Довідково.** Так, безповоротна фінансова допомога підприємствам, що релокувалися і зареєструвалися на Львівщині, становить 100 тис. грн. Також підприємство отримує додаткових 100 тис. грн, якщо створить не менше 20 робочих місць під час воєнного стану на момент подачі заявки. Ваучерна підтримка бізнесу передбачає надання підприємцям маркетингових ваучерів та ваучерів на сертифікацію продукції, а також ваучерів на участь у закордонних виставково-ярмаркових заходах. Ваучери на сертифікацію продукції надаються з метою: здійснення сертифікації, що може включати отримання національних сертифікатів та проведення сертифікації в міжнародних організаціях; маркетингові ваучери – для створення / оновлення вебсайтів, їх просування; розроблення бренду продукції, логотипу, дизайну упаковки; поширення продукції в онлайн-магазинах;*

участь у маркетингових заходах (промоційних кампаніях, ярмарках, бізнес-показах або інших подібних заходах); проведення промоційної та маркетингової компанії; ваучери на участь у закордонних виставково-ярмаркових заходах – для участі та оренді виставкових площ для представлення товарів і послуг в офлайн іноземних виставково-ярмаркових заходах.

У 2023 р. відкрито Центр для релокованого бізнесу – тимчасову споруду загальною площею 450 м², яку встановлено у межах реалізації проєкту міжнародної технічної допомоги Програми розвитку ООН «Облаштування Центру для релокованих бізнесів у м. Львові».

На Закарпатті під час розгляду заявки підприємств на переміщення застосовується підхід, за якого перенесені виробництва не мають шкодити екології області. Перспективним у регіоні вбачається створення екоіндустріальних парків, на базі яких, зокрема, функціонуватимуть релоковані підприємства. Це має стати важливим кроком для розвитку економіки регіону, появи нових можливостей залучення закордонних інвестицій для створення потужного бізнес-середовища.

Також на Закарпатті запроваджено пілотний проєкт «Банк землі для будівництва», у рамках якого акумульовано земельні ділянки державної та комунальної форми власності в регіоні, які надалі можуть бути використані для релокації. Джерелами фінансування у межах проєкту є Державний бюджет, донорські /грантові кошти та інвестиції.

Серед виробників, які релокували потужності на Закарпаття, – «Ajax Systems» (виробництво обладнання зв'язку, м. Київ), «ТЕМП-Україна» (переробка вторинної сировини, м. Харків), «Централіс» (виробництво труб, Дніпропетровська область), «НВО «Алекс Планта» (виробництво полімерної тари, Харківська область), «Укренергопром» (виробництво радіаторів і котлів центрального опалення, м. Київ), «Зібрано» (виробництво енергоефективних будинків, Київська область), «RD Furniture» (виробництво меблів, м. Київ), «LEGIO» (виробництво спецодягу, Харківська область), «Варіант-М» (металообробка, Харківська область).

У Чернівецькій області реалізується програма компенсації релокованим підприємствам частки вартості орендної плати за орендовані виробничі приміщення та вартості виробничого обладнання, придбаного на умовах кредитного договору з банками [3].

Переважно релокували потужності підприємства деревообробної, харчової промисловості, з виробництва пластмасових виробів, електронних та електричних проводів і кабелів, велосипедів: «Славергопром» (виробництво високовольтного енергообладнання, Донецька область), «Вертикаль» (приладобудування, Харківська область), «Vector» (виробництво фрезерних верстатів, м. Харків), «Велотрейд» (виробництво велосипедів, м. Харків), «The Good Plastic Company» (виробництво пластикових панелей, Київська область), «ГРИН ПЛАСТИК» (переробка та утилізація пластикових відходів, виробництво тактичних засобів для розмінування, розроблення піролізних котлів, м. Харків), «Neverdark» (виробництво біокамінів, м. Київ), «Еліксель Ентерпрайз» (виробництво електроустановочної продукції, м. Харків), «SimpleDim» (створення модульних будинків, м. Київ), «ARMOLINE» (виробництво спецодягу, м. Миколаїв).

Наявною є конкуренція за залучення релокованих підприємств між цими областями. Попри те, що релоковані підприємства сплачують податки за місцями їхньої реєстрації, робота над покращенням умов для розміщення підприємств з інших територій сприяє працевлаштуванню місцевих мешканців, а також внутрішньо переміщених осіб, налагодженню зв'язків і обміну досвідом із місцевими підприємцями. Крім того, така діяльність є важливою іміджевою складовою державної політики на регіональному рівні – її результатом має стати покращення інвестиційного і бізнес-клімату, зміцнення коопераційних зв'язків, створення комфортного середовища для життя і праці мешканців тощо.

Важливою складовою реалізації Програми релокації підприємств є налагодження комунікації сторін, зацікавлених у цьому процесі, а також його консультативне забезпечення, для чого широко використовуються сучасні інформаційні ресурси. Зокрема, для підтримки релокації на Закарпатті створено чат-бот для комунікації з підприємцями, які мають бажання перенести виробництва у регіон. Налагоджено роботу telegram-каналів (у Львівській області його створено для місцевих компаній з метою збору даних щодо виробничих площ та складів на території Львівщини для підприємців, які вимушені перемістити свій бізнес на безпечнішу територію; у Хмельницькій області роботу telegram-каналу «Релокація Хмельницька область» координує Хмельницька ОВА). Центр підтримки підприємців Дія.Бізнес у м. Ужгороді надає консультації з питань переведення бізнесу до безпечних регіонів, допомагає в пошуку місць для підприємств, активно комунікує з громадами, допомагає в підборі персоналу та запуску бізнесу.

Також на регіональному рівні у складі ОВА створюються окремі підрозділи, відповідальні за реалізацію Програми релокації підприємств (зокрема, на Рівненщині – Центр економічного розвитку та релокації бізнесу); залучаються до роботи місцеві Агенції регіонального розвитку (на Закарпатті Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття» допомагає компаніям налагодити партнерство з громадами, перевести бізнес на Закарпаття і сусідні транскордонні регіони, підтримує процес пошуку спеціалістів та запуску підприємств у регіоні); впроваджуються інші ініціативи (як-от «My Relocate» на Івано-Франківщині, яку поширено, у тому числі між ІТ-кластерами України).

Також для підтримки релокації здійснюються наступні заходи.

- Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 01.04.2022 р. № 2181-IX встановлено особливий порядок та умови оренди державного майна на час воєнного стану і наділено відповідними повноваженнями уряд, у тому числі щодо запровадження пільг для орендарів.

- Державною службою зайнятості надається допомога підприємствам з кадрових питань, здійснюється підбір працівників; Державною службою України з питань праці забезпечується необхідний консультативний супровід підприємств. Йдеться про оплату праці, звільнення, переведення, оголошення простою, облік робочого часу працівників, організацію ведення робіт, створення безпечних та здорових умов праці, надання адміністративних послуг тощо. Консультування релокованих підприємств є корисною послугою з огляду на зміни, які вносяться до трудового законодавства для його адаптації до умов воєнного стану, і з цією метою Держпраці створено telegram-бот для оперативного надання підприємцям відповідей на поширені запитання з трудового законодавства, а також запущено спеціальний інформаційний портал про трудові відносини в умовах воєнного стану.

- Реалізуються грантові програми підтримки бізнесу у воєнний час. Зокрема, програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» фінансується ЄС та урядом Німеччини і реалізується німецькою федеральною компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. У рамках цього проєкту мікрогранти в еквіваленті по 125 тис. грн (4000 євро) кожен доступні через портал Дія. Пріоритет надається компаніям, які займаються виробництвом життєво необхідних товарів та послуг для громадян України та ЗСУ.

Таким чином, реалізація Програми релокації підприємств здатна створити передумови для максимально швидкого перезапуску їхньої діяльності й полегшення повоєнного відновлення економіки України. Подальші дії слід сфокусувати у напрямі вирішення питань пошуку замовлень для підприємств (зокрема, організації державного замовлення на соціально важливу продукцію і товари для забезпечення потреб ЗСУ), покращення логістики доставки готової продукції (у тому числі й відправлення її на експорт), інформаційного супроводу роботи підприємств (забезпечення їх інформацією щодо наявної кон'юнктури, потреб ринку тощо), стимулювання виробництва продукції з

більшим вмістом доданої вартості, що дозволить задіяти більше працівників, у тому числі й ВПО.

Список використаних джерел:

1. Завдяки урядовій програмі релокації збережено понад 35 тисяч робочих місць.
URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a54c8281-02fa-4ced-8b14-3a7ca772a826&title=Zavdiaki>

2. Програма Підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану на 2023 рік. URL: <https://loda.gov.ua/documents/56704>

3. Релоковані на Буковину підприємства можуть отримати компенсацію за оренду приміщень та придбання обладнання: що для цього потрібно. URL: <https://bukoda.gov.ua/news/relokovani-na-bukovynu-pidpryiemstva-mozhut-otrymaty-kompensatsiiu-za-orendu-prymishchen-ta-prydbannia-obladnannia-shcho-dlia-tso>

РОЛЬ ОПЕРАЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

На початку XXI століття Україна стикнулася з численними викликами, включаючи політичну нестабільність, анексію Криму та конфлікт на сході країни в 2014 р., повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р., бюджетні та фінансові кризи, а також економічні труднощі. Більше 3 мільйонів українців втратили свої домівки від початку повномасштабного вторгнення. Більше 7 мільйонів українців релокувалися у безпечніші регіони чи за кордон. Багато підприємств було знищено.

Перелічені фактори спричинили потребу в серйозному економічному відновленні країни, де основними проблемами є:

1. Складна адаптація галузей до нових реалій.
2. Потреба в швидкому перенесенні виробництв.
3. Втрата досвідчених працівників та потреба в швидкому навчанні новачків.

Окрім цього, додаткові труднощі викликані тим, що:

1. Немає досвіду у вирішенні такого типу проблем.
2. Щодня вирішується забагато задач життя та смерті (як у соціально-людському аспекті, так і в бізнесі та підприємстві).
3. Менеджери бояться приймати будь-які рішення, щоб не зробити гірше.

У схожій ситуації свого часу опинилась Японія, яка після Другої світової війни зазнала серйозних руйнувань та економічної кризи. Саме тоді набула небаченого розвитку так звана «Виробнича система «Тойота»» [1, с. 12]. Саме завдяки рішучим заходам з підвищення операційної ефективності виробництва та управління, відомими як «японський метод» або «кайдзен», країні вдалося швидко відновити свою економіку та стати однією з провідних світових економік [2, с. 47].

Кайдзен – японська філософія або практика, яка фокусується на безперервному вдосконаленні процесів виробництва, розробки, допоміжних бізнес-процесів і управління, а також усіх аспектів життя організації [2, с. 13].

У філософії кайдзен, організації безперервно покращують усі функції бізнесу, в чому задіяні всі працівники – від директора до звичайного робітника. Покращуючи стандартизовані дії та процеси, кайдзен має на меті усунути всі втрати (дії, які не додають цінності для клієнта) [1, с. 24; 2, с. 17].

Успішне впровадження цієї філософії масштабувало її шляхом поширення світом. Сьогодні світові лідери бізнесу використовують у своїх процесах підхід, який ще називається «Бережливе виробництво» (англ. Lean manufacturing). Нині цю методологію використовують світові гіганти Ford, Amazon, Intel, Nike, John Deere та інші. Японську систему управління успішно практикує і бізнес. За допомогою підходів Lean підприємці без космічних інвестицій збільшують обсяги виробництва, підвищують продуктивність праці, зменшують час очікування [3, с. 69].

Серед українських компаній також багато успішних прикладів впровадження Lean. Наприклад, компанія «Метінвест» розпочала впровадження цієї методології ще у 2012 р. і продовжує дотепер. Завдяки операційним покращенням, які ставлять на меті підвищення ефективності роботи компанії без інвестицій, підприємствам вдається не тільки «втриматись на плаву» у надскладних умовах сьогодення, а ще й досягти показників

сталого виробництва (обсяги виробництва, собівартість, якість продукції тощо). Так, наприклад, металургійні підприємства України в серпні 2023 р. збільшили виробництво сталі на 64,5 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року – з 366 тис. тонн до 602 тис. тонн. При цьому Україна знову в ТОП-20 найбільших виробників сталі в світі (за даними Всесвітньої асоціації виробників сталі Worldsteel).

Або, наприклад, компанія «Нова Пошта» – лідер з логістичних послуг на ринку України. У «Новій пошті» притримуються думки, що полягає в основі методології кайдзен – покращувати компанію може кожний співробітник [4, с. 112]. Для цього компанія реалізує програму із навчання культурі Lean всіх (100 %) своїх співробітників – від фахівців до топ-менеджерів. Результати за різними напрямками вражають: завдяки застосуванню принципів та інструментів Lean, компанії вдалося пришвидшити обслуговування клієнтів (з 95 секунд до 65 секунд), збільшити кількість своєчасних адресних доставок (з 94,6 % до 98 %). А сумарний економічний ефект від упровадження 100 ідей та проєктів, представлених співробітниками на Lean-ярмарках у 2023 р., сягнув 350 млн грн.

І це далеко не повний перелік українських компаній, що успішно впроваджують методологію Lean. Одним з показників цього є кількість учасників щорічного всеукраїнського Lean саміту, який проводиться компанією «Lean Institute Ukraine». У 2017 р. участь у першому такому заході взяли 150 учасників, а у 2023 р. – уже понад 350. Це свідчить про те, що Lean-спільнота України розвивається з кожним днем. Все більше компаній занурюються в покращення операційної ефективності через впровадження методології Lean.

Таким чином, можна відзначити важливу роль підвищення операційної ефективності компаній і підприємств. Головною перевагою описаних принципів та методів є відсутність фінансових затрат та вкладень при скороченні втрат у бізнес-процесах та підвищенні ключових показників ефективності [5, с. 92].

Підводячи підсумок, можна відзначити, що українські компанії, які впроваджують у своїй діяльності методи покращення операційної ефективності, легше долають економічну кризу, яка накрила нашу країну сьогодні. Такі компанії краще адаптувались до вимушених переміщень – за рахунок гнучкості та логічності побудованих процесів, до втрати кваліфікованих кадрів – за рахунок ефективних систем навчання працівників, до погіршення економічних показників в країні – за рахунок упровадження заходів з операційних покращень без інвестиційних вкладень.

Список використаних джерел:

1. Джеффри Лайкер, Філософія Toyota. 14 принципів роботи злагодженої команди. Київ : Наш Формат, 2017. 424 с.
2. Масаакі Імаї. Кайдзен: Ключ до успіху японських компаній. Альпіна Паблішер, 2014. 276 с.
3. Джеймс П. Вумек, Деніел Джонс. Дбайливе виробництво: Як позбутися втрат і досягти процвітання вашої компанії. Альпіна Паблішер, 2013. 472 с.
4. Кокс Джефф, Голдратт Еліягу. Мета. Процес безперервного вдосконалення. Київ : Наш Формат, 2018. 448 с.
5. Сігео Сінго. Вивчення виробничої системи Тойоти з точки зору організації виробництва. ІКСІ, 2010. 296 с.

Чеботарьов Єгор Вячеславович
Chebotaarov Iegor,

д-р, ад'юнкт кафедри стратегії та управління вартістю підприємства,
Лодзінський університет,
м. Лодзь, Республіка Польща,
канд. екон. наук, докторант Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5963-7637

Глінковська-Краузе Беата
Glinkowska-Krauze Beata,

д-р хаб., професор Лодзінського університету, кафедра менеджменту,
Лодзінський університет,
м. Лодзь, Республіка Польща
ORCID ID: 0000-0002-6915-3297

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Опрацювання теоретико-методологічних засад і прикладних інструментів державної політики повоєнного відновлення (ППВ) України своєю однією з визначальних вихідних складових має містити узагальнення досвіду інших країн, перед якими поставали аналогічні виклики. Такий підхід формує потенційну можливість урахування відповідного досвіду щодо унеможливлення прорахунків при розробці ППВ України. Світовий досвід опрацювання ППВ як системних регуляторних заходів має вже більш як вікову історію. Першим прикладом ППВ є рішення Паризької мирної конференції (18.01.1919 р. – 21.01.1920 р.) щодо визначення основ і принципів функціонування Європи й багато в чому – світу в цілому за підсумками Першої світової війни. Якісно нового змісту цілісності й системності ППВ набула в контексті визначення перспектив розвитку міжнародного співтовариства після Другої світової війни. Таких ознак було втілено, насамперед, у законодавчому документі США, який отримав узагальнену назву «План Маршалла».

На необхідність розробки такого аналогу як умови надання масштабної допомоги у відновленні Україні правомірно наполягає міжнародна спільнота. Тому є необхідним ідентифікувати вихідні положення відповідного оригіналу (приклали такого підходу вже є [2], що дозволяє перевести аналіз у площину визначення обсягів необхідних ресурсів на відновлення [1]). Визначальними положеннями зазначеного документа США є наступні. У нормативно-юридичному розумінні щодо «Плану Маршалла» мова йде про офіційну Програму: «Програму відновлення Європи», яка спирається на Закон США «Economic Cooperation Act of 1948» [4]. Реалізація «Плану Маршалла» здійснювалася з квітня 1948 р. по грудень 1951 р. з охопленням 17 країн Європи (керівником «Програми» був президент корпорації Студебекер П. Хоффман). Загальна допомога за даною «Програмою» в цінах 1948 р. склала 13,3 млрд дол. США (головні країни-реципієнти – Західна Німеччина, Велика Британія, Франція та Італія). «Програма» використовувалася й в інших країнах світу та передбачала не стільки надання певних коштів, а низку зобов'язань країн-реципієнтів у впровадженні реформ. Маємо урахувати не тільки терміни безпосереднього провадження ППВ (в Японії подібна програма здійснювалася з квітня 1949 р. по липень 1952 р.), а й період використання її підходів і механізмів: вони на прикладі Японії використовувалися понад п'ятнадцять років. Узагальнююча мета «Програми відновлення Європи» – відновлення або досягнення країнами Європи принципів індивідуальної свободи, вільних інститутів і справжньої незалежності, що головним чином залежить від створення надійних економічних умов, стабільних міжнародних економічних відносин і досягнення

європейськими країнами здорової економіки, незалежної від надзвичайної зовнішньої допомоги [4],

Характеристику «Плану Маршалла» не слід зводити до розгляду обсягів фінансування. Важливішим для України має стати усвідомлення завдань країн-реципієнтів, котрі було поставлено перед ними, організаційної структури та механізмів реалізації «Програми». Що стосується завдань-зобов'язань країн-реципієнтів задля отримання допомоги, то це, зокрема: розширення виробництва й стабілізація валютно-фінансових систем; розміщення на спеціальних рахунках депозитів у національній валюті на умовах США; надання США будь-якої інформації, яка допомагає визначити характер і обсяги операцій; врахування взаємних інтересів США та країн-реципієнтів із визначенням мінімально необхідної допомоги; надання до міжнародного суду будь-якої справи щодо операції за «Програмою» [4].

Стосовно підходів США щодо розробки «Програми», слід усвідомлювати: обсяги фінансування для кожної країни та терміни його надання залежали від наявності у неї своєї співвідпорядкованої програми з ідентифікацією національних особливостей, які б сприяли реалізації «Плану Маршалла». Визначальною передумовою такого відношення США стосовно Західної Німеччини пояснюється найбільш повним дотриманням з боку і держави, і її бізнесу встановлених умов і вимог. Підґрунтя дотримання Західною Німеччиною цілей, умов і вимог «Плану Маршалла» сформовано теорією соціальної ринкової економіки, опрацьованою, перш за все, В. Ойкеном і творцем «економічного дива Німеччини», Федеральним канцлером Л. Ерхардом. Ще одним прикладом системного провадження ППВ є Програма «Лінія Доджа», розроблена США для Японії (вона була опрацьована як реакція на повільні відновлювальні дії японської влади протягом 1945–1948 рр.). На відміну від Західної Німеччини, в опрацьованні «Лінії Доджа» роль американських фахівців була визначальною, насамперед, головного розробника – управляючого Детройтським комерційним банком Д. Доджа.

Приклади Західної Німеччини та Японії щодо розробки і реалізації в них ППВ є найбільш ґрунтовними. Разом із тим, світовий досвід є значно багатшим. У розробці ППВ України його слід використовувати на прикладі й інших країн Західної Європи, Індо-Тихоокеанського субрегіону та Близького Сходу (й врахувати при цьому далеко не кращий досвід країн Західних Балкан). Узагальнення авторів за даною тематикою представлено в *табл. 1*. За умов обґрунтованої розробки і дієвої реалізації ППВ ціла низка країн достатньо швидко (за п'ять – сім – десять років) досягли довоєнного рівня й вийшли на траєкторію сталого економічного й інституціонального розвитку.

Класичними прикладами ППВ є «економічні дива» більшості аналізованих країн. За умов обґрунтованої ППВ Україна так само в змозі досягти подібних успіхів (при цьому, невід'ємною складовою ППВ має стати міжкультурне господарювання; приклади опрацьовання даної проблеми – [3]).

Узагальнення світового досвіду ППВ дає підстави відмітити таке.

Перше. Вихідною базовою умовою розробки державної ППВ України є опрацьовання своєрідного «Плану Маршалла» для України» (з асиміляцією світового досвіду і врахуванням, що він на прикладі окремих країн містить взаємовиключні підходи і механізми; є необхідним, ґрунтуючись на національних інтересах, виходити з сукупності конкретних умов України).

Друге. Розробка ППВ України має здійснюватися у контексті євроінтеграційного курсу і ринкових реформ (складовою має стати використання досвіду колишніх соціалістичних країн, насамперед – Польщі та країн Балтії з вибудовуванням співпраці з ними як стратегічними партнерами).

Третє. Парадигмою використання світового досвіду відновлення України має стати не намагання отримати максимальні обсяги допомоги міжнародної спільноти, а опрацьовання державної ППВ з визначенням на національних інтересах зобов'язань держави та бізнесу щодо її реалізації.

**Узагальнена характеристика світового досвіду
розробки і реалізації політики повоєнного відновлення***

Країни	Сутнісні риси політики повоєнного відновлення
1	2
Західна Німеччина	Реалізація ППВ у контексті теорії соціальної ринкової економіки з використанням особливостей національної ділової й організаційної культури і застосуванням таких механізмів: скасування державного планування і ціноутворення; масштабного регулювання у фінансовій сфері; переорієнтації ВПК на виробництво товарів кінцевого споживання; пріоритетного розвитку будівництва житла; введення політики прискореної амортизації та прогресивного оподаткування фізичних осіб.
Японія	Проведення поетапної ППВ (I етап: 1945–1948 рр.; II етап: 1948–1952 рр.; III етап: 1952–1962 рр.), основою якої є «Лінія Доджа», індикативне планування, використання особливостей національної ділової та організаційної культури й мінімізація витрат на ВПК. Визначальні механізми ППВ: ліквідація промислових картелей; податкова реформа зі зниженням податків корпорацій і збільшенням податків фізосіб; аграрна реформа з конфіскацією земель та їх подальшим продажем за пільговими цінами; бюджетна реформа з відміною субсидій збитковим підприємствам.
Велика Британія	ППВ лейбористів (при владі 1945–1951 рр.; Програма «Обличчям до майбутнього») з використанням державно-монополістичного регулювання (ДМР): націоналізацією базових галузей промисловості, транспорту та Англійського банку, реформ соціального страхування та охорони здоров'я за умов «заморожування» заробітної плати і підвищення податків) за 5 років забезпечила досягнення країною довоєнного рівня. Консерватори (1951–1964 рр.) згорнули ДМР та, частково, денационалізацію й скоротили соціальні програми, збільшили витрати на ВПК, що підвищило ефект ППВ.
Італія	ППВ здійснювалась на основі ДМР й індикативного планування. Русії ППВ – монополістичні концерни, шість з яких за «Планом Маршалла» отримали понад 50 % сировини, обладнання і кредитів (35 % – Фіат). Перетворення «Плану Маршалла» подовжив «План Ваноні» (1955–1964 рр.), спрямований на збільшення національного доходу, формування позитивного платіжного балансу, аграрну та регіональну реформи.
Франція	Основу ППВ склала теорія дирижизму з упровадженням за ініціативи Ж. Моне загальнонаціональних планів (1947–1952 рр.; 1954–1957 рр.; 1958–1961 рр.). Структурні реформи забезпечили модернізацію промисловості (довоєнний рівень досягнуто у 1948 р.), сільського господарства (довоєнний рівень досягнуто у 1950 р.) й створення наукомістких галузей. Сталий розвиток країни завдяки ППВ тривав до середини 70-х років.
Ізраїль	Після Війни за незалежність запроваджено системи централізованого управління економікою та ціноутворення; розподілу харчів і товарів першої необхідності для населення; заснувано комуни-кібуци. За «Новою економічною політикою» Каплана головне джерело ППВ – репарації Західної Німеччини та ПШ; реалізація великих інфраструктурних проєктів і девальвація національної валюти. Після Шестиденної війни і Війни судного дня – диверсифікація економіки й усіяке стимулювання розвитку ВПК.
Західні Балкани	Розробка Європейським Союзом у середині 90-тих років ХХ сторіччя Плану стабілізації та асоціації (SAP) і програм передвступної підготовки PHARE та OBNOVA, котрі значною мірою не спрацювали, особливо на прикладі Боснії і Герцеговини (як і надана міжнародна фінансова допомога) внаслідок невідповідних інституціональних умов, несприятливого бізнес-клімату для малих і середніх підприємств, а також слабкого відновлення промисловості.

*Джерело. Напрацювання авторів.

Список використаних джерел:

1. Колосов А. М., Дугін А. В., Чеботарьов В. А. Економічні обставини формування міжнародного плану Маршалла з післявоєнного відновлення України. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 3(69). С. 131-140.
2. Чеботарьов В., Глінковська-Краузе Б., Чеботарьов Є. «План Маршалла для України»: обґрунтування системного підходу розроблення та пропозиції щодо інституційного супроводу. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 80. № 1. С. 98-107.
3. Glinkowska-Krauze B., Chebotarov I., Chebotarov V., Kaczmarek B. Narodowe kultury biznesowe i korporacyjne Polski i Ukrainy. Czynniki doskonalenia i integracja międzynarodowa. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023. 164 s.
4. «Marshall Plan». Economic Cooperation Act of 1948, 62 Stat. 137, U.S. Statutes at Large. Pub. L. 80-472, U.S. Law. URL: <https://web.archive.org/web/20150119113837/http://legisworks.org/congress/80/publaw-472.pdf>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

По війні Україні, що вже другий рік зазнає непоправних людських втрат і величезних економічних збитків від повномасштабної російської агресії, належить виконати одне із найскладніших завдань сучасної доби – відновити національне господарство. Реалізація такого завдання потребуватиме комплексного підходу, що виходить далеко за межі лише відбудови зруйнованих міст, сіл, інфраструктури, але передбачає створення модерної структури економіки, здатної динамічно розвиватися і забезпечувати високий рівень добробуту людини.

Виробничі інновації визнаються стратегічною основою зростання та розвитку сучасної економіки [1]. Саме тому інноваційна активність підприємств має стати ключовим чинником повоєнного відновлення та модернізації української економіки.

Проте, недостатність інноваційної активності бізнесу спричинилася до того, що національна економіка існує на карті світу як мала, сировинна за структурою виробництва та експорту. Ще до повномасштабного російського вторгнення спостерігалось згортання інноваційних процесів в економіці та основних її галузях. Зокрема, частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств в економіці зменшилася з 28 % у 2016–2018 рр. до 9 % у 2018–2020 рр., у промисловості – з 30 % до 13 %, у переробній промисловості – з 32 % до 13 %, відповідно. Зменшувалася кількість дослідників у бізнесовому та державному секторах науки. Тенденції структурних змін в економіці (а саме: скорочення питомої ваги індустріального сектора, особливо переробної промисловості, її технологічне спрощення та звуження різноманіття видів виробництва; посилення домінування третинного сектора та зростання первинного [2]) також формувалися під впливом слабкої інноваційної активності підприємств.

Відповідно, постає проблема трансформації інноваційної діяльності підприємств, її активізації та перетворення на рушійну силу модернізації національного господарства.

Уже від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, коли гостро постало питання збереження економіки та виживання підприємств, сталися тектонічні зсуви в інноваційних процесах. Опитування засвідчили, що, з одного боку, для 31 % підприємств упровадження інновацій взагалі втратило актуальність на тлі проблем елементарного їх виживання, а 42 % підприємств скоротили витрати на інноваційну діяльність [3]. Дійсно, через війну економіка України зменшилася приблизно на 30 % у 2022 р. Бізнес опинився у надважких умовах, що не сприяють інноваціям. Зокрема, бізнес зазнав безповоротних втрат або пошкодження виробничих потужностей, зниження попиту на товари і послуги, нестачу фахівців і ресурсів, переривання ланцюжків постачання і збуту продукції, ускладнення доступу до світового ринку, падіння доходів.

Проте, з іншого боку, у відповідь на нагальні воєнні загрози та потреби захисту країни, відбувся сплеск інноваційної активності, особливо таких її типів (за Й. Шумпетером) як виробництво нових продуктів, освоєння нових ринків збуту, впровадження нових форм організації бізнесу. Ті ж опитування підтвердили, що 23 % підприємств визнають упровадження інновацій пріоритетом у своїй роботі, тому 19 % підприємств збільшили витрати на інноваційну діяльність, незважаючи на фінансові обмеження воєнного часу.

Війна стала каталізатором попиту на науково-технічні здобутки і через те наукова сфера набула особливої ваги. Рейтинг найуспішніших бізнесів в Україні за 2022 р., представлений на платформі відкритих даних Опендатабот, містить низку підприємств наукової та технічної діяльності поряд із компаніями 21 галузі топових бізнесів [4]. Зокрема, серед найуспішніших (за фінансовими показниками та діловою репутацією) присутні Державне Київське конструкторське бюро «Луч», Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Івченко-Прогрес», Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова тощо.

З'являються нові актори на інноваційній ниві. Йдеться про численні «гаражні стартапи», що за підтримки фахових інженерів і програмістів займаються виробництвом інноваційних продуктів: безпілотних апаратів (літальних, плавучих, наземних), роботів-міношукачів, акустичних програмно-апаратних комплексів для раннього виявлення ракетної загрози [5]. Такі вироби локальних майстрів майже не мають аналогів за критерієм ціна-якість. Команда цивільних інженерів і програмістів, відома як «інженерний корпус», на волонтерських засадах придумує і створює нові технологічні розробки для військових.

Можна припустити, що станом на тепер підприємства оборонної сфери ведуть перед в інноваційному поступі серед галузей промисловості. Зважаючи на потреби захисту країни і зумовлене цим дев'ятикратне зростання бюджетних витрат на оборону, воєнні заводи переживають «зірковий час»: нарешті вітчизняні виробники отримують бажані довгострокові контракти від держави, а конструктори-розробники – серйозні замовлення [6]. Розквіту інноваційної діяльності підприємств військово-промислового комплексу сприяє те, що державні інвестиції в їхній розвиток уже перевищують десятки мільярдів гривень. Це дозволяє реалізовувати новітні збройні програми (особливо у сегменті безпілотних апаратів, у тому числі унікальних морських дронів, «Лелек», ПД-2, «SHARK» [7]) поряд із виробництвом уже визнаних у світі українських систем озброєння (САУ «Богдана», ракети «Нептун», ПТРК «Стугна», «Корсар»). Налагоджуються та відновлюються ланцюжки кооперації воєнних заводів із проектно-конструкторськими організаціями, підприємствами хімічної промисловості, металургії, металообробки, закордонними партнерами, що прискорює освоєння новітніх розробок і виробництво сучасних видів озброєння.

У зв'язку з розвитком оборонної сфери на інноваційній основі слід очікувати підвищення складності національної економіки, що визначається за виробничими можливостями країни та оцінюється за допомогою індексу економічної складності.

Прагнення посилити відсіч російському агресору додало приватної ініціативи у розвитку бізнесу, створенні інноваційних продуктів на основі власних винаходів і розробок, виробленні експериментальних зразків і пошуку джерел інвестування проєктів з масштабування їх виробництва. Привабливою сферою для приватного бізнесу є розробка технологій штучного інтелекту та виробництво робототехніки, особливо безпілотників різного призначення [8].

Сплеску оборонних технологічних інновацій сприяє запуск координаційної платформи Defense Tech – Brave1, що підтримує та супроводжує ініціативні розробки українців. Проєкт засновано Міністерством економіки спільно з Міністерством оборони, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості, Генеральним штабом Збройних сил України, Радою національної безпеки і оборони. Розробники та виробники подають сотні власних проєктів, частка з яких знаходить визнання військових експертів Генштабу [9], після чого одержують доступ до грантів та інвестицій. Розробники оборонних технологій уже здобули грантів на суму понад мільйон доларів [10].

На тлі інтенсифікації інноваційних процесів у галузі оборони проявилася серйозна нестача кадрів науковців-розробників, інженерів-конструкторів середнього та молодого віку, оскільки теперішні кваліфіковані фахівці старші за 55 років [7]. І загалом загострилася проблема «відтоку мізків», адже частка науковців виїхала за кордон, рятуючись від війни.

Підприємства Національної асоціації оборонної промисловості в «пожежному» порядку шукають шляхи вирішення проблеми нестачі спеціалістів, задля чого започатковують цільові програми з підготовки кадрів (наприклад, на базі КПІ), відкривають гранти на навчання, цільові стипендії для студентів.

Таким чином, можна зробити висновки: в умовах війни відбувається поляризація підприємств за ступенем їхньої інноваційної активності – переважна частка підприємств відмовляється від неї певною мірою внаслідок фінансових обмежень, а ті підприємства, що вважають за необхідне займатися нею, стикаються з нестачею кваліфікованих кадрів. Отже, існує брак державної інноваційної політики. Зокрема, результати нещодавнього опитування виявили, що 73 % підприємств потребують довгострокових програм підтримки на галузевому рівні задля стимулювання їхньої інноваційної діяльності, 41 % підприємств – ще й фіскальних стимулів [3].

З метою забезпечення дієвості інноваційного чинника у процесах відновлення та структурної модернізації повоєнної економіки доцільно передбачити у плані реформ розробку заходів сприяння науково-технічній та інноваційній діяльності підприємств із використанням фінансових і податкових механізмів; удосконалення умов для сприйняття технологічного трансферу на ґрунті заохочення притоку прямих іноземних інвестицій у наукомісткі (високотехнологічні, «зелені» екологічно чисті, новітні) види виробництва і послуг; заохочення іноземних компаній до відкриття науково-дослідних підрозділів в Україні, а також центрів із надання виробничих послуг, включаючи розробку програмного забезпечення, інженерний дизайн, професійне навчання, інформаційний консалтинг.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ : Знання України, 2002. 336 с.

2. Шовкун І. А. Структурні зрушення: вплив на продуктивність і зростання економіки України. *Економіка та прогнозування*. 2021, № 3–4. URL: <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.059>.

3. Ангел Є. Інновації під час війни не на часі? : за результатами «Нового щомісячного опитування підприємств». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Київ. 22 травня 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/>

4. Ільченко І. Складено рейтинг найуспішніших бізнесів в Україні: столичні поступилися лише у двох категоріях. *Економічна правда*. 25 верес. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua>

5. Черниш О, Власов Д. Гаражні шахеди і міношукач-квадроцикл. Як в Україні працює тіньовий оборонпром. *BBC*. 21 трав. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/>

6. Пилипів І. Уряд інвестував вже десятки мільярдів гривень у вітчизняний ВПК – Шмигаль. *Економічна правда*. 2023. 10 верес. URL: <https://www.epravda.com.ua/>

7. Україна має потенціал стати топконкурентним виробником озброєння у світі – Сергій Пашинський. *LB.ua*. 2023. 30 серп. URL: https://lb.ua/news/2023/08/30/572528_ukraina_maie_potensial_stati.html

8. Шамшин П. Війна технологій: на передовій з'явилися ноші для поранених, нести які не потрібно. *АрміяInform*. 2023. 3 серп. URL: <https://armyinform.com.ua/>

9. Пилипів І. Дрони на морі та суші, штучний інтелект та симулятор Javelin: як розробки military-tech наближають перемогу України. *Економічна правда*. 2023. 5 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/>

10. Павлиш О. Українські розробники отримали грантів на понад \$1 мільйон на оборонні технології. *Економічна правда*. 2023. 9 жовт. URL: <https://www.epravda.com.ua/>

ОСНОВНІ НАУКОВІ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІ ПРАЦІ А. С. ГАЛЬЧИНСЬКОГО***Підручники та посібники***

1. Гальчинський А. С. Становлення суспільства постформаційної цивілізації : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1993. 107 с.
2. Сучасна валютна система / А. С. Гальчинський. Київ : Libra, 1993. 96 с.
3. Основи економічної теорії : підручник для підготовки мол. спец. / А. С. Гальчинський та ін. Київ : Вища школа, 1995. 471 с.
4. Теорія грошей : навч.-метод. посіб. / А. Гальчинський. 4 вид., змінене і доп. Київ : Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2001. 412 с.
5. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть : навч. посібник / А. С. Гальчинський, А. С. Філіпенко та ін. Київ : Либідь, 2002. 470 с.
6. Основи економічних знань : навч. посіб. / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2002.
7. Економічна теорія : підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. Київ : Вища школа, 2007. 503 с.
8. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій. Київ : АДУФ-Україна, 2010. 572 с.

Монографії та інші наукові видання

1. Кінець тоталітарного соціалізму. Що далі? / А. С. Гальчинський. Київ : Укр. пропілеї, 1996. 160 с.
2. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко. Київ : Оранта, 1997. 65 с.
3. Обраним шляхом / А. С. Гальчинський; ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1999. 63 с.
4. Україна: поступ у майбутнє / А. С. Гальчинський. Київ : Основи, 1999. 220 с.
5. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. Київ : Українські пропілеї, 2001. 320 с.
6. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. Київ : Знання України, 2002. 336 с.
7. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. Київ : Знання України, 2002. 178 с.
8. Час національного пробудження : публіцистичне есе / А. С. Гальчинський; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2004. 152 с.
9. Помаранчева революція і нова влада / А. С. Гальчинський; Інститут стратегічних оцінок. Київ : Либідь, 2005. 367 с.
10. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: методологічні аспекти / А. С. Гальчинський; Інститут стратегічних оцінок. Київ : Либідь, 2006. 310 с.
11. Криза і цикли світового розвитку / А. С. Гальчинський. Київ : АДУФ-Україна, 2009. 391 с.
12. Лібералізм: уроки для України : наук.-попул. есе / Анатолій Гальчинський. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
13. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / Анатолій Гальчинський. Київ : Либідь, 2013. 470 с.

14. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою / Анатолій Гальчинський. Київ : Либідь, 2013. 581 с.
15. Маркс и современный мир. Гуманистическая доминанта / А. Гальчинский. Київ : Либідь, 2015. 328 с.
16. Кучма – Президент. Десять років системних перетворень / Анатолій Гальчинський. Видання друге. Київ : Либідь, 2021. 430 с.

Наукові статті

1. Гальчинський А. Відновити дієздатність держави. *Економіка України*. 2000. № 8. С. 10.
2. Гальчинський А. С. Базові проблеми становлення середнього класу. *Економіка і прогнозування*. № 2/2002. С. 76–81.
3. Гальчинський А. Методологія складних систем. *Економіка України*. 2007. № 8. С. 4.
4. Гальчинський А. Економічна наука: проблеми методологічного оновлення. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 4.
5. Гальчинський А. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії. *Вісник НБУ*. 2009. № 1. С. 3–8.
6. Гальчинський А. За межами капіталізму. *Економіка України*. 2011. № 9.
7. Гальчинський А. Гетерогенізація системи грошових відносин: парадигма перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 7. С. 5–6.
8. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4–19.
9. Гальчинський А. Конвергентний ринок – методологія перспективи. *Економіка України*. 2014. № 1. С. 4–17.
10. Гальчинський А. Політична нооекономіка. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 43–55.
11. Гальчинський А. С. Становлення глобального суспільства та перспективи глобального інформаційно-мережевого суспільства. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(3). С. 62-72.

Публіцистичні статті

1. Гальчинський А. Власність, яка вона є. Чи зможемо подолати глибоку деформованість? *Дзеркало тижня*. 29.09.2000.
2. Гальчинський А. Чи можливе українське диво в економіці? *Дзеркало тижня*. 08.06.2001.
3. Гальчинський А. Десять років – що далі? *Дзеркало тижня*. 05.10.2001.
4. Гальчинський А. Стабілізація гривні: проблеми та перспективи. *Дзеркало тижня*. 10.05.2002.
5. Гальчинський А. На перехресті інтересів. *Дзеркало тижня*. 05.07.2002.
6. Гальчинський А. Небезпечний поворот. *Дзеркало тижня*. 06.09.2002.
7. Гальчинський А. Європа і США: геополітичне суперництво. *Дзеркало тижня*. 15.11.2002.
8. Гальчинський А. Адмінресурсу може й не вистачити. *Дзеркало тижня*. 06.12.2002.
9. Гальчинський А. Небезпечний кут. *Дзеркало тижня*. 20.12.2002.
10. Гальчинський А. «Обережно!» – Росія. *Дзеркало тижня*. 23.05.2003.
11. Гальчинський А. СНД – аварійний клапан. *Дзеркало тижня*. 05.09.2003.
12. Гальчинський А. Демократизація власності. *Дзеркало тижня*. 10.06.2005.

13. Гальчинський А. Іноземні інвестиції: проблеми та перспективи. *Дзеркало тижня*. 16.09.2005.
14. Гальчинський А. Земля і власність. *Дзеркало тижня*. 04.11.2005.
15. Гальчинський А. У ситуації економічної невизначеності. *Дзеркало тижня*. 10.02.2006.
16. Гальчинський А. Три кроки бюджетної політики. *Дзеркало тижня*. 29.09.2006.
17. Гальчинський А. Кінець єврофедералізму?! *Дзеркало тижня*. 02.11.2007.
18. Гальчинський А. Долар втрачає свою вагу як світова валюта. Чи слід прощатися з долларом? *Дзеркало тижня*. 17.12.2007.
19. Гальчинський А. Кабмінівські «ігри» в інфляційне розв'язання бюджетних проблем. *Дзеркало тижня*. 18.01.2008.
20. Гальчинський А. Ревальвація гривні – крок у перспективному напрямку. *Дзеркало тижня*. 23.05.2008.
21. Гальчинський А. Нинішня фінансова криза – початок кінця. Далі – новий початок? *Дзеркало тижня*. 17.10.2008.
22. Гальчинський А. З інфляцією «Ви». *Дзеркало тижня*. 11.04.2009.
23. Гальчинський А. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій. *Дзеркало тижня*. 07.11.2009.
24. Гальчинський А. Президентський проект реформ – на доопрацювання. *Дзеркало тижня*. 11.06.2010.
25. Гальчинський А. Формування ефективності стратегії соціальних перетворень. *Віче*. - 2011. № 13. С. 30-35.
26. Гальчинський А. Переосмислення Маркса – актуальність для України в сучасному контексті. *Дзеркало тижня*. 22.02.2013.
27. Гальчинський А. Відсутність довіри – влада в Україні залишається чужою. *Дзеркало тижня*. 06.09.2013.
28. Гальчинський А. Анатомія революції: нотатки вченого. *Дзеркало тижня*. 17.01.2014.
29. Гальчинський А. Економічний розділ – найслабкіший у Коаліційній угоді. *Дзеркало тижня*. 08.12.2014.
30. Гальчинський А. Бюджетна похоронка. *Дзеркало тижня*. 19.01.2015.
31. Гальчинський А. Соціалізм проти соціалізму. Питання для роздумів. *Дзеркало тижня*. 03.04.2015.
32. Гальчинський А. ЄС – за межами тупої апологетики. *Дзеркало тижня*. 12.09.2015.
33. Гальчинський А. Українське колесо в стратегії – це те, чого нам весь час бракує. *Дзеркало тижня*. 30.10.2015.
34. Гальчинський А. Реформи ЄС – справді питання сьогоденного порядку денного. *Дзеркало тижня*. 30.01.2016.
35. Гальчинський А. Європейське співтовариство: кінець і новий початок. *Дзеркало тижня*. 02.07.2016.
36. Гальчинський А. Грошова реформа 1996 року: непрочитані сторінки. *Дзеркало тижня*. 02.09.2016.
37. Гальчинський А. Український ліберальний проект. Концептуальні засади. *Дзеркало тижня*. 13.09.2019.
38. Гальчинський А. Доробок Президента (до 30-річчя нашої Незалежності). 19.10.2021.

Інтерв'ю

1. Реформи ЄС – справді питання сьогодення сьогоденного порядку денного. *Дзеркало тижня*. 29.01.2016.
2. У провалах економічної політики лівова частка провини НБУ. *Дзеркало тижня*. 25.03.2016.
3. Світ розвертається ліворуч – у бік людини. *Дзеркало тижня*. 29.10.2016.
4. Глобальна перспектива – не багатополлярний, а аполлярний світ. *Дзеркало тижня*. 03.02.2017.
5. Кінець євроцентризму: що далі? *Дзеркало тижня*. 03.03.2017.
6. На порядку денному світового співтовариств – новий етап глобалізації. *Дзеркало тижня*. 01.09.2017.
7. Інформаційна революція і новий виток нооперетворень. *Дзеркало тижня*. 23.10.2017.
8. Діюча модель ЄС відпрацювала свій конструктивний ресурс і потребує заміни. *Дзеркало тижня*. 12.01.2018.
9. Нове прочитання Маркса – одне з найважливіших завдань нашого часу. *Дзеркало тижня*. 13.05.2018.
10. Влада без стратегії не може бути конструктивною. *Дзеркало тижня*. 28.10.2018.
11. Капіталізм втрачає спроможність адекватно реагувати на виклики сучасності. *Дзеркало тижня*. 08.03.2019.
12. Ми маємо будувати в Україні Україну. *Дзеркало тижня*. 09.06.2019.
13. Економічна політика – найслабша ланка діяльності нового уряду. *Дзеркало тижня*. 15.11.2019.

SUMMARY

The publication represents the proceedings of Anatoly Halchynskyi memorial conference, held in Kyiv, Ukraine, on November 2, 2023 at the National Institute for Strategic Studies.

The conference was timed to the birthdate of Anatoliy Stepanovych Halchynskyi (1935-2022), the known Ukrainian scientist-economist, statesman, which played a significant role in theoretical and methodological grounding and practical implementation of economic reforms in Ukraine in 1994-2003. The participants of the conference at the plenary session remembered the period of political activity of A. Halchynskyi as an advisor to the President of Ukraine and assessed the results of reforms' policy, which, in fact, tailored the economic canvas of the today's Ukraine.

At three panel sessions the participants presented their reports in the fields, that belong to the main research priorities of Anatoly Halchynskyi's studies. In particular – influence of the realities of post-industrial era on the paradigm of economic knowledge, modern macroeconomic transformations, monetary and financial crises' prevention, facing the new levels and sources of the risks to stability. The actual topic of recovery strategy for Ukraine has been also covered.

The proceedings contain the biographical notes of A. Halchynskyi, the memorial article, the texts of opening speeches of main organizers, abstracts, presented by the reporters on panel sessions, and the short bibliography of A. Halchynskyi.

In Ukrainian.

CONTENT

Haidutsky Pavlo Zhalilo Yaroslav Makarenko Ihor	Scientist-Economist who Was ahead of Time	7
INTERNATIONAL ANATOLY HALCHYNSKYI MEMORIAL CONFERENCE. INFORMATION NOTICE		
Bohomolov Oleksandr	Opening Speech at the Plenary Session of International Anatoly Halchynskyi memorial conference	14
Pyrozhkov Serhii	Opening Speech at the Plenary Session of International Anatoly Halchynskyi memorial conference	16
Haidutsky Pavlo	A. Halchynskyi – The Scientist of the Transformations’ – Scientist of the Epoch of Transformation	18
PANEL DISCUSSIONS		
UPDATING THE PARADIGM OF ECONOMIC KNOWLEDGE IN THE POST- INDUSTRIAL ERA		
Akhnovska Inna ORCID ID 0000-0001-9731-3801 Dushak Anastasia Bazyliuk Yaroslava ORCID ID 0000-0002-5715-0005	Scientific and Methodological Approaches to the Definition of the Essence of the Concept "Development" Reevaluating Ukrainian Economic Security Strategy amidst Global Transformations	23 26
Belinska Yanina ORCID ID 0000-0002-9685-0434 Shevchuk Oleksandra ORCID 0000-0003-3649-5896 Bolhov Vladyslav ORCID ID 0000-0002-0631-302X Letucha Maria Bondarenko Roman ORCID ID 0009-0002-5248-533X Valevskyi Oleksii ORCID ID 0000-0003-0403-0277	Analysis of Global Economic Trends in Global Volatility Experience, Stages and Prospects of European Integration of Ukraine Digitalization: Scientific and Methodological Approaches to Definition The Formation of Identity Policy in the Context of the European Choice of Ukraine	29 32 34 37
Valchun Illia ORCID ID 0009-0003-4884-8318 Varnalii Zakharii ORCID ID 0000-0002-6654-8760 Verbytska Halyna ORCID ID 0009-0009-3212-7392 Hedikov Vladyslav ORCID ID 0009-0003-1763-7948	«The Non-Interference Principle» as a New Economic Doctrine of Ukraine Human Social Security - Highest Social Value in Ukraine Formation of an Innovative Model of Ukrainian Economic Development Impact of the Association Agreement Between Ukraine and the European Union on the Development of Digital Environment in Ukraine	40 42 45 47
Iefymenko Tetiana ORCID ID 0000-0002-9163-3959	Countering Financial Security Threats Under Martial Law, Peacebuilding and Nation’s Recovery	49
Zaika Yulia ORCID ID 0000-0003-1866-7711	The Ways of Implementation of Choice in the Mind of Transformation and Modernization of the National Socio-Economic System	52
Ziborova Olga ORCID ID 0000-0003-3275-1119	Overcoming Stereotypes of Social Inequality as a Condition for the Development of Inclusion in Ukraine	54

Kraus Nataliia ORCID ID 0000-0001-8610-3980 Kraus Kateryna ORCID ID 0000-0003-4910-8330	Institutional and Evolutionary Context and Anthropological Dimension of Innovative Economy	57
Lupenko Yurii ORSID ID 0000-0001-6846-0300	Implementation of Modern Land Reform Ideas in Ukraine	59
Makarenko Igor ORCID 0000-0002-2520-3651 Shtanko Liudmyla ORCID: 0000-0003-0046-7279	The essence of Capital	62
Radchenko Oksana ORCID ID 0000-0003-4892-7764	Economic Doctrines During a Crisis: Change or Expansion of the Paradigm?	65
Savchenko Sergiy ORCID ID 0000-0001-9766-4433	Interests in the History of Economic Ideas	68
Scherbakova Olena	Climate Change and Green Transition - Why It is Important for Ukraine	71
MODERN MACROECONOMIC TRANSFORMATIONS AND WAYS TO PREVENT MONETARY AND FINANCIAL CRISES		
Andrukhovych Dana ORCID ID 0009-0004-6338-968X	Concept of Efficiency in the System of State Aid to Economic Entities	76
Belinska Yanina ORCID ID 0000-0002-9685-0434	Tokenization of Financial Assets: Trends, Problems and Opportunities for The Development of Domestic Capital Markets	79
Biryuk Dmytro ORCID ID 0009-0001-0273-9867	Prerequisites for Digitalization of the Financial System of Ukraine	82
Hladkykh Dmytro ORCID ID 0000-0001-5276-5521	A Synergetic Approach to Ensuring the Banking Security of the State in The Conditions of the Development of the Information Economy	84
Korneev Volodymyr ORCID ID 0000-0003-0654-5311	Digitalization of the Financial Sector: Institutional Changes and Prospects	88
Mishchenko Volodymyr ORCID ID 0000-0002-8565-2686	Problems of Ensuring Financial Stability in Conditions of Geo-economic Fragmentation	90
Naumenkova Svitlana ORCID ID 0000-0001-8582-6044		
Podliesna Vasylyna ORCID ID 0000-0002-8435-1013	Military and Economic Aspects of Cyclic Crises of the World Economy	93
Prozorov Yuriy ORCID ID 0000-0003-4749-432X	The NBU Council as an Institution of Central Bank's Independence for Implementation of Sovereign Monetary Policy	96
STRATEGY FOR ECONOMIC RECOVERY		
Bystryakov Igor ORCID ID 0000-0001-6482-7099	Financing Mechanism for Reconstructive Development of Critical Infrastructure	100
Klynovyi Dmytro ORCID ID 0000-0002-3034-8097		
Petrov`ska Iryna ORCID ID 0000-0003-2716-1990		
Bolhov Vladyslav ORCID ID 0000-0002-0631-302X	Measures to Restore Industry and Ensure Sustainable Economic Development of Ukraine	103
Kharechko Ivan Borodina Oksana ORCID ID 0000-0001-7469-9529	Green Hydrogen and Nearshoring - Investment Beacons of Postwar Economic Recovery of Ukraine	105

Hrechana Svitlana ORCID ID 0000-0002-4669-3258	Effective Restoration of the Territories Affected by Russia's Armed Aggression: Challenges for Key Stakeholders	109
Zhalilo Yaroslav ORCID ID 0000-0002-8825-2880	Institutional Framework of Economic Recovery in Ukraine	112
Kichurchak Marianna ORCID ID 0000-0002-1927-5704	Spatial Development of the Information and Communication Sector in Ukraine: an Innovative Strategy for Post-War Economic Recovery	115
Plotnikov Oleksiy ORCID ID 0000-0001-8542-1012	Ukraine's Economic Recovery in the Context of Fragmentation of the World Economy	118
Popova Olha ORCID ID 0000-0003-2642-9393	European Benchmarks for Sustainable Recovery of the Agri-Food System in Ukraine	121
Rohozian Yuliia ORCID ID 0000-0001-5325-4213	Scientific Aspects of Evaluating the Effectiveness and Efficiency of the Developing Recovery Areas in the Context of Global Transformations	125
Snigova Olena ORCID ID 0000-0001-7456-4894	Definition of the Tasks of Post-War Recovery of Ukrainian Industry	127
Sobkevich Oksana ORCID ID 0000-0003-0678-0899	Implementation of the Relocation Program for Enterprises in Ukraine	130
Tsukanov Vadym ORCID ID 0009-0009-5807-5981	The Role of Operational Efficiency of Enterprises in the Economic Recovery of Ukraine	134
Chebatarov Iegor ORCID ID 0000-0001-5963-7637	Global Experience of the development and Implementation of the Policy of Post-War Reconstruction: Prospects of Implementation in Ukraine	136
Glinkowska-Krauze Beata ORCID ID 0000-0002-6915-3297	Transformation of Innovation Activities of Enterprises During the War	140
Shovkun Inna ORCID ID 0000-0003-2873-076		
The main scientific and popular works of A. Halchynskyi Summary		143 147

Наукове видання

ГАЛЬЧИНСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції

(2 листопада 2023 р., м. Київ)

За загальною редакцією *Я. А. Жаліла*

Упорядник *А. Л. Дешко*

Матеріали публікуються в авторській редакції

Відповідальна за випуск *Т. В. Джига*

Редактор, коректор *Т. М. Філіппова*

Верстальник

Формат 60x90¹/₁₆. Обсяг ум. друк. арк. Наклад пр.

Видання підготовлено до друку
в Національному інституті стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://www.niss.gov.ua>

Надруковано

Гальчинські читання : зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.) / упоряд. А. Л. Дешко ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. – 152 с. – DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023>

ISBN 978-966-554-365-7

УДК 32:33.001.361"2023"